EDITURA UNIVERS

Fără a avea altă pretenţie decît aceea de a împărtăşi o experienţă strict personală, prin înfăţişarea cîtorva scene rurale din provincia natală a autorului, opera lui Juan Rulfo capătă imediat după apariţie o valoare simbolică şi autorizaţia de a reprezenta viaţa mexicană în faţa lumii întregi.

Scrisă într-un registru grav, cu patos reţinut şi cu conştiinţa răspunderilor morale faţă de lumea pe care o înfăţişează, ea se înalţă la demnitatea poeziei tragice.

Lei 6,25

140

1970

JUAN RULFO • PEDRO PÁRAMO

JUAN RULFO

PEDRO PÁRAMO

COLECŢIA MERIDIANE

Desenul copertei de *Damian Petrescu*

Juan Rulfo

Pedro Páramo

În românește de MARIETA PIETREANU și ANDREI IONESCU
Prefață de ANDREI IONESCU

Editura UNIVERS

București, 1970

CUPRINS

O LUME UNDE SE MĂSOARĂ ADÎNCIMEA DURERII

America Latină a fost pînă spre 1930 un „roman fără romancieri", după expresia criticului Luis Alberto Sánchez. Materialul romanesc de o bogăţie virginală extraordinară pe care-l oferea Lumea Nouă îşi aştepta răbdător scriitorii care să-l scoată la lumină. Abia în ultimele două decenii se poate spune că a început valorificarea *literară* a acestui excelent material, care pînă atunci fusese exploatat mai cu seamă în lucrări cu caracter fie pamfletar, fie pitoresc-exotic.

Chiar opera remarcabilă a unui scriitor caracteristic pentru primul sfert de secol, cum este Rómulo Gallegos — gazetar, pedagog şi om de stat —, reprezintă o fază depăşită pentru scriitorii „noului roman latino-american" : Carpentier, Asturias, Fuentes, Rulfo, Vargas Llosa, García Márquez, Cortázar etc. Romanele „pedagogice" ale lui Gallegos sînt pentru aceştia inacceptabile, fiindcă subordonează literatura unor scopuri extraliterare. Oricît de nobile sînt idealurile sociale şi politice ale lui Gallegos, operele sale teziste nu conving, artistic vorbind, fiindcă nu fac

altceva decît să ilustreze lupta dintre „civilizație și barbarie“ (cum o numise Sarmiento, în secolul trecut) prin conflicte schematice între personaje naiv simbolice. Fiind prea ambițioase în ceea ce privește aspirațiile lor sociale și avînd obiective intime prea modeste, ele nu pot satisface exigența de autenticitate a scriitorilor mai noi, care cultivă o literatură de *experiență*, nu de pură *investigație.*

Depășirea fazei *regionaliste*, pe care o reprezintă Gallegos, se realizează în momentul de față fie prin *universalizarea* vechilor teme (Carpentier, Asturias, Rulfo), fie prin *descoperirea* unor teme noi, ignorate în trecut pe motiv că nu erau caracteristice, în realitate neoferind suficiente elemente pitorești (Fuentes, Cortázar). Romanele lui Rulfo sau ale lui Asturias, de exemplu, nu sînt mai puțin regionale ca tematică decît ale lui Gallegos, dar semnificația lor este mult mai adîncă, fiindcă scriitorii își asumă răspunderi nu numai față de un anumit loc și o anumită epocă, ci față de problemele universal umane. Așadar, temele vechi, specifice lumii latino-americane, nu sînt uitate, dar sînt tratate dintr-o perspectivă nouă.

Artistul vizionar, de tip Faulkner (scriitorul care exercită cea mai mare influență în America Latină), a devenit un ideal literar. Scriitorii înnoitori pe care i-am pomenit mai înainte fac din romanul latino-american actual cel mai important fenomen epic mondial după romanul rusesc și cel nord-american. Ei sînt de obicei caracterizați prin formula „realism fantastic“, cuprinzătoare și potrivită pentru întreg grupul, dar vagă și insuficientă pentru fiecare în parte. De aceea, atributului „fantastic“ i se adaugă frecvent alte calificative, cum ar fi „magic“ în cazul lui Asturias și al lui Rulfo, „mitic“ în cazul lui García Márquez și al lui Carpentier etc.

Teoria acestuia din urmă despre *lo real maravilloso* [1] (realul miraculos) poate servi ca bază pentru cîteva observații generale despre unele particularități ale „noului roman latino-american“.

America Latină, după Alejo Carpentier, este un continent încă nedescoperit, realitățile acestei lumi încă n-au fost *numite* cu termeni proprii. Departe de a-și fi epuizat rezervele mitologice, continentul american oferă scriitorului numeroase elemente de magie care constituie realități cotidiene. Magicul și miraculosul din arta latino-americană nu sînt, prin urmare, decît aparent înrudite cu literatura onirică a suprarealiștilor, în fond, după Carpentier, sceptici față de creațiile propriei lor fantezii, ci sînt rodul unei orientări realiste, care înregistrează mentalitatea magică a omului de pe continentul american. Scriitorii aparținînd realismului magic latino-american nu fac altceva decît să înfățișeze acte de magie care *se petrec* în miraculoasa realitate de toate zilele, fără a avea nevoie de complicate elaborări imaginative, prin care să producă artificial atmosfera magică. Beneficiind de o viziune poetică, considerînd omul ca pe un mister în mijlocul datelor realității, ei încearcă *să descopere* acest mister din om și din lucrurile ce-l înconjoară. Realismul magic nu este, așadar, nici literatură fantastică, fiindcă nu desfigurează realitatea și nu folosește motive onirice, nici literatură psihologică, fiindcă nu urmărește în primul rînd analiza unor caractere și a mobilurilor interioare ale acțiunii acestora. Omul e văzut ca un mister nu atît prin mișcarea sa sufletească imprevizibilă și subtilă, ci în primul rînd prin raporturile multiple pe care le stabilește cu mediul în care se mișcă.

[1] *Tientos y diferencias*, La Habana, 1966, pp. 85—90.

În sfîrșit, realismul magic nu se poate confunda nici cu literatura magică, fiindcă el nu urmărește să provoace emoții de magie, ci să le exprime, să descopere misterioasele legături dintre om și realitatea în care acesta se integrează.

La aceste observații s-ar mai putea adăuga aceea că realismul magic nu derivă, așa cum s-a afirmat uneori, din literatura lui Kafka. Acesta inventează adesea situații intolerabile și e departe de a împărtăși o atitudine magică în fața realității, pe cînd la Rulfo, de exemplu, nici un personaj nu se lovește de situații pe care să nu le poată accepta, fiindcă așa-zisa magie constituie realitatea sufletească a fiecăruia dintre personajele sale, din ale căror credințe scriitorul se împărtășește. De aceea, el nu simte nevoia să justifice caracterul misterios al evenimentelor, așa cum face scriitorul de literatură fantastică, unde supranaturalul a apărut într-o lume supusă rațiunii. În literatura realist-magică, misterul palpită sub fiecare obiect, sub fiecare ființă, și pentru surprinderea lui scriitorul exaltă simțurile pînă la stările limită care să-i permită înregistrarea unor nuanțe și conexiuni altfel imperceptibile.

Caracterul mult prea general al acestor observații despre literatura realist-magică face ca ele să nu poată fi aplicate perfect fiecăruia dintre scriitorii care o ilustrează. Ele au avut drept unic scop să-l ajute pe cititor la situarea lui Rulfo în contextul mai larg al literaturii latino-americane actuale.

Față de ceilalți reprezentanți ai „noului roman latino-american", mexicanul Juan Rulfo este un tradiționalist. El se numără printre puținii continuatori de valoare ai literaturii regionaliste despre care am vorbit mai înainte. Este autorul a numai două cărți : volumul de povestiri *El llano en llamas (Cîmpia în flăcări)*, apărut în 1953 ; și romanul

Pedro Páramo apărut în 1955, amîndouă tratînd despre viața țăranilor din provincia sa natală, Jalisco.

S-a născut în 1918, „în epoca revoluțiilor" — cum declara într-unul din puținele interviuri pe care le-a acordat. Războaiele civile, schimbarea drumurilor comerciale principale, la care s-au adăugat cîțiva ani de secetă și de molime, au dus la depopularea regiunii natale a scriitorului. Puținii țărani care au mai rămas — metiși și creoli descendenți ai conchistadorilor veniți din regiuni spaniole aride : Castilla și Extramadura — sînt oameni ermetici, taciturni. „Nu vor să vorbească despre treburile lor, despre ceea ce fac, despre nimic", spune despre ei Rulfo. Cei mai mulți sînt bătrîni care n-au vrut să-și părăsească morții. În pustiul podișului mexican, satele nu mai sînt oazele înfloritoare de altădată, ci niște adevărate cimitire. „Obiceiurile din aceste sate sînt încă matriarhale. Acolo femeia poruncește. Aceasta s-a văzut limpede în timpul revoluției din 1926—1930, a *cristerilor*" (mișcare cu caracter religios, purtată în numele lui Crist, ca urmare a unui decret guvernamental care interzicea preoților să ia parte la viața politică).

În timpul războaielor civile, Rulfo își pierde tatăl. Rămas orfan și de mamă la scurt timp după aceea, e dat la un internat din Guadalajara. Cînd împlinește cincisprezece ani vine în capitală, unde studiază cîțiva ani dreptul. O slujbă pe care o obține la Departamentul Imigrației îl pune în contact cu provinciile mexicane cele mai îndepărtate și sărace. În această perioadă începe să publice primele povestiri, care nu sînt altceva decît ecouri ale copilăriei sale zbuciumate. Succesele obținute de volumele *Cîmpia în flăcări* și *Pedro Páramo* nu-i schimbă felul de viață. Incapabil să se adaptezee la ritmul capitalei, Rulfo trăiește retras, fără să participe la viața lumii literare. Bănuitor și scump la vorbă, asemeni țăranilor din Jalisco

pe care-i înfățișază în opera sa, continuă să trăiască de fapt printre ei.

La apariția povestirilor lui Rulfo, lumea literară mexicană era invadată de literatura *indigenistă* (autohtonistă). Scriitorii autohtoniști, al căror principal reprezentant era antropologul Rojas Gonzáles, aduseseră în literatură preocupări sociologice și folclorice, cu efuziuni patetice despre soarta tristă a metișilor, care erau priviți cu o paternă superioritate, ca niște curiozități pitorești. Compătimirea lacrimogenă se împletea în această literatură cu exaltarea romantică a vieții în mijlocul naturii dusă de indigenii nealterați de civilizație. Apariția povestirilor lui Rulfo a însemnat pentru cititorii mexicani o adevărată revelație a unor realități naționale profunde. Sfîșiind vălul comodelor înduioșări pentru suferințele metișilor, Rulfo se delimitează net de superficiala literatură autohtonistă : metișii lui nu mai sînt simple cazuri interesante, simple „curiozități" pentru turiștii străini ; ei sînt protagoniștii unor drame profunde care se consumă intens și adesea violent.

Succesul celor două cărți ale lui Rulfo a fost rapid și răsunător. *Pedro Páramo* s-a văzut ridicat la rangul de mit al vieții mexicane. *Cîmpia în flăcări* e numită „monografie a satului mexican", iar întreaga sa operă — „epopee a societății mexicane". Paradoxal, o operă care nu-și propunea să demonstreze nici o teză sociologică, care nu urmărea să prezinte cazuri reprezentative, care nu avea altă pretenție decît aceea de a împărtăși o experiență strict personală prin înfățișarea cîtorva scene rurale din provincia natală a autorului („Am vrut să arăt o realitate pe care o cunosc și pe care doream s-o cunoască și alții") capătă dintr-o dată o valoare simbolică și autorizația de a reprezenta viața mexicană în fața lumii întregi. Profunzimea investigației și indentificarea lui Rulfo cu personajele sale, grație căreia mentalitatea acestora poate fi cunoscută din interior, conferă operei sale o încărcătură afectivă copleșitoare. Scriind numai despre ceea ce cunoaște și împărtășește afectiv, într-un registru grav și cu conștiința răspunderilor morale față de țăranul mexican („Romanul nostru nu poate vorbi decît despre mizerie și ignoranță"), Rulfo își înalță opera la demnitatea poeziei tragice.

O dată cu Rulfo, literatura regionalistă pierde atît caracterul pamfletar, cît și pe cel folcloric, intrînd într-o zonă senină de universalitate. Rulfo nu e un predicator, nu ține discursuri, ci numai constată îndurerat pustiirea unui ținut cîndva înfloritor. Cu bărbăție stoică, suferă în tăcere tragedia ținutului său natal. Opera sa e o aspră orație funebră. Patosul reținut, tensiunea subiacentă a scrierilor lui Rulfo amintesc de obida din romanele lui Zaharia Stancu. Asemănarea e valabilă și pentru stil : aceeași frază densă, concisă, puternic ritmată, pe alocuri cu repetiții și insistențe care-i sporesc vigoarea. „Eu nu știu să scriu decît într-o formă rudimentară", declară Rulfo. N-a avut nevoie să se documenteze asupra limbajului folosit de țărani. Dificultatea pentru el ar fi constat în a se exprima altfel decît ei. Cititorul nu aude glasul autorului, ci glasurile personajelor sale, pe care el le combină, orchestrîndu-le.

Stilul lui Rulfo pornește de la stilul direct, simplu și tăios al poeziilor populare mexicane *(corridos)*, care tratează aspectele dure ale existenței, și chiar moartea, cu naturalețea cu care se vorbește despre faptele cotidiene. Însușindu-și optica populară, Rulfo ajunge să privească moartea cu familiaritate, fără nici o umbră de spaimă, căci sărăcia și suferința duc în cele din urmă la indiferență și fatalism. Iată cum vede un personaj din povestirea *Luvina* (în care se presimte atmosfera din *Pedro*

Páramo) viața satului său: „Nimeni nu mai știe socoteala orelor, și nimănui nu-i mai pasă de scurgerea anilor. Și tot așa trec zile și nopți în șir, pînă cînd vine moartea, care pentru ei e o speranță... Atunci totul li se pare în afara timpului, de parcă ar trăi dintotdeauna în veșnicie. Asta fac acolo bătrînii. Fiindcă la Luvina trăiesc numai bătrînii și cei care încă nu s-au născut... și femeile nemăritate sau cele care au un bărbat Dumnezeu știe unde... Vin din cînd în cînd ca furtunile; se stîrnește un zumzet în tot satul cînd se întoarce cîte unul, și un geamăt cînd pleacă iar. Lasă sacul cu hrană pentru bătrîni și fac să rodească un nou prunc în pîntecul nevestelor și pe urmă nimeni nu mai știe nimic de ei timp de un an de zile și uneori niciodată. Așa e obiceiul. Acolo-i zic lege, dar e totuna. Copiii își trec viața muncind pentru părinți, așa cum părinții au muncit pentru părinții lor, și cum au împlinit legea cine știe cîte generații înaintea lor"...

Lumea din povestirile lui Rulfo este o lume întunecată, deznădăjduită și brutală, stăpînită de violențe și răzbunări adesea sîngeroase. Valorile omenești nu pier însă cu totul, ba uneori izvorăsc în această lume sumbră lumini de o puritate orbitoare, cum ar fi, bunăoară, sacrificiul tatălui ce-și poartă în spate fiul grav rănit din povestirea *N-auzi cîinii lătrînd?* sau remușcarea soției necredincioase din povestirea *Lupare.*

Suflul de largă umanitate al autorului ne face să privim cu profundă înțelegere dramele adesea cumplite care se consumă în lumea satului mexican: atît în timpul revoluției, cînd cîmpia era în flăcări, cît și în timp de pace, ele sînt în esență aceleași. Urmăriri, execuții, lupte, jafuri, erupția unor vechi resentimente, răzbunări în care cruzimea și candoarea se amestecă în chip firesc constituie materialul dramatic atît de bogat al povestirilor lui Rulfo. Lirismul său sobru învăluie cu discreție acest material,

obținînd efecte artistice remarcabile. Acuitatea observației psihologice, știința detaliului revelator, finețea dialogului, echilibrul între nota patetică și cea tăioasă, sobră sînt calități care ne îndreptățesc să-l socotim pe Rulfo unul dintre cei mai mari autori de povestiri ai literaturii universale.

Romanul *Pedro Páramo,* încununarea operei lui Rulfo, merită o analiză mai atentă, deoarece îi îngăduie autorului folosirea unei tehnici narative de mare subtilitate, pe care n-o putuse desfășura pe deplin în spațiul limitat al povestirilor. Romanul este de fapt o cronică a unui sat mort, părăsit de mult de locuitorii săi și populat acum de fantome, de amintirile acestora, de glasurile lor întretăiate. Juan Preciado, protagonistul primei părți, vine în satul Comala (un sat așezat „pe vatra pămîntului, pe o adevărată gură de iad") ca să împlinească rugămintea pe care maică-sa i-o adresase pe patul de moarte: să-l caute pe Pedro Páramo, tatăl său, pe care nu l-a văzut niciodată. Ne aflăm deocamdată în planul realității. Dar pe nesimțite, o dată cu sosirea lui Preciado, pătrundem într-o lume misterioasă, unde granițele dintre viață și moarte au dispărut: cărăușul care-l conduce pe Juan Preciado la Comala — și el tot fiu al lui Pedro Páramo — nu găsește necesar să-i spună că acesta a murit, fiindcă moartea lui Pedro Páramo nu pare a fi un impediment pentru vizita fiului. Și astfel am intrat în domeniul supranaturalului. Rulfo ne introduce cu naturalețe în lumea halucinantă a șoaptelor morților. Ascultînd aceste șoapte, care-i dezvăluie viața tatălui său, Preciado e din ce în ce mai derutat și înspăimîntat, iar după ce moare și el, ucis de frica șoaptelor, continuă să vorbească din mormînt cu umbrele, căutîndu-și trecutul în trecutul tatălui său, Pedro Páramo.

Figura acestuia, recompusă din amintirile morților, domină partea a doua a romanului. Privit sub raport social, Pedro Páramo este tipul micului moșier rapace, care

știe să-și facă simțită puterea. Moștenind de la tatăl său moșia Media Luna, tînărul Pedro, care știa că, „nu e făcut pentru resemnare“, își extinde proprietățile prin violență și jaf. Pentru toate dificultățile găsește soluții eficiente. Ca să scape de principalii săi creditori, surorile Preciados, se însoară cu una din ele. Mai tîrziu, cînd ajung în sat cîteva detașamente revoluționare ale lui Pancho Villa, se alătură lor ca să-și scape pielea și „trimite la revoluție“ pe un credincios al lui, cu misiunea secretă de a-i apăra hotarele domeniilor pînă s-or liniști lucrurile. Dar temutul stăpîn nu e scutit de lovituri. Moartea fiului său îl face să-și presimtă propria cădere: „Încep să plătesc. Mai bine să încep acum, ca să termin mai repede.“ Pe acest om violent, crud, aspru, întruchipare a tipului de *cacique* — stăpîn atotputernic — atît de caracteristic pentru lumea latino-americană, îl va pierde o slăbiciune care-l umanizează întrucîtva: dragostea pătimașă pentru Susana San Juan — „o femeie care nu părea a fi de pe lumea aceasta“. Frumoasa Susana e o ființă stranie, obsedată de amintirea incestuoasă a tatălui său și de aceea a bărbatului mort, tip de Ofelie fragilă și senzuală, în pragul nebuniei. La moartea ei, Pedro Páramo se transformă într-o „ură vie“ și jură să se răzbune pe țăranii din Comala (care au petrecut cînd el era în doliu): „Îmi voi încrucișa brațele și Comala va muri de foame“, și rămîne singur, „ca un trunchi puternic care începe să putrezească pe dinăuntru“, așteptîndu-și moartea cu resemnare. Cînd aceasta vine, Pedro Páramo se prăbușește „ca un morman de pietre“. Moartea lui simbolizează moartea întregului sat.

Pe lîngă valoarea de frescă socială, examinată sumar pînă acum, romanul prezintă și pe aceea nu mai puțin importantă de sugerare a unor semnificații simbolice, care l-au ridicat așa cum am mai spus, la rangul de mit al vieții mexicane. Aceste semnificații simbolice nu sînt impuse

ostentativ de autor, ci trebuie descifrate din cîteva scene cheie, după cum și „acțiunea“ romanului trebuie reconstituită cu greu din episoadele disparate, în care cronologia este complet neglijată.

Iată cîteva din aceste scene. La un moment dat, Juan Preciado își amintește cuvintele mamei sale: „Acolo (în sat) toți năzuiesc să trăiască o veșnicie“. Ajuns la o răspîntie, Preciado așteaptă pe cineva care să-l conducă pe drumul destinului său. Drumul care duce la Comala (satul așezat „pe o gură de iad“) coboară lin, cufundîndu-l pe călător „într-o căldură uscată, înăbușitoare“; „Se spune că mulți dintre morții care ajung în iad se întorc prin gura asta“. Eduviges îl conduce pe Preciado printr-o serie de galerii cu încăperi întunecoase, care par goale, dar sînt de fapt locuite de umbre. Ultima încăpere are o singură intrare, ca un mormînt. Eduviges lămurește că o ține mereu pregătită pentru noii sosiți. Aceste detalii, și multe altele, abia perceptibile, ne duc cu gîndul la motivele antice ale mortului văzut de un călător (Homer, Lucian), sau ca o umbră.

La obsesia morții se adaugă aceea a mamei, care, datorită unor condiții speciale (Rulfo vorbește chiar de un „matriarhat“ în provincia Jalisco), capătă dimensiuni neobișnuite. Aceasta face posibilă interpretarea romanului ca o poveste țesută de umbra mamei care și-a trimis fiul în căutarea tatălui, pentru a se întîlni toți trei, după moarte, în memoria colectivă a satului mort.

În sfîrșit, *Pedro Páramo* poate fi considerat în primul rînd ca un roman de atmosferă, un roman-poem. El este epitaful ținutului natal al autorului, bocetul sfîșietor al celor care, așa cum spune un personaj, „știu să măsoare adîncimea durerii“, și pentru care moartea este suprema realitate, mereu prezentă în actele vieții. În perspectiva veș-

niciei, din care Rulfo privește lucrurile, timpul și spațiul își pierd dimensiunile obișnuite.

Continua schimbare a planurilor temporal și spațial, precum și a punctului de vedere în evocarea personajelor dau romanului o mare complexitate structurală. În acest univers poetic lipsit de timp și de spațiu, moartea este, într-un plan simbolic, tema unificatoare.

ANDREI IONESCU

CÎMPIA ÎN FLĂCĂRI

— povestiri —

În românește de
Andrei Ionescu

MACARIO

Stau lîngă podeţ şi aştept să iasă broaştele. Aseară, cînd ne aşezasem la masă, au pornit zarva şi nu s-au mai oprit din orăcăit pînă-n zori. Tuşa zice că larma broaştelor i-a gonit somnul. Acum ar avea chef să doarmă. Aşa că m-a pus să stau aici, lîngă podeţ, cu o scîndură în mînă, şi cum o ieşi vreo broască să ţopăie, să-i trag una cu scîndura... Broaştele sînt verzi peste tot, numai pe burtă nu. Rîioasele sînt negre. Şi ochii tuşei tot negri sînt. Broaştele sînt bune de mîncat. Cele rîioase nu, dar eu am mîncat şi dintr-astea, chiar dacă nu se mănîncă, şi sînt la fel ca broaştele obişnuite. Felipa spune că nu-i bine să mănînci broaşte rîioase. Felipa are ochi verzi ca de pisică. Ea îmi dă de mîncare în bucătărie cînd mi se face foame. Nu vrea să le fac rău broaştelor. Dar tuşa mă pune tot timpul la cîte o treabă de asta... Pe Felipa o iubesc mai mult decît pe tuşa. Dar banii tuşa îi scoate din pungă, ca Felipa să cumpere de mîncare. Felipa stă toată ziulica în bucătărie să

ne gătească. De cînd o știu eu numai asta face. Spălatul vaselor e treaba mea. Tot eu car și lemnele pentru foc. Dar mîncarea ne-o împarte tușa. După ce mănîncă, face din ce a mai rămas două grămăjoare, una pentru Felipa, alta pentru mine. Cîteodată Felipa n-are poftă de mîncare și atunci amîndouă grămăjoarele sînt ale mele. De asta o iubesc pe Felipa, că mie întotdeauna mi-e foame și nu mă satur niciodată, chiar dacă mănînc și mîncarea ei. Ei zic că dacă mănînci te saturi, numai că mie nu-mi ajunge nici dacă mănînc tot ce-mi dau. Felipa știe asta... Lumea din sat zice că sînt nebun, pentru că nu mi se potolește foamea niciodată. Tușa zice că a auzit ea... Dar eu n-am auzit nimic. Tușa nu mă lasă să ies singur în sat. Mă ia cu ea doar cînd merge la biserică să asculte liturghia. Acolo mă așază lîngă ea și-mi leagă mîinile cu ciucurii de la șal. Nu pricep ce are de mi le leagă, dar cică altfel fac îndată o poznă. O dată au scornit că era cît pe-aci să sugrum pe careva, pasămite am strîns-o de gît pe o femeie, așa, netam-nesam. Zău dacă-mi aduc aminte. Dar tușa-mi spune toate cîte le fac, și ea nu minte niciodată. Dacă mă cheamă la masă, înseamnă că o să-mi dea de mîncare, nu ca alții, care mă poftesc să mănînc cu ei și, cum mă apropii, încep să dea cu pietre în mine, și mă iau la goană fără mîncare, fără nimic. Tușa se poartă frumos cu mine. Și mi-e bine la ea. Pe urmă mai e și Felipa, Felipa e foarte bună cu mine. De asta o iubesc... Laptele Felipei e dulce ca florile de obelisc [1] Am băut lapte de

[1] Denumirea mexicană a lalelei asiatice.

capră și chiar de scroafă cu purcei ; dar nu e nici pe departe așa bun ca al Felipei... Cam de mult nu mi-a mai dat să sug din mogîldețele alea pe care le poartă acolo unde noi n-avem decît coaste și din care, dacă știi cum să faci, curge un lapte mai bun decît cel pe care ni-l dă tușa duminica la prînz... Înainte, Felipa venea în fiecare noapte în camera unde dorm eu și se întindea peste mine, sau se culca pe o parte, înghesuindu-mă. Se punea așa ca să pot suge laptele acela dulce și cald care vine în gură șuvoi... De multe ori am mestecat flori de obelisc ca să-mi amăgesc foamea. Laptele Felipei avea același parfum ; numai că mie îmi plăcea mai mult, fiindcă în timp ce sorbeam, Felipa mă gîdila peste tot. Pe urmă mereu se întîmpla să adoarmă și să rămînă lîngă mine pînă-n zori. Îmi părea tare bine, fiindcă nu-mi mai păsa de frig și nici nu-mi mai era frică c-o să ajung în iad, dacă mor singur acolo într-o noapte... Nu mi-e așa frică de iad întotdeauna. Dar uneori mi-e tare frică. Îmi vîr singur spaima în suflet că o să ajung în iad într-o bună zi, cu capul ăsta așa tare pe care-l am, și-mi place să-l izbesc de tot ce-mi iese în cale. Dar vine Felipa și-mi gonește frica. Mă gîdilă așa cum știe ea și mă scapă de groaza asta pe care o am să nu mor. Și pentru o vreme s-a zis cu spaima... Cînd are chef să stea cu mine, Felipa zice că are să-i spună ea Celui de Sus toate păcatele mele. Că o să se ducă în cer mai curînd și o să stea de vorbă cu el ca să-l roage să mă ierte pentru tot răul de care sînt plin din cap pînă-n picioare. O să-i spună să mă ierte, ca să scap de grija asta pentru tot-

deauna. De asta se spovedește ea în fiecare zi. Nu fiindcă ar fi rea, ci fiindcă sînt eu căptușit pe dinăuntru cu tot felul de diavoli și trebuie să scoată duhurile astea necurate din mine cu spovedania ei. În fiecare zi. În fiecare seară. Toată viața o să facă ea asta pentru mine. Așa spune Felipa. De asta o iubesc atîta... Și totuși e ceva să ai capul atît de tare ca al meu. Îl pocnesc de stîlpii din pridvor o oră întreagă, și capul nu pățește nimic, rabdă fără să plesnească. Dau cu capul de podea mai întîi ușor, pe urmă mai cu nădejde, și capul sună ca o tobă. Ca toba care se îngînă cu fluierul la slujbă. Stau în biserică legat de tușa, cu urechea la tam-tamul tobei de afară... Și tușa zice că în camera mea sînt ploșnițe și gîndaci și scorpioni, fiindcă o să mă duc să ard în iad dacă nu mă las de năravul ăsta de a mă da cu capul de podea. Dar ce-mi place mie mai mult e să aud toba. Asta ar trebui ea să priceapă. S-o aud cum o aud din biserică și abia aștept să ies afară ca să văd cum de se aude toba așa de departe, pînă în fundul bisericii, mai tare ca predica preotului... „Calea binelui e plină de lumină. Întunecată e calea răului." Așa spune părintele... Mă scol și ies din odaie pe întuneric. Mătur pe la poartă și mă întorc în odaie înainte de a mă prinde lumina zilei. Pe uliță poți să dai de tot felul de necazuri. Oamenii aruncă cu pietre după tine de cum te văd. Din toate părțile plouă cu pietre mari și ascuțite. Pe urmă trebuie să-ți cîrpești cămașa și să aștepți nu știu cîte zile pînă ți se lecuiesc zgîrieturile de pe față și genunchii zdreliți, și să înduri iar să-ți lege mîinile, că de nu se apucă să rupă coaja de pe bube și iar se pornește sîngele.

Numai că și sîngele e bun la gust, chiar dacă nu seamănă cu laptele Felipei... Ca să nu mă bată cu pietre, de asta stau eu mereu închis în casă. Cum mi se dă să mănînc, mă închid în odaia mea și zăvorăsc bine ușa, ca să nu dea peste mine păcatele care vin pe întuneric. Și nici nu iau lumînarea să văd pe unde intră gîndacii. Stau nemișcat. Mă culc pe burtă și cum simt vreun gîndac mergînd pe gîtul meu cu picioarele lui aspre îl și strivesc c-o palmă. Dar nu aprind lumînarea. Nu vreau să mă găsească păcatele umblînd cu lumînarea după gîndacii care se suie pe mine. Gîndacii troznesc ca niște pocnitori cînd îi strivești. Nu știu dacă și greierii troznesc. Pe greieri nu-i omor. Felipa spune că greierii fac mereu zgomot, nu se opresc nici ca să răsufle, ca să nu ajungă pînă la noi strigătele sufletelor care pătimesc în purgatoriu. În ziua în care n-ar mai fi greieri, lumea s-ar umple de strigătele duhurilor și toți am începe să alergăm înnebuniți de frică. Și pe urmă îmi și place să stau cu urechea ciulită la țîrîitul greierilor. Sînt mulți în odaia mea. Cred că sînt mai mulți greieri decît gîndaci aici, între cutele așternutului în care mă culc. Și sînt și scorpioni. Mereu cad din tavan și trebuie să-ți ții răsuflarea pînă trec peste tine și ajung pe podea. Fiindcă dacă ridici o mînă sau încep să-ți tremure oasele, într-o clipă ai simțit arsura pișcăturii. Și știu că doare. Pe Felipa a pișcat-o o dată de pulpă. S-a pornit pe plîns și pe strigat, rugîndu-se de Sfînta Fecioară să n-o lase fără picior. Pe urmă m-a pus s-o ung cu scuipat. Mi-am petrecut toată noaptea ungînd-o cu scuipat și spunînd rugăciuni împreună cu ea, iar mai apoi, cînd am văzut că leacul meu nu-i e de nici un folos,

am ajutat-o și la plîns cît am putut... Oricum, mă simt mult mai bine în odaia mea decît dacă m-aș duce pe uliță, ca să se lege lumea de mine și să mă bată. Aici nu-mi face nimeni nimic. Tușa nu mă ceartă că-i mănînc florile de obelisc, și mirtul, și rodiile. Știe de foamea asta care mă încearcă mereu. Știe că nu-mi trece niciodată. Că nici o mîncare n-ajunge să-mi unple burta, chiar dacă-mi petrec tot timpul colindînd după de-ale gurii. Știe că mănînc năutul muiat pentru porcii grași și porumbul uscat pentru porcii slabi. Așa că ea știe ce foame mă chinuie decînd se-arată soarele pînă cînd apune. Iar dacă găsesc de mîncare aici, în casa ei, aici rămîn. Mă gîndesc că în ziua în care n-am să mai am ce mînca, am să mă prăpădesc, și atunci o să mă duc mai mult ca sigur drept în iad. Și de acolo nu mă mai scoate nimeni, nici Felipa, chiar dacă e așa de bună cu mine, nici scapularul pe care mi l-a dat tușa și pe care îl port la gît... Acum stau lîngă podeț și aștept să iasă broaștele. Și de cînd dau din gură n-a ieșit nici una. Dacă mai întîrzie mult, s-ar putea să adorm și atunci n-am să mai pot să le fac de petrecanie, iar tușei n-o să-i mai vină somnul dacă le aude orăcăind și-o să se facă foc. Atunci o să se roage de unul din sfinții aceia mulți pe care-i are în odaie ca să mă trimită la dracu, drept acolo, să fiu osîndit pe vecie la iad, fără să mai trec prin purgatoriu, și atunci n-am să-i mai văd pe mama și pe tata care sînt acolo. Mai bine îi dau înainte cu vorba... Dar cel mai tare mi-e poftă să mai iau o gură din laptele Felipei, laptele acela bun și dulce ca mierea florilor de obelisc.

NE-AU DAT PĂMÎNT

După atîtea ore de mers fără să întîlnească nici umbră de copac, nici sămînță de copac, nici rădăcină de copac, nici de nimic, se aude lătratul cîinilor.

Poți să crezi uneori, tot mergînd pe drumul ăsta fără sfîrșit, că nu ajungi nicăieri ; că nu dai de nimic în partea cealaltă, la capătul acestei cîmpii brăzdate de crăpături și de albiile secate ale rîurilor. Dar nu-i așa. Există ceva. Există un sat. Auzi cum latră cîinii și simți în aer miros de fum și adulmeci miros de oameni și asta te face să prinzi puteri.

Dar satul e încă foarte departe. Numai vîntul îl apropie.

Mergem într-una de la răsăritul soarelui. Și acum să tot fie patru după-amiază. Cineva se apropie de cer, își lungește gîtul spre locul unde atîrnă soarele și zice :

— Să tot fie patru după-amiază.

Acest cineva e Melitón. Împreună cu el, mergem Faustino, Esteban și cu mine. Sîntem patru. Eu îi număr : doi înainte, ceilalți doi în urmă. Mă uit înapoi și nu văd pe nimeni. Atunci îmi zic : „Sîntem patru". Nu de mult, pe la unsprezece, eram peste douăzeci ; dar încet-încet grupul nostru s-a tot împuținat, pînă ce n-a mai rămas decît acest pumn de oameni care sîntem noi.

Faustino zice :

— S-ar putea să plouă.

Ridicăm cu toții ochii și privim un nor negru și greu care trece pe deasupra capetelor noastre. Și gîndim : „S-ar putea să plouă".

Nu spunem ce gîndim. De mult ne-a trecut cheful de vorbă. Ne-a trecut odată cu arșița. În altă parte te-ai întinde la vorbă cu dragă inimă, dar aici nu-i ușor de loc. Dacă pălăvrăgești aici, ți se încing cuvintele în gură de arșița de afară și se usucă pe limbă pînă ce-ți taie respirația. Așa se petrec lucrurile aici. De aceea nimeni n-are chef de vorbă.

Cade o picătură de apă, mare, grea, făcînd gaură în pămînt și lăsînd o băltoacă minusculă ca de scuipat. Una singură. Așteptăm să mai cadă altele și le căutăm cu ochii întorși spre cer. Dar nu mai cade nici una. Nu plouă. Acum dacă te uiți la cer, vezi norul de ploaie depărtîndu-se grăbit. Vîntul care bate dinspre sat îl ajunge împingîndu-l spre umbrele albastre ale dealurilor. Iar pămîntul înghite picătura căzută din greșeală, fără să-și astîmpere setea.

La ce dracu o fi bun bărăganul ăsta fără capăt ? Ce rost o fi avînd ?

Am pornit iar la drum, căci ne oprisem doar ca să vedem cum plouă. N-a plouat. Acum o pornim din nou. Și mie mi se pare că de atunci am mers mai mult decît pînă la locul unde se anunțase ploaia. Mi se pare doar. Dacă ar fi plouat într-adevăr, poate mi s-ar fi părut altfel. Totuși pot să vă spun că de cînd eram băiețandru n-am văzut niciodată căzînd o ploaie pe bărăganul ăsta ; știți, așa, o ploaie adevărată.

Nu, bărăganul ăsta nu e bun la nimic. N-are nici iepuri, nici păsări. N-are nimic. În afară de cîțiva culini pitici, nu crește nimic pe el.

Și pe aici mergem noi. Toți patru mergem pe jos. Înainte mergeam călare și purtam carabina pe umăr. Acum nu mai purtăm nici măcar carabina.

Eu am spus întotdeauna că au făcut foarte bine că ne-au luat carabinele. Pe aici e primejdios să porți armă. Te omoară cînd nici nu gîndești, dacă te văd toată-ziua-bună-ziua cu carabina petrecută pe după umăr cu curea de piele. Dar cu caii e altceva. Dac-am fi venit călare, ne-am fi oprit lîngă apa verde a rîului și ne-am fi plimbat fuduli pe ulițele satului ca să ne admire lumea. Și pînă acum am fi ajuns de mult în sat, dac-am fi avut caii pe care-i avusesem. Dar o dată cu carabinele ne-au luat și caii.

Îmi rotesc ochii în toate părțile și privesc bărăganul. Jur împrejur pămînt cît vezi cu ochii, și nu-i bun de nimic. Privirea îți alunecă departe, fiindcă nu întîlnești nimic în cale. Doar cîteva șopîrle ies din pămînt și-și scot capul din găurile lor, dar cum simt arșița soarelui fug să se ascundă la umbra unei pietre. Vai de noi, cînd va trebui să

muncim aici ! Ce-o să facem ca să ne mai răcorim sub soarele ăsta ? Căci nouă ne-au dat pămîntul ăsta tare ca piatra ca să-l semănăm.

Ne-au zis :

— De la sat încoace pămîntul e al vostru.

Noi am întrebat :

— Bărăganul ?

— Da, bărăganul. Tot Bărăganul Mare.

Noi am zis că n-avem nevoie de el, că nu vrem să ne dea bărăganul. Că vrem pămînturile de lîngă rîu. De la rîu încolo, pe luncă, unde cresc copacii aceia numiți *casuarinas* și iarbă de pășune și unde-s pămînturile cele mai bune. Nu pielea asta uscată de vacă, căreia-i zic Bărăganul Mare.

Dar nu ne-a lăsat să ne spunem păsul. Delegatul nu venise să stea de vorbă cu noi. Ne-a pus hîrtiile în mînă și ne-a zis :

— Să nu vă speriați că aveți atîta pămînt numai pentru folosința voastră.

— Dar bărăganul ăsta, domnule delegat...

— Aveți mii și mii de hectare.

— Dar n-avem apă. N-avem nici o picătură de apă.

— Dar ploaia ? Ori vreți acum să vă dăm pămînturi irigate ? De cum o să cadă ploaia, o să se înalțe porumbul pînă la cer.

— Dar, domnule delegat, pămîntul ăsta e sălbatic, e tare ca piatra. Și nu cred că plugul o să poată tăia brazde în el, așa cum nu poți ara într-o carieră de piatră. Va trebui să facem găuri cu săpăliga ca să punem sămînța, și nici așa nu cred c-o să crească ceva ; n-o să crească nici porumb, nici nimic.

— Dați declarația asta în scris. Și acum puteți pleca. Răfuiți-vă cu moșierii, nu cu guvernul care vă dă pămînt.

— Așteptați puțin, domnule delegat. Noi n-am zis nimic împotriva guvernului. Numai împotriva bărăganului... Nu se poate scoate nimic din el. Noi asta am vrut să spunem... stați să ne înțelegem. Uitați, s-o luăm de unde-am rămas...

Dar el n-a mai vrut să ne-asculte.

Așa se face că ne-au dat pămîntul ăsta. Și vor să semănăm, în piatra încinsă, ca să vedem de s-o prinde și-o putea crește ceva. Dar nimic n-o să se ridice din pămîntul ăsta. Nici măcar vulturii. Îi vezi din cînd cînd sus de tot, zburînd grăbiți, încercînd să scape cît mai repede din pustiul alb și pietros, unde nimic nu se clintește din loc și pe unde, oricît ai merge, nici nu simți că înaintezi.

Melitón zice :

— Ăsta-i pămîntul pe care ni l-au dat.

Faustino întreabă :

— Ce ?

Eu nu spun nimic. Gîndesc : „Melitón nu-i în toate mințile. L-a bătut soarele în cap și de asta vorbește așa. Căldura a trecut prin pălărie și i-a încins dovleacul. Căci altfel, de ce-ar spune una ca asta ? Ce pămînt ne-au dat, Melitón ? Aici nu-i pămînt nici cît să-l spulbere vîntul și să-l poată stîrni într-un vîrtej."

Melitón zice iar :

— Tot e bun la ceva. O să poată alerga caii în voie.

— Ce cai ? îl întrebă Esteban.

Eu nu mă uitasem cu prea multă luare-aminte la Esteban. Acum, după ce-a vorbit, mă uit mai

bine la el. Poartă o scurtă care abia-i trece de mijloc, și de sub scurtă se ivește ceva ca un cap de găină.

Da, e o găină roșcată pe care Esteban o ține sub scurtă. I se văd ochii închiși în somn și ciocul deschis de parcă ar căsca. Îl întreb :

— Ascultă, Teban, de unde-ai făcut rost de găina asta ?

— E a mea, răspunde el.

— Mai înainte n-o aveai. De unde-ai cumpărat-o ?

— N-am cumpărat-o, e din ograda mea.

— Atunci vrei să zici c-ai adus-o ca pavăză ?

— Nu, am adus-o ca să am grijă de ea. Casa a rămas pustie, și n-avea cine să-i dea de mîncare ; de asta am adus-o. Cînd plec departe de casă, o iau totdeauna cu mine.

— Așa cum o ții, vîrîtă sub scurtă, o să se înăbușe. Scoate-o mai bine la aer.

El o ia subsuoară și-i suflă în cioc aerul fierbinte care-i iese din gură. Apoi zice :

— Uite c-am ajuns la rîpă.

Nu mai aud ce spune Esteban. Ne-am înșirat unul după altul să coborîm rîpa, și el merge în capul șirului. Văd că a apucat găina de picioare și o ferește la fiecare pas, ca să nu se lovească cu capul de pietre.

Pe măsură ce coborîm, pămîntul e din ce în ce mai bun. În urma noastră se ridică un nor de praf de parc-ar fi coborît catîri, nu oameni ; dar ne place să ne umplem de praf. Ne place. După ce am mers timp de cinci ceasuri călcînd pe pietrele Bărăganului Mare, ne simțim foarte bine învăluiți în praful care se ridică peste capetele noastre și care miroase a pămînt.

Pe deasupra rîului, trecînd peste coroanele verzi ale copacilor, zboară stoluri de *chachalacas* verzi. Și asta ne place.

Acum lătratul cîinilor se aude aici, lîngă noi, și vîntul care bate dinspre sat se învîrtește în rîpă și o umple de toate zgomotele satului.

Esteban vîră din nou găina sub scurtă. Cînd ajungem în dreptul primelor case, îi dezleagă picioarele ca să se dezmorțească și dispar deodată, el și găina, după uluci.

— Eu aici rămîn, ne spune Esteban.

Noi mergem mai departe, spre mijlocul satului. Pămîntul pe care ni l-au dat e acolo sus.

COLINA CUMETRELOR

Răposaţii Torrico mi-au fost întotdeauna prieteni buni. Poate că nu-i prea iubeau cei din Zapoltán, dar în ceea ce mă priveşte am fost prieten cu ei pînă cu puţin înainte de a muri. Acu, de ce nu-i aveau la inimă cei din Zapotlán, n-are a face, fiindcă nici pe mine nu mă vedeau cu ochi buni şi bănuiesc că pe nici unul din cîţi locuiam pe Colina Cumetrelor nu prea ne sufereau. Şi asta nu de azi de ieri.

Pe de altă parte, pe Colina Cumetrelor, Torrico ăştia nu se aveau bine mai cu nimeni. Mereu erau certaţi cu cîte cineva. Şi doar aici ei erau stăpînii pămîntului, şi ai caselor de pe acel pămînt, cu toate că la împărţire am căpătat parte egală din Colina Cumetrelor toţi şaizeci care trăiam acolo, iar ei, cei doi Torrico, au luat doar o bucată din coastă cu o plantaţie de *mezcales* şi atîta tot, dar pe care erau risipite cam toate casele. Aşa că de atunci Colina Cumetrelor e a celor doi Torrico. Şi

pămîntul pe care lucram eu era tot al lor, al lui Odilón şi Remigio Torrico, şi aproape toate măgurile care se văd colo în vale. Asta era şi n-aveai ce-i face. O ştiam cu toţii prea bine.

Totuşi, începînd de atunci, locul ăsta, Colina Cumetrelor, ajunsese să fie nelocuit. Din cînd în cînd pleca cîte unul; străbătea păşunea pe la parul cel înalt, se pierdea printre stejari şi nu mai apărea niciodată. Se duceau şi duşi erau.

M-aş fi dus şi eu să văd ce e dincolo de muntele care nu mai lasă pe nimeni să vină înapoi, dar îmi plăcea terenul de pe Colină şi mai eram şi prieten cu cei doi Torrico.

Bucata de pămînt pe care-l semănam în fiecare an cu porumb şi cu fasole se afla în partea de sus, unde povîrnişul coboară pînă la rîpa de-i zice Cap de Taur.

Locul nu era rău, dar cum dădeau ploile, pămîntul se făcea mocirlos, apoi se prăvăleau bolovani tari şi ascuţiţi ca nişte ghioage şi păreau că de ce trece vremea de aia se fac şi mai mari. Dar porumbul se plătea bine, şi ştiuleţii de acolo erau foarte dulci. Cei doi Torrico, care fără sare de *tequesquite* [1] nu mîncau nimic, la ştiuleţii mei nu aveau nevoie. Nici n-a fost vorba şi nici nu le-a trecut prin minte să pună *tequesquite* pe ştiuleţii mei, ştiuleţi cum cresc numai pe Cap de Taur.

Şi iată că oamenii plecau chiar dacă măgurile de acolo erau mai bune. N-o luau spre Zapotlán, ci pe celălalt drum, de unde vine tot timpul

[1] Substanţă spongioasă de culoare cenuşie, care se găseşte din abundenţă pe fundul lacurilor secate din podişul mexican. În bucătăria mexicană înlocuieşte bicarbonatul.

4 — Pedro Páramo — c. 276

adierea cu miros de stejar și vuietul muntelui. Plecau pe tăcute, cu gura ferecată, fără să se ia la harță cu nimeni. Și sigur că ar fi avut o poftă grozavă să schimbe două vorbe cu alde Torrico, să-și mai verse oleacă năduful peste tot răul pe care-l înduraseră, dar le lipsea curajul. De asta plecau pe tăcute.

Și totuși iată că după ce muriră cei doi Torrico nici unul nu se mai întoarse pe locul ăsta. Am tot așteptat, dar nimeni nu s-a mai întors. La început le-am îngrijit casele, le-am pus acoperișuri și le-am astupat cu crengi găurile din pereți, dar pe urmă, văzînd că n-au de gînd să mai apară, le-am lăsat în plata Domnului.

În schimb, ploile nu uitau niciodată să se întoarcă pe la jumătatea anului, și nici vînturile care suflă prin februarie și-ți smulg pînă și haina de pe tine. Din cînd în cînd veneau și corbii, zburînd foarte jos și croncănind tare, ca într-un pustiu.

Așa au mers lucrurile mai departe după moartea celor doi Torrico.

Înainte vreme, din locul ăsta unde stau acum se vedea foarte bine Zapotlán. La orice oră din zi și din noapte se zăreau departe, în zare, pășunile din Zapotlán, dar au crescut buruienile tot mai mari și cînd le mișcă vîntul dintr-o parte în alta nu se mai vede nimic.

Îmi amintesc că de mult cei doi Torrico se așezau tot aici și rămîneau așa ghemuiți pe vine ore întregi, pînă la apus, uitîndu-se într-acolo fără să obosească, de parcă locul acela îi îmboldea s-o pornească spre Zapotlán. Abia mai tîrziu am aflat că nu la asta se gîndeau. Se așezau aici doar

că să vadă bine drumul, cărarea îngustă și nisipoasă pe care o puteai urmări cu privirea de cînd începea pînă ce se pierdea printre copacii de pe dealul Media Luna.

Nu știu pe nimeni cu vederea așa de pătrunzătoare ca a lui Remigio Torrico. Era chior. Dar ochiul negru și pe jumătate închis pe care-l mai avea se apropia atît de mult de lucruri, încît parcă le-ar fi ținut în palmă. Așa că nu era cine știe ce greutate pentru el să știe ce mogîldețe se mișcau pe drum. Și cînd ochiul lui se arăta bucuros că are cu ce să-și încerce privirea, cei doi se ridicau de la postul lor de observație și dispăreau, de pe Colina Cumetrelor pentru o bucată de vreme.

În zilele acelea parcă se-ntorcea lumea pe dos, aici la noi. Oamenii își scoteau vitele și păsările de prin peșteri și veneau cu ele în ogradă. Aflai atunci că mai au și miei și curcani. Și era ușor să le socotești avutul după grămezile de porumb și dovleci galbeni pe care le ridicau prin curți, ca să se mai coacă la soare. Vîntul care traversa dealurile era mai rece ca alte dăți ; și cu toate astea, nu știu de ce, toți pe aici spuneau că e timp frumos. Puteai auzi cocoșii cîntînd în zori ca în cel mai liniștit sat și parcă de cînd lumea ar fi fost pace pe Colina Cumetrelor.

Pe urmă se întorceau cei doi Torrico. Știam că vin cu mult înainte ca ei să fi ajuns ; cîinii lor ieșau în drum și nu se mai opreau din lătrat pînă ce nu dădeau de ei. Și după lătrat puteai socoti foarte bine distanța și drumul pe care aveau să sosească. Atunci oamenii se grăbeau să-și ascundă iar toate cîte le aveau.

Din todeauna a fost aşa cu frica asta pe care o aduceau cu ei răposaţi Torrico de cîte ori se întorceau de pe Colina Cumetrelor.

Dar mie nu-mi era frică de ei. Eram bun prieten cu amîndoi şi uneori aş fi vrut să fiu ceva mai puţin bătrîn, ca să pot munci şi eu cot la cot cu ei. Că aşa nu le eram de cine ştie ce folos. De asta mi-am dat seama în noaptea în care i-am ajutat să prade un cărăuş. Atunci am văzut că ceva îmi lipseşte. De parcă viaţa pe care o mai aveam ar fi fost tare împuţinată şi n-ar mai fi răbdat zguduituri. Iată ce am priceput în ziua aceea.

Să fi fost cam după miezul zilei cînd cei doi Torrico m-au poftit să vin cu ei să-i ajut să care nişte căpăţîni de zahăr. Nu prea eram în apele mele. Mai întîi pentru că se pornise o ploaie din acelea în care apa parcă îţi scormoneşte sub tălpi. Apoi fiindcă nu ştiam încotro ne ducem. Oricum, de la bun început am mirosit că nu e lucru curat la mijloc.

Cei doi Torrico îmi spuseseră că nu era departe locul unde mergeam. Într-un sfert de oră sîntem acolo. Dar începuse să se întunece de pe cînd eram încă pe drumul spre Media Luna, şi cînd ajunserăm la locul unde era cărăuşul, se înnoptase de-a binelea.

Cărăuşul nici nu se întoarse să vadă cine venea. Fără doar şi poate că-i aştepta pe cei doi Torrico şi de aceea nu i-a atras atenţia apropierea noastră. Aşa mă gîndeam. Dar tot timpul cît am cărat de acolo căpăţînile de zahăr cărăuşul stătu nemişcat, vîrît în paie. Atunci le spusei aşa celor doi Torrico :

— Ăl de stă trîntit acolo, pare să fie mort sau cam aşa ceva.

— Da' de unde! A aţipit şi atîta tot, îmi spuseră ei. L-am lăsat acolo în voia lui, poate că se plictisise aşteptîndu-ne şi adormise.

M-am dus şi i-am tras un ghiont în coaste, ca să se trezească ; dar omul nici nu se clinti.

— E mort de-a binelea, spusei din nou.

— Aş, ce-ţi trece prin cap. Nu se mişcă doar fiindcă Odilón i-a dat cu un par în cap, dar mai încolo o să se scoale. O să vezi că de îndată ce iese soarele şi simte căldura, se scoală şi se duce glonţ acasă. Pune mîna pe căpăţîna asta şi haide ! Atît îmi spuseră.

Înainte de a pleca îi mai trăsei un ghiont mortului, de răsună ca un copac uscat. Apoi luai încărcătura pe umeri şi o pornii în frunte. Cei doi Torrico veneau în urmă. I-am auzit cîntînd un timp, pînă cînd s-a crăpat de ziuă. Cînd s-a luminat nu i-am mai auzit. Vîntul ăsta care suflă devreme, în zori, le-a dus glasul în altă parte şi n-am mai putut şti dacă vin după mine sau nu, pînă cînd am auzit din toate părţile lătratul înverşunat al cîinilor lor.

Şi aşa m-am lămurit eu ce pîndeau în fiecare seară cei doi Torrico, aşezaţi lîngă casa mea de pe Colina Cumetrelor.

Pe Remigio Torrico eu l-am omorît.

Încă de pe atunci rămăsese numai o mînă de oameni în cătun. La început plecau cînd unul, cînd altul, dar ultimii s-au dus toţi deodată. Şi-au luat plata şi o dată cu venirea îngheţului au pornit-o în turmă. De cîţiva ani venea îngheţul şi isprăvea

cu semințele într-o singură noapte. Anul acela tot așa. De asta au plecat. Le era în gînd de bună seamă că la anul o să fie la fel și nu mai aveau nici o tragere de inimă să-i dea înainte așa, îndurînd vrăjmășia naturii an după an și vrăjmășia celor doi Torrico o viață întreagă.

Așa că atunci cînd l-am omorît pe Remigio Torrico aproape că se golise de lume Colina Cumetrelor și măgurile din jur.

Asta se petrecuse cam prin octombrie. Țin minte că era o lună mare și luminoasă, iar eu, profitînd de lumina aceea puternică a lunii, tocmai ieșisem în prag să-mi cîrpesc un sac care se găurise de tot, cînd a apărut Torrico.

Cred că băuse zdravăn. S-a proptit în fața mea și a început să se bălăngăne într-o parte și într-alta tocmai așa ca să-mi acopere lumina lunii de care aveam nevoie.

— La ce bun s-o iei pe ocolite, îmi spuse după cîtăva vreme. Mie îmi plac lucrurile limpezi și dacă ție nu-ți plac, atîta pagubă, că de aia am venit aici, ca să te pedepsesc.

Eu îi dădeam înainte cu cîrpitul sacului. Eram cu ochii pe lucru ca să țes bine găurile, și acul mergea strașnic, cînd îl făcea să clipească lumina lunii. De aceea pasămite nu-mi era gîndul la ce-mi spunea.

— Cu tine vorbesc, îmi strigă. Ce faci pe curajosul ? Știi bine de ce am venit.

M-a cam luat cu frig cînd l-am văzut că se apropie și-mi strigă așa, chiar în obraz. Cu toate astea, am încercat să-i văd mutra, ca să înțeleg de unde-i venea mînia aceea, și m-am tot uitat

așa la el de parcă îl întrebam ce vînt l-a adus la mine.

Asta îmi prinse bine. S-a mai potolit nițel și s-a dat la o parte spunînd că pe oameni ca mine trebuie să-i iei pe nepregătite.

— Îmi bat gura degeaba cu tine după cele ce-ai făcut, îmi spuse, dar ne-ai fost prieten și mie și lui frate-meu și de aia am venit, ca să văd pe unde scoți cămașa cu moartea lui Odilón.

Acum îl auzeam foarte bine. Pusei sacul deoparte și continuai să-l ascult fără să deschid gura.

Va să zică, dădea pe mine vina că l-aș fi omorît pe frate-său. Dar nu-l omorîsem eu. Știam cine, și i-aș fi spus. Cu toate că se vedea că nu prea avea de gînd să-mi dea răgaz să-i spun cum s-au petrecut lucrurile.

— Ne-am ciondănit de multe ori Odilón și cu mine, vorbi el mai departe. Era tare cîrcotaș și îi plăcea să se ia la harță cu toți, dar nu mergea mai departe. Cu cîțiva pumni se potolea. Eu asta vreau să știu, dacă ți-a spus ceva, sau a vrut să pună mîna pe ceva de-al tău, sau ce s-a întîmplat. Poate a vrut să te lovească, și atunci tu l-ai miruit. Așa cred că s-a întîmplat.

Am clătinat din cap în semn că nimic din toate astea nu era adevărat...

— Ascultă, mi-o tăie Torrico, Odilón avea în ziua aceea paisprezece pesos în buzunarul de la cămașă. Cînd am dat de el l-am scotocit prin buzunare și n-am găsit cei paisprezece pesos. Și ieri am auzit că ți-ai luat un macat.

Și asta era adevărat. Îmi luasem un macat. Văzînd că se apropie frigul și că haina mea e făcută praf, m-am dus la Zapotlán să-mi cumpăr macat.

Dar nu cu cei paisprezece pesos ai lui Odilón, fiindcă pentru asta mi-am vîndut perecha de iezi. Putea să-şi dea seama după sacul plin de găuri în care am dus iedutul fiindcă nu putea să țină pasul cu mine.

— Bagă-ţi în cap că am de gînd să-i plătesc scump celui care l-a omorît pe Odilón, oricine o fi el. Şi eu ştiu cine e, auzii că-mi strigă chiar în ureche

— Vrei să spui că eu sînt ăla ?

— Da' cine altul ? Nu zic că n-am întrecut măsura sau că ne-am purtat totdeauna frumos, Odilón şi cu mine, şi nici că n-am făcut rău nimănui, dar n-am omorît pe nimeni. Asta pot să ţi-o spun.

Luna mare de octombrie bătea din plin peste ogradă şi trimitea pînă lîngă perete umbra lungă a lui Remigio. Îl văzui că se repede la copac şi înşfacă sapa pe care-o ţineam acolo. Şi de acolo se întoarse spre mine cu sapa în mînă.

Dar cum se dădu la o parte din fața mea, lumina lunii făcu să strălucească acul pe care-l lăsasem prins în sac. Şi nu ştiu cum, dar pe dată căpătai o încredere grozavă în acul acela. Aşa că trecînd Remigio Torrico pe lîngă mine, am scos acul şi, fără să stau pe gînduri, i l-am înfipt în burtă. L-am înfipt cît am putut de adînc. Şi acolo l-am lăsat.

A început să se zvîrcolească de parcă ar fi avut crampe şi s-a încovoiat încet încet, pînă ce a atins genunchii cu gura şi a rămas aşa, chircit la pămînt şi cu ochii holbaţi de spaimă.

O clipă mi s-a părut că se ridică şi vrea să-mi dea cu sapa în cap, dar iute şi-a schimbat gîndul

sau poate nu s-a putut hotărî ce să facă, fiindcă a lăsat sapa din mînă şi s-a chircit iar la pămînt. Asta e tot ce a mai făcut.

Atunci băgai de seamă că i se încețoşează privirea, de parcă ar fi fost bolnav. De mult nu mai văzusem o privire atît de tristă şi mă cuprinse părerea de rău. Aşa că i-am smuls acul din burtă şi i l-am vîrît ceva mai sus, acolo unde gîndeam că trebuie să fie inima. Şi într-adevăr acolo era, pentru că nu mai suflă decît o dată sau de două ori, ca o găină tăiată, şi rămase nemişcat.

Şi cred că era mort de-a binelea cînd i-am spus :

— Uite ce e, Remigio, îmi pare rău, dar nu l-am omorît eu pe Odilón. Alde Alcarace au fost. Eram acolo cînd şi-a dat duhul, dar îmi amintesc bine că nu l-am omorît eu. Ei au fost, toată familia lui Alcarace. L-au luat la tăbăcit cu picioarele şi cînd m-am dezmeticit eu, Odilón trăgea să moară. Şi asta fiindcă Odilón s-a dus la Zapotlán. N-ar fi trebuit să meargă acolo niciodată. O ştii şi tu. Mai curînd sau mai tîrziu tot o păţea el, în satul acela unde erau destui care să-i poarte sîmbetele. Şi nici alde Alcarace nu-l aveau la suflet. N-avem de unde şti noi, tu şi cu mine, cum a fost de s-a pus rău cu ei. Totul s-a petrecut într-o clipă. Tocmai cumpărasem macatul, cînd frate-tău nu ştiu ce-i veni de-i scuipă în faţă unuia dintre Alcarace o înghiţitură de mezcal[1]. A fost o glumă. Era clar că o făcuse doar ca să se distreze, fiindcă toţi s-au pornit pe rîs şi abia pe urmă s-au aruncat

[1] Rachiu extras dintr-o plantă specifică pentru culturile mexicane, numită mezcal sau agney.

asupra lui. Dar erau băuţi, şi Odilón şi alde Alcarace, şi toţi. Cît ai clipi s-au aruncat asupra lui. Au scos cuţitele şi l-au ciopîrţit şi l-au pisălogit pînă ce din Odilón n-a mai rămas nimic întreg. Aşa a murit. Cum vezi, nu l-am omorît eu. Am vrut să pricepi că n-am nici un amestec.

Aşa i-am vorbit răposatului Remigio.

Şi luna trecuse dincolo de stejari cînd m-am întors pe Colina Cumetrelor cu coşul gol. Înainte de a mă întoarce l-am aruncat de cîteva ori în apă ca să se curețe de sînge. Nu-mi făcea plăcere să văd sîngele lui Remigio la fiecare pas.

După cît țin eu minte, asta s-a întîmplat prin octombrie, pe la vremea serbărilor din Zapotlán. Şi zic că-mi amintesc bine că s-a întîmplat într-una din zilele acelea, fiindcă în Zapotlán se trăgeau focuri de artificii şi pe drumul pe care-l căram eu pe Remigio zbura cîte un stol de vulturi la fiecare pocnet pe care-l făceau.

Din pricina asta țin minte.

TARE MAI SÎNTEM SĂRACI

Ne merge din rău în mai rău. Săptămîna trecută a murit mătuşă-mea Jacinta, şi sîmbătă, cînd am îngropat-o şi începuse să ni se mai aline jalea, s-a pornit să plouă ca niciodată. Lui taică-meu asta îi dădu curaj, pentru că toată recolta de orz se prăjea la soare. Şi vijelia veni brusc, în valuri mari de apă, fără să ne dea răgaz să ascundem măcar o bocceluță ; singurul lucru care ne mai rămase de făcut, nouă, celor din casă, fu să stăm ghemuiți înăuntru şi să privim cum cade apa rece din cer şi sfîrîie pe orzul galben, secerat de curînd.

Şi ieri, cînd soră-mea Tacha împlinea doisprezece ani, am aflat că vaca pe care tata i-o dăruise de ziua numelui a fost luată de rîu.

Rîul începuse să se umfle acum trei nopți, spre dimineață. Dormeam adînc, şi cu toate astea zgomotul pe care-l făcea rîul revărsîndu-se m-a făcut să mă deştept îndată şi să sar din pat cu pătura în mîină, de parcă se prăvălea acoperişul peste noi.

Dar pe urmă m-am culcat la loc, fiindcă am recunoscut zgomotul pe care-l făcea rîul; era la fel cu cel pe care-l mai făcuse odată cînd tot așa mă trezise din somn.

Cînd am făcut ochi de-a binelea, cerul era tot acoperit de nori și ți se părea că plouă fără oprire de nu știu cînd. Uruitul rîului era mai puternic și se auzea și mai aproape. Mirosea a ars, a putregaiuri aduse de apele revărsate.

Cînd am ieșit din casă, rîul de mult nu mai avea maluri. Urca încet și îndîrjit pe drum și intra năvalnic în casa femei căreia i se spune Toba-Mare. Se auzea bine clipocitul apei care intra în ogradă și ieșea în valuri mari pe poartă. Toba-Mare alerga de colo-colo prin ceea ce se putea numi acum o parte de rîu, după găinile ei, să le prindă și să le arunce în drum, ca să se poată ascunde și ele undeva, să nu le mai ajungă șuvoiul.

Iar mai încolo, la cotul rîului, apa luase cine știe de cînd tamarindul din grădina mătușii Jacinta, fiindcă acum nu se mai zărea nici urmă de tamarind. Era singurul care mai rămăsese în sat și după el își dădură oamenii seama că apa asta pe care o vedeau crescînd nu mai ajunsese de mulți ani la o asemenea înălțime.

Spre seară m-am dus cu soră-mea să vedem puhoaiele acelea de apă care veneau din ce în ce mai mîloase și mai întunecate, și care treceau cu mult pe deasupra locului unde ar fi trebuit să fie podul. Am stat acolo ore în șir și nu ne mai săturam de priveliștea aceea. Apoi ne-am dus pe povîrniș, fiindcă voiam să auzim bine ce spune lumea. Jos lîngă rîu, zgomotul era atît de asurzitor că vedeai doar gurile deschizîndu-se și închizîndu-se, ca

și cum ar fi vrut să spună ceva. Dar pînă la noi n-ajungea nici un sunet. De aceea ne-am urcat pe deal, unde se adunase o mulțime de lume să privească rîul și să socotească la cît se ridică pagubele. Acolo am aflat că rîul o luase pe Șerpoaică, vaca soră-mii Tacha, pe care i-o dăruise tata de ziua ei, și care avea o ureche albă și alta cafenie, și ochii foarte blînzi.

N-am putut să înțeleg ce o apucase pe Șerpoaică să treacă rîul, cînd vedea doar că nu e același cu rîul pe care-l știa ea. N-a fost niciodată atît de buimacă Șerpoaica. Desigur că a prins-o dormind de s-a lăsat înecată așa. De nu știu cîte ori a trebuit s-o scol trîntind de perete ușa de la staul, că dacă ar fi fost după ea, acolo ar fi rămas toată ziua, cu ochii închiși, nemișcată și oftînd ușor, așa cum oftează vacile cînd dorm.

Nu încape îndoială că așa s-a întîmplat, că dormea. Poate că s-a deșteptat abia cînd a simțit apa izbind-o în spinare. Poate a cuprins-o frica și a încercat să se întoarcă, dar întorcîndu-se s-a pomenit răsucită și înăbușită de apa aceea neagră și grea ca pămîntul mocirlos. Poate a mugit chemîndu-ne în ajutor. A mugit Dumnezeu știe cum.

L-am întrebat pe unul care a văzut cînd a luat-o apa dacă nu era și vițelușul cu ea. Dar omul ne-a spus că nu-și aducea aminte. Atîta știa, că vaca bălțată a trecut cu picioarele în sus, foarte aproape de locul unde era el, și că acolo s-a răsucit o dată și după aceea nu s-au mai văzut nici coarnele, nici copitele și nici o urmă de vacă. Multe trunchiuri de copaci pluteau pe apă cu rădăcini cu tot și el era foarte ocupat să le tragă la mal, așa

că n-a putut să vadă dacă erau animale sau copaci lucrurile pe care le luase apa.

Așa că nu puteam ști dacă vițelul era viu sau dacă-l luase rîul o dată cu maică-sa. Dacă era așa, atunci Dumnezeu să-i aibă în pază pe amîndoi.

Dar cel mai tare ne temem de ce ne va aduce ziua de mîine, acum că soră-mea Tacha a rămas fără nimic. Fiindcă tata se spetise muncind ca s-o poată lua pe Șerpoaică de cînd era vițelușă și să i-o dea soră-mii, ca s-o aibă de zestre și să nu se facă tîrfă cum se făcuseră celelalte surori ale mele.

Tata zice că ele au ajuns tîrfe doar fiindcă eram foarte săraci și asta le făcea să se simtă umilite. De mici au început să cîrtească și, cum au crescut mai mari, au și început să umble cu tot felul de oameni fără căpătîi care le-au învățat la rele. Asta s-a prins repede de ele și auzeau imediat fluieratul cînd le chema cîte unul în miez de noapte. Ieșeau și nu mai apăreau pînă-n zori. Cică se duceau după apă la rîu, și uneori cînd te așteptai mai puțin, le găseai în ogradă, tăvălindu-se goale pușcă cu cîte un bărbat.

Pînă-ntr-o zi cînd tata le-a luat la goană pe amîndouă. Le-a răbdat el ce le-a răbdat, dar mai pe urmă n-a mai putut să le rabde și le-a făcut vînt în drum. S-au dus la Ayutia sau naiba știe unde, și nu încape îndoială că s-au făcut tîrfe.

De aia e tata acum atît de necăjit pentru Tacha, să n-o apuce și pe ea să facă ce-au făcut celelalte două, dacă s-a văzut deodată așa de săracă, fără vaca asta, că n-o să aibă din ce trăi cînd s-o face mare și n-o să poată să se mărite cu un om bun care s-o iubească mereu. Acum lucrul ăsta va fi tare greu. Cu vaca era ușor, căci s-ar fi găsit cine

să se însoare cu ea numai ca să ia o vacă așa frumoasă.

Singura noastră speranță e că poate măcar vițelul mai trăiește. Poate nu s-a luat după maică-sa să treacă rîul, fiindcă dacă e așa, soră-mea Tacha nu mai are altceva de făcut decît să se facă tîrfă. Și mama nu vrea.

Mama nu știe de ce a pedepsit-o Dumnezeu așa tare, să-i dea asemenea fiice, cînd în neamul ei, de la bunică-sa încoace, n-a apucat-o nimeni pe un drum greșit. Toți au fost oameni cu frica lui Dumnezeu și cuviincioși, și n-au făcut rău nimănui. Toți au fost așa. Cine știe de unde moșteniseră fetele ei asemenea obicei. Ea nu poate înțelege. Își răscolește amintirile în toate felurile și nu înțelege de loc cu ce a greșit de i-a fost dat să nască o fată după alta cu același nărav. Nu poate înțelege. Și de cîte ori se gîndește la ele plînge și spune: „Dumnezeu să le ierte pe amîndouă".

Dar tata ține morțiș că asta n-are leac. Primejdia e cea de aici, Tacha, care crește, crește sub ochii lui ca trunchiul de *ocote* și căreia au prins să-i crească sînișorii, promițînd să fie ca ai surorilor ei, cărnoși, tari și obraznici, ca să atragă privirile.

— Da, zice, o să i se aprindă ochii ăluia de-o fi s-o vadă. Și-o să sfîrșească rău; parcă văd c-o să sfîrșească rău.

Asta e oful tatei.

Iar Tacha oftează și plînge că vaca ei nu se mai întoarce fiindcă s-a înecat în rîu. E aici lîngă mine cu rochia ei trandafirie, privește rîul de pe deal și nu mai contenește din bocit. Șiroaie murdare de

apă i se preling pe obraji, de parcă rîul s-ar fi mutat înăuntrul ei.

O iau în brațe și încerc s-o liniștesc, dar ea n-aude nimic din ce-i spun. Îi dă înainte cu plînsul și mai abitir. Plînsul ei cu sughițuri se pierde în vuietul care vine dinspre rîu și vuietul ăsta o face să tremure și să se scuture toată, iar apa tot crește și crește. Mirosul de putregai care vine dintr-acolo pișcă obrajii uzi ai Tachei, și pieptul ei se mișcă în sus și în jos fără încetare, ca și cum ar fi prins să crească dintr-o dată ca să lucreze întru pierzania ei.

OMUL

Picioarele omului se afundau în nisip, lăsînd o urmă fără formă precisă, ca de labă de animal. Picioarele omului se cățărau pe pietre, se încordau cînd urcușul era mai greu, apoi merseră pînă-n vîrf să caute zarea.

— Picioare plate, spuse cel care venea în urmă. Și un deget lipsă. Degetul mare de la piciorul stîng; nu sînt mulți oameni cu asemenea semne, așa că o să fie ușor.

Cărarea urca printre ierburi, plină de scaieți și mătrăgună. Părea un drum de furnici, atît era de îngust. Urca fără cotituri pînă la cer. Acolo se pierdea, și apărea din nou mai departe, sub un alt cer și mai îndepărtat.

Picioarele urmau poteca neabătut. Omul călca apăsat pe tălpile bătătorite, rîcîia pietrele cu unghiile picioarelor, zgîriindu-și brațele, oprindu-se la fiecare răscruce ca să-și prelungească sfîrșitul.

„Nu al meu; al lui", spuse. Și întoarse capul ca să vadă cine a vorbit.

Nici pic de vînt, numai zgomotul de crengi uscate pe care le rupea ca să-și croiască drum. Ostenit de atîta mers pe brînci, socotindu-și pașii, stăpînindu-și pînă și răsuflarea. *„Într-acolo mă duc"*, spuse din nou și știu că era el cel care vorbise.

— Pe aici a urcat, străbătînd muntele, spuse cel care venea pe urmele lui. A tăiat crengile cu o secure. Pesemne că era înspăimîntat, și spaima lasă totdeauna urme. Asta o să-l piardă.

Curajul începu să-l părăsească, căci orele se făceau din ce în ce mai lungi, și la capătul fiecărui orizont se deschidea altul, și dealul pe care urca nu se mai termina. Scoase securea și tăie crengile tari ca rădăcinile și reteză iarba de la pămînt. Mestecă un scuipat năclăit și-l strivi sub talpa piciorului, înciudat. Își supse dinții și scuipă din nou. Acolo sus, în cer, era liniște, liniștea norilor străvezii care se vedeau printre trunchiurile salcîmilor desfrunziți. Nu era vremea frunzelor. Era vremea aceea secetoasă a scaieților și a păioaselor uscate și sălbatice. Lovea cu teamă lăstarii cu securea. *„O să se termine rău povestea asta; mai bine să lași lucrurile în voia lor."*

Auzi acolo, în spate, propria lui voce.

— Numai spaima îl face să lase urme! spuse urmăritorul. Mi-a arătat cine este, acum nu mai rămîne decît să știu unde se află. O să urc pe unde a urcat și el, apoi o să cobor pe unde a coborît și el și o să-l urmăresc pînă o să cad frînt de oboseală. Și acolo unde am să mă opresc, acolo va fi și el. O să cadă-n genunchi și o să-mi ceară iertare.

Iar eu am să-i slobod un glonț în ceafă... Asta o să se întîmple cînd o să dau de tine.

Ajunse în vîrf. Se vedea doar cerul gol, cenușiu, pe jumătate întunecat de pîcla nopții. Pămîntul se prăvălise de partea cealaltă. Privi casa din fața lui, și văzu că mai ieșea încă fum pe horn. Se afundă în pămîntul reavăn, de curînd săpat. Atinse poarta fără să vrea cu coada securii. Cîinele veni și-i linse genunchii, se învîrti în jurul lui dînd din coadă. Atunci împinse poarta care era închisă numai noaptea.

Cel care-l urmărea zise:

— A făcut treabă bună, nu glumă. Nici măcar nu i-a deșteptat. Trebuie să fi ajuns pe la unu, cînd somnul e mai adînc; cînd încep visele, cînd viața se lasă în brațele nopții și cînd oboseala trupului slăbește corzile neîncrederii și le rupe.

„Nu trebuia să-i omor pe toți", zise omul. *„Cel puțin nu pe toți"*. Asta spuse.

Dimineața era cenușie, și aerul rece. Coborî pînă în partea cealaltă, unde era șura. Dădu drumul securii pe care-o strîngea încă în palmele umflate de frig. O lăsă acolo. O văzu strălucind ca o viperă moartă între paiele uscate.

Omul coborî în căutarea apei și-și croi din nou drum prin hățiș.

Jos, în vale, curge rîul, rostogolindu-și apele printre sabinii înfloriți, legănîndu-și în tăcere oglinda sa curgătoare. Înaintează lin, întortochindu-se ca un șarpe încolăcit pe pămîntul verde. Nu se aude nici un zgomot. Dacă ar dormi careva acolo, pe mal, i-ai putea auzi răsuflarea, dar curgerea rîului n-o auzi. Iedera coboară din sabinii înalți

și se afundă în apă, țesînd pînze de păianjen pe care rîul nu le mai desface niciodată.

Omul descoperi albia rîului după culoarea galbenă a sabinilor. Nu-l auzea. Îl zărea doar rostogolindu-se în umbră. Văzu cum se apropie un stol de *chachalacas*. Aseară călătoriseră după soare, zburînd în stol în urma luminii. Acum soarele sta să răsară și ele se întorceau de unde plecaseră.

Își făcu cruce de trei ori. *„Iertați-mă"*, le-a spus și s-a pus pe treabă. La al treilea, ochii îi erau plini de lacrimi. Sau poate era numai sudoarea. Nu-i treabă ușoară să omori. Pielea e tare. Se apără chiar dacă nu mai are încotro. Și securea nu era prea bună: *„Să mă iertați"*, le spuse din nou.

— S-a așezat pe plajă, în nisip, spuse cel care-l urmărea. S-a așezat aici și nu s-a mișcat multă vreme. A așteptat să se risipească norii. Dar soarele n-a ieșit nici în ziua aceea, nici a doua zi. Țin minte foarte bine. Era într-o duminică, și mie-mi murise pruncul și m-am dus la înmormîntare. Nu eram triști, doar atît țin minte că tot cerul era acoperit de nori și că florile din mîna mea se pleoștiseră și se uscaseră, simțind parcă lipsa soarelui.

— S-a așezat aici și a așteptat. Uite-i urmele, culcușul pe care și l-a făcut lîngă bălării; căldura trupului lui a săpat o groapă în nisipul ud.

„N-ar fi trebuit să mă abat de pe potecă, gîndi omul. *Dacă mergeam pe acolo, aș fi ajuns de mult! Dar e primejdios să merg pe unde merg toți, mai ales cu greutatea asta pe care o port eu. Greutatea asta poate s-o zărească oricine se uită la mine; se vede de parcă ar fi o cocoașă. Așa o simt eu. Cînd mi-am tăiat degetul toți au băgat de seamă, numai*

eu n-am știut decît mai pe urmă. Așa că acum, vrînd-nevrînd, umblu cu semnul ăsta, și greutatea asta o simt al naibii de tare, sau poate m-a obosit drumul."

Și adause: *„N-ar fi trebuit să-i omor pe toți; puteam să mă mulțumesc cu cel pe care trebuia să-l omor; dar pe întuneric mogîldețele erau toate la fel... Și pe urmă o să-i coste mai puțin înmormîntarea..."*

— O să obosești înaintea mea. O să ajung unde vrei să ajungi înainte ca tu să fii acolo, spuse cel care mergea în urma lui. Îți cunosc gîndul, știu cine ești, de unde vii și încotro te duci. Voi ajunge acolo înaintea ta.

„Nu-i acesta locul, spuse omul cînd ajunse la rîu. *Am să trec pe aici, că poate, cine știe, mai departe iese tot pe același mal. Trebuie să ajung pe partea cealaltă, unde nu mă cunoaște nimeni, unde n-am fost niciodată și nu se știe nimic despre mine, apoi o să merg drept înainte, pînă o să ajung... De acolo n-o să mă mai scoată nimeni niciodată."*

Trecură mai multe stoluri de *chachalacas* cîrîind asurzitor.

„O să merg mai jos. Rîul face un ocol și poate o să mă aducă iar unde nu vreau să mă mai întorc."

„Nimeni n-o să se atingă de tine, fiule. Sînt aici ca să te păzesc. De aceea m-am născut înaintea ta și mi s-au întărit oasele mai devreme decît ție."

Își auzea vocea, propria lui voce, ieșindu-i încetișor din gură. Suna fals, fără noimă.

De ce a trebuit să spună lucrul acesta? Acum fiul lui își bătea joc de el. Sau poate că nu. Poate că e mînios pe mine fiindcă l-am lăsat singur în ceasul din urmă. Fiindcă era și ceasul meu, era

ceasul meu din urmă. El pentru mine venise. Nu pe voi vă căuta. Eu eram ţelul călătoriei lui, chipul pe care visa să-l vadă fără viaţă, mînjit de noroi, strivit şi zmotocit pînă la desfigurare. Aşa cum am făcut-o eu cu frate-său, dar am făcut-o faţă-n faţă, José Alcancia, în faţa lui şi a ta, şi tu doar plîngeai şi tremurai de frică. De atunci am ştiut cine-mi eşti şi cum ai să vii să mă cauţi. Te-am aşteptat o lună întreagă, treaz, zi şi noapte, ştiind că ai să vii pe furiş, tiptil, ca un şarpe veninos. Şi ai ajuns tîrziu. Şi eu am ajuns tîrziu, prea tîrziu. Am ajuns după tine. Am întîrziat din pricina înmormîntării pruncului. Acum înţeleg, înţeleg de ce mi se uscau florile în mînă.

„*Nu trebuia să-i omor pe toţi*, gîndea mai departe omul. *N-avea rost să-mi încarc spinarea cu povara asta atît de grea. Morţii atîrnă mai greu decît viii, te strivesc. Ar fi trebuit să-i pipăi pe rînd, pînă aş fi dat de el, l-aş fi cunoscut după mustăţi, chiar dacă era beznă, tot aş fi ştiut unde să-l izbesc înainte de a se deştepta... La urma urmei, mai bine aşa. N-o să-i plîngă nimeni şi eu o să trăiesc în pace. Acum trebuie să găsesc vadul, ca să fiu pe malul celălalt înainte de căderea nopţii.*"

Omul ajunse la cotul rîului către seară. Soarele nu ieşise ziua întreagă, dar lumina se strecurase din loc în loc, înconjurînd umbrele ; şi astfel îşi dădu seama că era după-amiază.

— Nu mai ai scăpare, zise cel care venea în urma lui şi acum stătea aşezat pe malul rîului. Ai căzut într-o capcană. Mai întîi cînd ai făcut ce-ai făcut, iar acum că ai venit aici, să-ţi cauţi sicriul, propriul tău sicriu. N-are rost să te urmăresc mai departe. O să te întorci cînd o să bagi de seamă că rîul intră în chei. Pînă atunci am tot timpul să-mi potrivesc ţinta. Ca să ştiu unde să-ţi înfig glonţul. Eu am răbdare, tu n-ai, şi asta e-n folosul meu. Inima mea bate puternic, o simt cum zvîcneşte în piept, pe cînd a ta s-a făcut cît un purice de frică, şi asta e tot în folosul meu. Mîine ai să fii mort, sau poate poimîine sau cel mai tîrziu în opt zile. Timpul nu ne goneşte din urmă. Eu am răbdare.

Omul văzu că rîul se învîrtejeşte între pereţii înalţi de stîncă şi se opri. „*Trebuie s-o iau înapoi*", zise. Pe aici rîul e îngust şi adînc şi, oricît ai căuta, nu găseşti nici o piatră pe care să pui piciorul. Se adînceşte în albie, şi se face ca de oţel, cu apele domoale şi murdare. Din cînd în cînd cîte o creangă de copac nimereşte într-un vîrtej, şi e pe dată înghiţită fără zgomot.

— Fiule, spune cel care şedea şi aştepta, nu mai e nevoie să-ţi spun că cel care te-a omorît e ca şi mort. Poate crezi că mi-e de vreun folos ? Că n-am fost lîngă tine, asta mă roade. La ce bun aş căuta să mă dezvinovăţesc ? Nu eram cu tine şi gata. Nici cu ea. Nici cu el. Cu nimeni nu eram ; fiindcă pruncul n-a ştiut să mă facă să-mi amintesc.

Omul înaintă o bucată de vreme în susul rîului. Îi zvîcnea sîngele la tîmple. „*Credeam că primul o să-i trezească pe ceilalţi cu horcăitul lui, de aceea m-am grăbit.*" „Iertaţi-mi graba", le-a spus. Dar apoi şi-a dat seama că gîlgîitul acela era la fel cu sforăitul oamenilor adormiţi ; de aceea s-a liniştit dintr-o dată cînd a ieşit afară în noapte, în răcoarea nopţii aceleia întunecate.

Părea că vine în goană. Era atît de plin de nămol, că nu i se mai desluşea culoarea pantalonilor.

L-am văzut de la cotul rîului. Intrase în apă şi lăsase să-l ducă curentul în jos, fără să dea din mîini, de parcă ar fi călcat pe fundul apei. Apoi ieşise pe mal şi-şi pusese hainele la uscat. Tremura de frig. Bătea vîntul, şi cerul era înnorat.

Eu mă uitam la el din tufiş, nu departe de ţarc. Îl priveam fără să mă vadă ; nici nu-i trecea prin cap că cineva ar putea să-l pîndească.

Sprijinit în coate, stătea aşa întins, ca să se dezmorţească şi să se zvînte. Apoi şi-a pus din nou cămaşa şi pantalonii găuriţi. N-avea secure şi nici vreo altă armă. Doar teaca goală la brîu.

S-a uitat în dreapta, s-a uitat în stînga şi s-a dus. M-am sculat şi eu să-mi adun oile, cînd l-am văzut iar întorcîndu-se descumpănit.

S-a aruncat din nou în apa rîului, dar s-a speriat şi a ieşit repede pe uscat.

„Ce-o fi cu omul ăsta ?" mă întrebai.

Dar el nu se lăsa. Se aruncă din nou în apă, şi apa îl trase spre larg săltîndu-l ca pe o creangă, pînă ce foarte curînd n-a mai putut respira. A dat din mîini de cîteva ori şi, văzînd că nu e-n stare să treacă dincolo, a ieşit iar pe mal, scuipînd apă pe gură.

A stat iarăşi să se usuce, în pielea goală, apoi a făcut cale-ntoarsă în susul rîului.

Să mi-o fi spus dinainte. Dacă aş fi ştiut ce făcuse, l-aş fi doborît cu pietre şi nici nu mi-ar fi păsat.

M-am gîndit eu că-i un fugar. Numai după chip, dar nu sînt ghicitor, domnule avocat. Sînt doar un biet cioban şi nimic mai mult, ba uneori

pot să spun că sînt şi niţel fricos. Cu toate că, aşa cum spuneaţi, l-aş fi putut lua pe la spate şi, cu o piatră bine ochită în cap, l-aş fi lăsat ţeapăn. Fără îndoială că dumneavoastră aveţi dreptate. Dar după ce mi-aţi spus cîţi oameni a omorît, nu pot să-mi iert că l-am lăsat să scape. Îmi place să omor ucigaşi, puteţi să mă credeţi. Nu din obişnuinţă, dar te simţi grozav cînd poţi să-l ajuţi pe Domnul să isprăvească cu netrebnicii.

Numai că asta n-a fost totul. S-a întors din nou a doua zi. Dar eu tot nu ştiam nimic. Dac-aş fi ştiut ! Era şi mai slăbit, iar oasele îi ieşeau prin piele, cămaşa era sfîşiată, şi nici n-am vrut să cred că-i tot el, într-atît era de schimbat. Era de nerecunoscut.

Mi-am dat seama că-i tot el după jalea din ochi ; avea o privire ceţoasă, de parc-ar fi fost rănit. Bău apă şi apoi îl văzui înghiţind şi scuipînd de parcă şi-ar fi clătit gura, de fapt înghiţise un pumn întreg de brotăcei, pentru că băltoaca în care se pusese să bea era puţin adîncă şi plină de broaşte. Cred că era mort de foame.

Îi zării ochii găunoşi şi întunecaţi ca nişte guri de peşteră.

Veni spre mine şi-mi zise : „Ale tale sînt oile astea ?" Iar eu i-am răspuns că nu. „Sînt ale cui le-a fătat", aşa i-am spus.

Nu i-a fost pe plac. Nici un zîmbet nu i s-a zărit pe faţă. S-a apropiat de cea mai voinică oaie şi, cu mîinile ca nişte cleşti, i-a înhăţat labele şi şi-a pus gura la ţîţă. Pînă hăt departe se auzeau ţipetele bietei oi ; dar el îi dădea înainte, sugea şi sugea de la oaia mea, pînă i-a supt tot laptele. Nu

vă mai spun că a trebuit să-i ung ţiţele cu creolină, ca să nu se infecteze de la muşcăturile lui.

Spuneţi că i-a omorît pe toţi din neamul lui Urquidi ? Dac-aş fi ştiut, l-aş fi făcut bucăţi cu ciomagul.

Dar eu habar n-aveam. Trăiesc în vîrful dealului, fără să văd alte suflete decît oile astea, şi oile ce ştiu ele ?

A apărut şi-n ziua următoare. De-ndată ce-am ajuns, s-a arătat şi el. Şi ne-am împrietenit.

Mi-a spus că nu era de prin locurile astea, ci de foarte departe ; dar că nu putea merge pînă acolo, că nu-l mai ţineau picioarele. „Merg ce merg şi n-ajung nicăieri. Mi se frîng picioarele de atîta osteneală. Şi pămîntul meu e departe, dincolo de dealurile astea care se văd acolo." Mi-a spus că două zile n-a mîncat decît iarbă. Aşa mi-a spus.

Şi dumneavoastră spuneţi că a omorît fără pic de milă pe toţi ai lui Urquidi ? Dacă ştiam, pe loc îl judecam, şi nu mai apuca să deschidă gura, şi să sugă lapte de la oile mele.

Dar nu părea om rău. Îmi povestea de nevastă-sa şi de copilaşii lui. Şi ce departe erau. Plîngea de cîte ori vorbea de ei.

Şi era atît de slab, numai piele şi oase. Ieri a mîncat o bucată de carne dintr-o oaie moartă de albeaţă. Era pe jumătate mîncată de furnici şi partea care mai rămăsese o prăji pe jarul de la turtiţele mele şi o înghiţi cît ai clipi. Ronţăi ciolanele pînă le lăsă albe.

„Oaia a murit de boală", i-am spus.

Dar parcă nu mă auzea. Toată a mîncat-o. Era flămînd.

Şi ziceţi că le-a făcut de petrecanie la oamenii aceia ? De-aş fi ştiut. Iată ce înseamnă să fii neştiutor şi să te încrezi în oricine. Nu sînt decît un cioban, şi tot ce ştiu să fac e să păzesc oile. Şi cînd mă gîndesc că a mîncat în blidul meu, şi din turtiţele mele.

Şi după ce v-am spus toate cîte v-am spus, mă scoateţi tăinuitor ? Asta-mi lipsea acum. Şi spuneţi că o să mă închideţi că l-am ascuns pe omul acela ? Că doar n-am fost eu ăl de-a omorît neamul lui Urquidi. Eu am venit doar să vă spun că acolo în albia rîului a murit un om. Şi dumneavoastră mă luaţi la rost că de cînd şi cum şi în ce fel e mortul ăsta. Eu spun tot şi pe urmă ies tăinuitor. Asta-mi mai lipsea.

Credeţi-mă, domnule avocat, că dacă aş fi ştiut cine era omul acela, i-aş fi venit eu de hac. Da eu ce ştiam ? Nu sînt ghicitor. Venea şi-mi cerea de mîncare şi, cînd sporovoia despre copiii lui, plîngea de ţi se rupea sufletul.

Acum e mort. Întîi am crezut că şi-a pus hainele la uscat pe pietrele din rîu ; dar era chiar el acolo, cu gura căscată şi cu faţa vîrîtă în apă. M-am gîndit că s-a aplecat, a căzut şi n-a mai putut să urce pe mal, dar cînd a început să gîlgîie apa din el i-am văzut cheagurile de sînge care-i ţîşneau din gură şi ceafa găurită toată de parcă l-ar fi sfredelit. Eu nu ştiu cine a făcut asta. Am venit numai să vă spun tot, aşa cum s-a petrecut, fără să pun nimic de la mine. Sînt oier şi în afară de oierit altele nu mai ştiu.

ÎN ZORI

San Gabriel se arată din ceață ud de rouă. Norii au dormit noaptea deasupra satului, căutînd căldura oamenilor. Acum soarele stă să răsară și ceața se ridică încet, își strînge cearceaful și lasă dîre albe pe acoperișuri. Un abur ușor, abia văzut, urcă din copaci și din pămîntul ud, ademenit de nori ; dar se risipește repede. Și în locul lui apare fumul negru din bucătării, mirosind a stejar ars, acoperind cerul de cenușă.

Acolo, departe, dealurile sînt încă în întuneric.

O rîndunică a zburat deasupra drumului și în aceeași clipă a răsunat primul semnal al dimineții.

Luminile s-au stins. O pată întunecată a învăluit atunci satul care a sforăit un timp mai departe, dormind îmbrăcat în culoarea zorilor.

Pe drumul spre Jiquilpan, străjuit de *camichines*, bătrînul Esteban, călare pe o vacă, mînă turma la muls. S-a urcat pe spinarea vacii ca să nu-l ciupească lăcustele. Sperie țînțarii cu pălăria, și din cînd în cînd încearcă să fluiere cu gura lui știrbă cîte o vacă rămasă în urmă. Se luminează de ziuă. Cînd aude clopotele din San Gabriel, bătrînul Esteban se dă jos de pe vacă, îngenunchează și-și face semnul crucii, cu brațul întins.

Se aude o cucuvea în scorbura unui copac și atunci el se suie din nou pe spinarea vacii, își scoate cămașa pentru ca vîntul rece al dimineții să-i alunge frica, și pornește mai departe.

„Una, două, zece“, numără el vacile, cînd ajunge pe pășunea de la marginea satului. O apucă pe una de ureche și-i spune netezindu-i botul : „Acum s-a isprăvit cu binele, ciunto ! Plîngi dacă ai chef, dar e ultima zi cînd îți mai vezi vițelul“. Vaca îl privește cu ochii ei blînzi, îl atinge cu coada și merge înainte.

Se aude ultima bătaie de clopot care anunță răsăritul.

Nu poți să-ți dai seama dacă rîndunelele vin din Jiquilpan sau din San Gabriel ; doar atît poți să vezi, că vin și se duc în zig-zag, muindu-și pieptarul în noroiul băltoacelor fără să se oprească din zbor ; unele ciugulesc ceva, izbesc noroiul cu penele din coadă și se ridică deasupra drumului, pierzîndu-se în zarea întunecată.

Norii au și ajuns deasupra munților, care sînt atît de îndepărtați, încît par niște petice mai închise, atîrnate între faldurile dealurilor albastre.

Bătrînul Esteban privește serpentinele colorate care aleargă pe cer, roșii, portocalii, galbene. Stelele se fac albe și pier. Ultimele luminițe se sting și se ivește soarele cît e de mare, picurînd boabe de sticlă pe firele de iarbă.

„Îmi înghețase buricul, că-l ținusem prea mult la aer. Nu mai știu din ce pricină. Am ajuns în tinda ogrăzii și nu mi-au deschis. S-a spart și piatra cu care băteam în poartă și tot n-a ieșit nimeni. Atunci crezui că stăpînul, don Justo, mai doarme încă. Nu le spusei nimic vacilor, nu scosei o vorbă, mă dusei fără ca ele să mă vadă, ca să nu se ia după mine. Căutai unde era mai joasă sîrma ghimpată și pe acolo mă strecurai în partea cealaltă, între oi. Și pe cînd dădeam la o parte drugul de la ușa tindei, îl văzui pe stăpîn, pe don Justo, că iese din pod ținînd în brațe o fată, pe Margarita, adormită, și traversează curtea fără să mă vadă. M-am făcut ghem lîngă perete și el nu m-a văzut. Așa credeam eu."

Bătrînul Esteban le dădea drumul vacilor în staul, pe rînd, după ce le mulgea. O lăsă la urmă pe ciunta care mugea într-una, dar i se făcu milă și-i dădu drumul să intre. „Pentru ultima dată, îi spuse, privește-l și linge-l ; uită-te la el ca și cum s-ar duce la moarte. Ești gata să feți și încă te mai drăgostești cu găliganul ăsta." Și către el : „Desfată-te acuma, că nu mai sînt ale tale, vezi că laptele ăsta e lapte proaspăt, ca pentru vițel abia fătat". Și-i dădu un picior cînd văzu că suge din toate patru țîțele. „O să-ți rup botul, vită ce ești."

„Și i-aș fi rupt botul, dacă nu s-ar fi arătat stăpînul, don Justo, care-mi dădu un picior ca să mă potolească. Apoi se abătu pe spinarea mea o ploaie de ciomege, pînă cînd rămăsei lat între pietre, cu oasele trosnindu-mi de atîtea lovituri. Îmi amintesc că am rămas toată ziua acolo, fără

să mă pot mișca din pricina vînătăilor și a durerii ăsteia mari pe care o mai am și acum.

Ce s-a petrecut apoi ? Nu știu. Nu m-am întors să muncesc la el, nici eu, nici nimeni, fiindcă în ziua aceea a murit. Nu știați ? Au venit să-mi spună acasă în timp ce mă odihneam pe laviță, iar bătrîna stătea lîngă mine și mă oblojea, atunci au venit cu vestea asta. Și se zice că eu l-aș fi omorît, așa umblă vorba. Bine, poate că așa o fi, dar eu nu-mi aduc aminte. Nu vi se pare că trebuie să lași urme cînd omori pe careva ? Mai ales dacă e vorba de stăpînul tău. Dar de vreme ce mă țin aici la închisoare, ceva tot trebuie să fie adevărat, nu credeți ? Cu toate că, uite, îmi amintesc bine cum l-am pocnit pe vițel și cum m-a prins stăpînul, pînă aici îmi amintesc foarte bine, ce-a mai fost pe urmă văd ca prin ceață. Cred că am dormit acolo, pe jos, și cînd m-am trezit eram pe lavița mea, cu bătrîna lîngă mine, căznindu-se să-mi aline durerile, de parcă eram un prunc și nu bătrînul ăsta știrb pe care-l vedeți aici. Pînă ce i-am spus : Ia mai taci ! Îmi aduc aminte bine că așa i-am spus, cum să nu-mi amintesc dacă aș fi omorît un om ? Și totuși, ei zic că eu l-aș fi omorît pe don Justo. Cum au spus că l-am omorît ? Cică cu o piatră, așa-i ? Așa mai treacă-meargă, fiindcă dacă ar fi zis că am făcut-o cu un cuțit, ar fi niște nerușinați, fiindcă eu nu mai umblu cu cuțit de pe cînd eram flăcău, și de atunci a trecut ceva vreme."

Justo Brambila o lăsă pe nepoată-sa Margarita pe pat, încercînd să nu facă zgomot. În camera alăturată dormea soră-sa, paralizată de doi ani,

complet nemişcată şi moale ca o cîrpă, dar mereu trează. O prindea somnul doar cîteva minute, în zori ; atunci adormea buştean, ca în braţele morţii.

Se deştepta o dată cu soarele, şi acum tocmai se crăpa de ziuă. Cînd Justo Brambila o lăsă pe Margarita adormită pe pat, paralizata întredeschise ochii. Recunoscu răsuflarea fiică-sii şi o întrebă : „Unde-ai fost toată noaptea, Margarita ?" Şi fără să aştepte ca ea să se pornească pe strigătele care ar fi deşteptat-o de-a binelea, Justo Brambila părăsi odaia în tăcere.

Era şase dimineaţa.

Se îndreptă spre ogradă, ca să-i deschidă bătrînului Esteban. Se gîndi să se ducă în pod să strîngă patul în care petrecuse noapte cu Margarita. „Dacă preotul ne-ar îngădui, eu m-aş însura cu ea ; dar sînt sigur că dacă aş cere-o s-ar stîrni un scandal nemaipomenit. Ar zice că e incest şi ne-ar excomunica pe amîndoi. Mai bine las lucrurile aşa cum sînt." La asta se gîndea cînd dădu de Esteban care se răţoia la vite, punea degetele lui de sîrmă ghimpată pe botul viţelului şi-l lovea în cap. Viţelul era aproape deşelat, şi abia se mai putea ţine pe picioare.

Alergă, îl prinse pe bătrîn de guler şi-l trînti pe pietre, croindu-l cu ciomagul şi spunîndu-i că niciodată nu-şi vede de treabă. Apoi simţi că i se învîrte capul şi cade zdrobindu-se de pietrele ogrăzii. Vru să se ridice şi căzu din nou, şi la a treia încercare rămase lat. Vru să deschidă ochii, dar erau acoperiţi de un nor negru. Nu simţea nimic, doar ceva negru care îi înceţoşa gîndurile pînă ce i le întunecă de tot.

Bătrînul Esteban se ridică abia cînd soarele era sus. Plecă înaintînd pe dibuite şi văicărindu-se. Nu se ştie cum a deschis poarta şi a ieşit în uliţă. Nu se ştie cum a ajuns acasă la el, că doar mergea cu ochii închişi, lăsînd o dîră de sînge în urma lui. Cum ajunse, se întinse pe laviţă şi adormi.

Să fi fost ora unsprezece, cînd a intrat Margarita în ogradă ca să-l caute pe Justo Brambila, plîngînd fiindcă mă-sa, după ce o cicălise bine, o făcuse tîrfă.

Şi l-a găsit mort pe Justo Brambila.

„Cică eu l-aş fi omorît. Poate aşa o fi. Dar poate că el a crăpat de mînie. Era omul dracului. Nimic nu-i plăcea. Ba că sînt murdare ieslele ; ba că jgheaburile nu ţin apa ; şi că vacile sînt slabe. Nimic nu-i plăcea, nici măcar că eu eram slab nu-i plăcea, şi cum să nu fiu slab, dacă abia mîncam ? Dacă îmi petreceam tot timpul pe drumuri cu vacile : le duceam la Jiquilpan, unde cumpărase el un islaz de păşune ; le aşteptam pînă se îndestulau, pe urmă le aduceam înapoi ca să ajung cu ele dimineaţa devreme. Tot timpul eram pe drumuri, asta era.

Şi acum vezi şi dumneata, mă ţin la închisoare şi cică o să mă judece săptămîna viitoare, că i-am făcut seama lui don Justo. Mie nu-mi vine să cred că am făcut eu asta, dar poate aşa a fost. Cine ştie, amîndoi eram orbi şi nu ne-am dat seama că ne omoram unul pe altul. Poate că aşa o fi. Ţinerea de minte, la vîrsta mea, e slabă ; de aia îi mulţumesc Domnului că oricum, de m-or osîndi la moarte, eu nu pierd mare lucru. Fiindcă

simțurile nu le mai am întregi. Cît despre suflet, tot la Dumnezeu ajunge."

Peste San Gabriel din nou se lasă ceața. Pe dealurile albastre mai strălucește încă soarele. O pată întunecată acoperă satul. Apoi vine întunericul. În noaptea asta nu s-au aprins luminile, în semn de doliu, fiindcă don Justo era stăpînul luminii. Cîinii urlară pînă în zori. Sticlele colorate ale bisericii străluciră noaptea întreagă la lumina lumînărilor aprinse de cei care privegheau mortul. În întunericul nopții se auzeau voci ascuțite de femei care îngînau : „Ieșiți, ieșiți, ieșiți, suflete ale morților." Și clopotele au bătut pentru mort toată noaptea, pînă-n zori, pînă ce le-a acoperit toaca dimineții.

LUPARE

Natalia se aruncă în brațele maică-sii și se porni pe un plîns lung și potolit. Era un plîns înăbușit multe zile, păstrat pînă acum, cînd ne-am întors la Zenzontla și a văzut-o pe maică-sa și a simțit nevoia să fie mîngîiată.

Dar atunci, în timpul acelor zile de muncă grea, cînd a trebuit să-l îngropăm pe Tanilo în pămîntul Luparei, fără nici un ajutor, cînd numai noi doi, singuri, am săpat mormîntul, scoțînd bulgării cu mîinile goale, dînd zor să-l ascundem cît mai degrabă pe Tanilo în groapă, ca să nu mai înspăimînte pe nimeni cu mirosul lui de mortăciune, atunci nu plînsese.

Nici mai pe urmă, la înapoiere, cînd am mers noapte de noapte fără oprire, înaintînd pe dibuite, pe jumătate adormiți, și cînd pașii noștri călcau apăsat peste mormîntul lui Tanilo, ca niște lovituri. Pe vremea aceea Natalia era tare și părea că-și domolește aprig bătăile inimii, ca să nu se simtă

clocotul dinăuntrul ei. Iar din ochi nu-i ieşea nici o lacrimă.

A venit să plîngă abia aici, strînsă la pieptul maică-sii, numai ca să o chinuie şi pe ea şi s-o facă să sufere, chinuindu-ne pe toţi, pentru că şi eu am simţit plînsul ăsta al ei înăuntrul meu, ca şi cum ar fi fost icoana păcatelor noastre.

Fiindcă adevărul este că pe Tanilo Santos noi l-am omorît, Natalia şi cu mine. L-am adus la Lupare ca să moară, şi a murit. Ştiam că n-o să rabde atîta amar de drum ; dar, cu toate astea, l-am purtat cu noi, îmboldindu-l mereu, cu gîndul să terminăm cu el o dată pentru totdeauna. Asta am făcut.

Gîndul de a merge la Lupare i-a venit lui frate-meu Tanilo. El a fost primul care s-a gîndit la asta. De ani de zile ne ruga să-l ducem. De ani de zile. Din ziua aceea în care s-a trezit cu nişte umflături pe braţe şi pe picioare. Cînd umflăturile s-au transformat în plăgi, pe unde nu ieşea nici un pic de sînge, ci ceva gălbui semănînd cu cleiul de copac din care curgea o apă vîscoasă. Ţin bine minte că încă de pe atunci era foarte speriat că boala lui n-are leac. Pentru asta voia să meargă să vadă pe Sfînta Fecioară din Lupare ; numai ea, cu privirea ei, putea să-l vindece de plăgi. Ştia că Lupare e departe şi că aveau multă cale de străbătut prin arşiţa zilelor şi frigul nopţilor de martie şi, cu toate astea, îşi pusese în cap să meargă. Sfînta Fecioară îi va lecui rănile şi umflăturile care nu mai treceau. Ea ştie să spele toate, făcîndu-le iarăşi curate, ca un cîmp pe care-a plouat de curînd. Şi acolo, în faţa ei,

o să i se sfîrşească chinul, n-o să mai aibă nimic de îndurat, nimic n-o să-l mai doară. Aşa gîndea el.

Şi de acea ne-am hotărît noi, Natalia şi cu mine, să-l ducem acolo. Trebuia să merg cu Tanilo, fiindcă era fratele meu. Natalia trebuia să meargă şi ea, neapărat, că doar era nevastă-sa. Aveam să-l sprijinim de subţiori şi să-l purtăm în spate, să-l ajutăm să meargă la Lupare, şi poate să se întoarcă, pe drumul pe care o să-şi poarte speranţele.

Ştiam dinainte ce se petrecea în sufletul Nataliei. Ceva din ea dibuisem eu. Cum ar fi de pildă că pulpele ei rotunde, tari şi calde ca pietrele aşezate la soare în miezul zilei, nu simţiseră mîngîierea bărbatului de multă vreme. Iată ce ştiam. De multe ori ne-am nimerit alături, dar mereu ne-a despărţit umbra lui Tanilo ; îi simţeam mîinile cu umflături punîndu-se între noi şi răpindu-mi-o pe Natalia ca să-l îngrijească mai departe. Şi cît ar mai fi fost în viaţă tot aşa s-ar fi întîmplat.

Acum ştiu că Natalia se căieşte de cele ce s-au petrecut. Nici mie nu mi-e străină căinţa, dar asta nu ne va scăpa de remuşcare, şi nici pace n-o să aflăm vreodată. Şi nu puteam fi liniştiţi chiar dacă ştiam că Tanilo ar fi murit oricum, fiindcă aşa-i era scris, pentru că nu-i mai putea fi de nici un folos să meargă la Lupare, care era atît de departe ; sigur că ar fi murit la fel de bine aici ca şi acolo, sau poate aici ceva mai tîrziu decît acolo, pentru că tot ce-a pătimit pe drum, şi sîngele pe care l-a pierdut de pomană, şi supărarea lui, toate la un loc i-au grăbit sfîrşitul.

Remuşcarea noastră venea de acolo că-l purtasem tîrîş, Natalia şi cu mine, cînd el n-a mai vrut să meargă, cînd a început să-şi dea seama n-are nici un rost să mai facă drumul pînă la Lupare şi cînd ne-a rugat să-l ducem înapoi. În ghionturi l-am ridicat de la pămînt ca să-şi urmeze drumul, spunîndu-i că nu ne mai putem întoarce.

„E mai aproape Lupare decît Zenzontla." Aşa i-am spus. Dar atunci Lupare era încă departe; cale de cîteva zile.

Ceea ce voiam noi era să moară. Asta încă înainte de a ieşi din Zenzontla şi numai la asta ne-am gîndit în toate nopţile pe care le-am petrecut în drum spre Lupare. Acum nu mai putem înţelege cum a fost, dar atunci asta voiam. Ţin minte foarte bine.

Ţin minte foarte bine nopţile acelea. Ne încălzeam cu crengi de *ocote*. Aşteptam pînă cînd jarul se prefăcea în cenuşă şi pe urmă căutam umbra cîte unui copac, ca să ne ferească de limpezimea nopţii. Şi acolo, în singurătatea cîmpului, departe de ochii lui Tanilo şi ascunşi în noapte, trupurile noastre se uneau. Singurătatea aceea ne împingea pe unul spre celălalt. Mie îmi dăruia trupul Nataliei, ca să-l strîng în braţe, iar ei îi folosea de leac. Era ca o odihnă; uita de toate necazurile şi apoi adormea liniştită, ca după o mare uşurare.

Pămîntul pe care dormea era întotdeauna cald. Şi trupul Nataliei, femeia fratelui meu Tanilo, se încălzea îndată de la căldura pămîntului. Şi căldurile astea două la un loc te ardeau şi te făceau să te deştepţi din somn. Mîinile mele o căutau şi o porneau în sus şi-n jos pe trupul ei ca o spuză, mai întîi uşor şi pe urmă din ce în ce mai apăsat, de

parcă ar fi vrut să-i stoarcă sîngele. Şi aşa mereu, noapte după noapte, pînă se făcea dimineaţă şi vîntul rece domolea fierbinţeala trupurilor noastre. Asta făceam Natalia şi cu mine, pe marginea drumului spre Lupare, unde îl însoţeam pe Tanilo ca să-i aline durerile Sfînta Fecioară.

Acum totul s-a sfîrşit. Tanilo s-a alinat pentru totdeauna. Nu mai poate spune cît de mult s-a chinuit trupul lui bolnav, plin pe dinăuntru de apa aceea tulbure care ieşea la fiecare suflare din rănile de pe braţele şi picioarele lui. Nişte plăgi mari de tot, care se deschideau mereu şi răspîndeau o duhoare de putreziciune care ne înspăimînta pe toţi.

Acum, că a murit, lucrurile s-au schimbat. Natalia plînge, poate ca să vadă el de acolo, de unde este, toată remuşcarea pe care o poartă în suflet. Zice că a zărit chipul lui Tanilo în aceste ultime zile. Doar atît îi rămăsese, chipul lui Tanilo, ud mereu de sudoare, din pricină că se căznea atît să rabde durerea. Il simţise lîngă obraz, ascuns în părul ei, rugînd-o cu glas pierdut să-i vină-n ajutor. Cică i-a spus că s-ar fi vindecat pînă la urmă; că nu-l mai chinuie nici o durere. „Aş putea fi cu tine, Natalia. Ajută-mă să fiu cu tine." Aşa zice că i-a spus.

Abia plecasem din Lupare; îl lăsasem acolo, îngropat într-o brazdă adîncă pe care-am săpat-o împreună.

Şi, îndată după aceea, Natalia a uitat de mine. Ştiu bine cum îi străluceau privirile înainte, ca nişte ochiuri de apă luminate de lună. Dar luminile din ochii ei s-au stins dintr-o dată, de parcă ar fi fost tencuiţi cu pămînt. Ai zice că nu vede

nimic. Pentru ea nu mai există pe lume nimic altceva decît Tanilo al ei, pe care l-a îngrijit cînd era în viaţă şi l-a îngropat cînd i-a sunat ceasul.

Douăzeci de zile am colindat pînă am nimerit drumul spre Lupare. Pînă atunci mersesem singuri, numai noi trei. De acolo ne-am întîlnit mereu cu oameni din toate părţile, ajunşi ca şi noi pe drumul acela larg care semăna cu un rîu şerpuitor şi ne silea să mergem mereu, împinşi din dreapta şi din stînga de parcă toţi eram legaţi între noi cu firele de praf. Căci furnicarul acela de oameni ridica un praf alb ca pleava de porumb, care se înălţa foarte sus şi se lăsa iar pe pămînt; dar picioarele noastre îl scormoneau şi îl stîrneau din nou, aşa că tot drumul ne-a însoţit praful acela. Iar deasupra cerul gol, fără nici un nor, în afară de norul acela de praf; dar praful nu face umbră.

Aşteptam noaptea ca să scăpăm de soare şi de lumina aceea orbitoare a drumului.

Apoi zilele se făcură mai lungi. Plecasem din Zenzontla pe la jumătatea lui februarie; acum era începutul lui martie şi se lumina foarte devreme. Abia închideam ochii seara, că de îndată ne deştepta soarele, care parcă apusese cu o clipă înainte.

Niciodată n-aş fi bănuit că viaţa e mai grea şi mai aspră cînd mergi în mijlocul unei mulţimi de oameni; parcă am fi fost nişte viermi de mătase zvîrcolindu-se sub soare, mişunînd prin praful acela care ne silea să nu ne abatem din drum şi ne mîna ca pe nişte vite în ţarc. Urmăream cu privirea norul de praf; şi privirea se lovea de el ca de un zid de nepătruns. Şi cerul mereu cenuşiu, o pată cenuşie şi grea, care ne strivea din înalt. Din cînd în cînd dădeam de cîte o apă, şi praful se ridica mai sus şi parcă era mai străveziu. Ne vîram capetele înfierbîntate şi înnegrite în apa verde, şi atunci ieşea din noi un fum albastru, ca răsuflarea care-ţi îngheaţă cînd e frig. Şi iar dispăream în norul de praf, ferindu-ne unul pe altul de soare, de fierbinţeala aceea a soarelui, care ne încingea pe toţi.

Pînă la urmă o să vină noaptea. Cu asta ne îmbărbătam. O să vină noaptea şi o să ne putem odihni. Acum trebuie să străbatem ziua, s-o străbatem degrabă, ca şi cum am fi fugit de soare. După aceea o să ne odihnim. După aceea. Acum trebuie să ne străduim din toate puterile să ne ţinem după cei dinaintea noastră, şi să avem grijă să nu ne-o ia înainte cei din urmă. Iată ce trebuie să facem. O să ne odihnim destul cînd o să fim morţi.

La asta ne gîndeam, Natalia şi cu mine, şi poate şi Tanilo, mergînd pe drumul spre Lupare, în mijlocul convoiului, vrînd să ajungem primii la Sfînta Fecioară, ca nu cumva să-şi isprăvească minunile.

Dar lui Tanilo îi era din ce în ce mai rău. Şi veni şi clipa cînd nu mai vru să meargă. Îi pleznise pielea pe picioare şi prin crestături începuse să-i ţîşnească sîngele. L-am îngrijit pînă i s-au închis rănile. Dar tot nu voia să pornească.

„O să mai rămîn aici o zi sau două şi pe urmă o să mă întorc la Zenzontla", ne spuse.

Dar noi nu voiam asta, Natalia şi cu mine. Era ceva în noi care nu ne lăsa răgaz pentru milă. Singurul nostru gînd era să ajungem cu Tanilo

la Lupare, fiindcă în starea aceea, aşa cum era el, ne temeam că n-avea să mai ajungă în viaţă. De aceea, în timp ce-i oblojea picioarele cu rachiu, ca să i se desumfle, Natalia îl îndemna să aibă curaj. Îi spunea că numai Sfînta Fecioară din Lupare o să-l vindece. Ea era singura care putea să facă asta. Ea şi numai ea. Erau multe alte Fecioare ; dar cea din Lupare era singura adevărată. Asta îi spunea Natalia.

Atunci Tanilo începea să plîngă, şi lacrimile-i săpau brazde prin sudoarea de pe faţă, şi el se blestema că a fost rău. Natalia îi ştergea şiroaiele de lacrimi cu şalul ei, şi îl ridicam amîndoi de la pămînt ca să mai meargă puţin înainte de a se înnopta.

Şi aşa, cu chiu cu vai, izbutirăm să ajungem la Lupare.

În ultimele zile, pînă şi pe noi ne cuprinse oboseala, pe Natalia şi pe mine. Simţeam că ni se frînge trupul de la jumătate. Parcă cineva ne-ar fi oprit şi ne-ar fi aşezat pe umeri o povară uriaşă. Tanilo cădea şi mai des ca înainte, iar noi trebuia să-l ridicăm şi uneori chiar să-l purtăm în spate. Poate de aceea eram cum eram : sleiţi de puteri şi fără nici un pic de voinţă de a merge mai departe. Dar oamenii care veneau în urma noastră ne împingeau şi ne făceau să mergem înainte.

Numai noaptea se potolea mulţimea aceea forfotitoare. Focurile străluceau risipite pe marginea drumului şi în jurul lor oamenii din convoi îşi spuneau rugăciunea cu braţele împreunate la piept şi cu privirea aţintită spre cerul dinspre Lupare. Iar vîntul lua cu el şi ducea mai departe zgomotul

acela, împletindu-l şi despletindu-l pînă făcea din el un muget prelung. Apoi peste cîmpie se aşternu tăcerea. În miez de noapte se putea auzi cîte un cîntec îngînat undeva, departe. Închideam ochii şi aşteptam fără să adormim ivirea zorilor.

Am intrat în Lupare cîntînd *Domnul fie lăudat*. Plecasem pe la jumătatea lui februarie şi ajungeam la Lupare în ultimele zile ale lui martie, cînd mulţi începuseră să se întoarcă. Şi asta fiindcă Tanilo se puse să facă penitenţă. Căci văzînd în jurul lui oameni care purtau frunze de *nopal*, puse în chip de cunună pe frunte, făcu şi el la fel. Apoi îşi legă picioarele unul de altul cu mînecile de la cămaşă, ca să-şi îngreuneze mersul şi mai mult. Pe urmă ţinu morţiş să-şi facă o cunună de spini. Puţin după aceea se legă la ochi, şi mai tîrziu, pe ultima parte de drum, se aruncă la pămînt şi merse în genunchi şi cu mîinile încrucişate la spate ; şi astfel ajunse la Lupare arătarea aceasta care era fratele meu Tanilo Santos ; arătarea aceasta plină de oblojeli şi dîre întunecate de sînge care răspîndea în jurul lui un miros de vită moartă.

Şi cînd ne aşteptam mai puţin îl văzurăm că intră în dans. Abia avurăm timp să ne uităm unde se duce, că el şi era acolo cu pocnitoarea în mînă, izbind pămîntul cu picioarele lui amorţite şi desculţe. Părea că prinsese puteri, ca şi cum ar fi ieşit la iveală mînia pe care o păstra în el de cîtva timp, într-o ultimă sforţare de a-şi prelungi viaţa încă puţin.

Poate că, văzînd dansurile, îşi amintise de vremea cînd mergea în fiecare an la Tolimán, la ser-

bările care se făceau acolo și dansa noaptea întreagă pînă ce i se muiau oasele, și tot nu ostenea. Poate de asta își aduse aminte și vru să-și trezească puterea adormită.

Așa l-am văzut pentru o clipă, Natalia și cu mine. Apoi și-a ridicat brațele și s-a prăvălit la pămînt, în timp ce o ultimă pocnitoare suna în mîinile lui mînjite de sînge. L-am tîrît de acolo încercînd să-l ferim de picioarele dansatorilor, de furia acelor picioare care săltau pe pietre și băteau pămîntul într-un vîrtej amețitor, fără să bage de seamă că cineva se prăbușise în mijlocul lor.

Luîndu-l de subțiori, de parcă ar fi fost paralitic l-am dus în biserică. Natalia îl făcu să îngenunchie lîngă ea, în fața chipului aurit al Sfintei Fecioare din Lupare, și Tanilo începu să se roage, și lacrimi mari i se prelinseră din ochi, izvorîte dinlăuntrul sufletului, și-i stinseră lumînarea pe care Natalia i-o pusese în mînă. Dar el nu-și dădu seama ; lumina atîtor candele aprinse îl făcea să nu-și mai poată da seama de ceea ce se petrece în jurul său. Continuă să se roage cu lumînarea stinsă. Se ruga strigînd, ca să-l audă Sfînta Fecioară că se roagă.

Dar nu i-a fost de nici un folos. Fiindcă iată, a murit.

„...din inimile noastre să se înalțe către Ea ruga neobosită, amestecată cu durerea noastră. Nenumărate dureri preschimbate în speranțe. Jelania și lacrimile noastre n-o fac să-și uite bunătatea, căci Ea pătimește împreună cu noi. Știe să limpezească întunecimea și să facă inimile blînde și curate ca să poată primi milostenia și bunătatea ei. Fecioara noastră, mama noastră, cea care nu

ține seamă de păcatele noastre ; cea care ne mîngîie cu mîna ei, ca să nu mai suferim. Ea e aici, alături de noi, risipind oboseala și bolile sufletului și trupului nostru însetat, rănit și dornic să-și vadă împlinite rugăciunile. Ea știe că zi de zi credința noastră e mai adîncă, căci din sacrificii e făcută..."

Asta spunea preotul de acolo de sus, din amvon. Și după ce-și încheie predica lumea începu să se roage în cor, făcînd un zumzet ca de albine speriate de fum.

Dar Tanilo nu mai auzea ce spune preotul. Rămase nemișcat, cu capul sprijinit pe genunchi. Și cînd Natalia îl atinse ca să se ridice, văzu că era mort.

De afară venea zgomotul dansului ; se auziră un timp toba și fluierul ; apoi răsună dangătul clopotelor. Și atunci mă cuprinse tristețea. Să vezi atîta viață ; s-o vezi pe Sfînta Fecioară acolo, în fața ta, dăruindu-ți surîsul ei, și dincoace să-l vezi pe Tanilo ca o piedică în calea tuturor. Mă cuprinse tristețea fiindcă noi venisem acolo ca el să moară. Asta nu pot să uit.

Acum sîntem amîndoi în Zenzontla. Ne-am întors fără el. Și mama Nataliei nu mă întreabă nimic ; nici ce-am făcut cu frate-meu Tanilo, nici nimic. Natalia plînge pe umărul ei și-i povestește tot ce s-a petrecut.

Iar mie începe să mi se năzare că n-am ajuns nicăieri ; că aici e doar un popas pentru odihnă și că apoi vom porni iar la drum. Nu știu pînă unde ; dar trebuie să mergem înainte, fiindcă aici

sîntem prea aproape de remuşcare şi de amintirea lui Tanilo.

Poate pînă va începe să ne fie frică unuia de celălalt. Poate asta vrea să însemne că n-am schimbat nici o vorbă de cînd am plecat din Lupare. Poate că e încă prea aproape de noi trupul lui Tanilo, înfăşurat în rogojină ; trupul lui plin pe dinăuntru şi pe dinafară de muşte albastre care zumzăie ca şi cum i-ar ieşi din gură un sforăit înspăimîntător, din gura aceea pe care n-am putut-o închide, cu toate sforţările Nataliei şi ale mele, şi care părea că vrea să mai respire şi nu avea răsuflare. Poate sîntem prea aproape de frate-meu Tanilo pe care nu-l mai doare nimic, dar care stă acolo cu mîinile şi picioarele chircite şi ochii deschişi larg, privindu-şi moartea. Şi peste tot plăgile lui, din care se scurge o apă gălbuie, cu miros ca de miere grasă şi amară care ţi se împrăştie în sînge atunci cînd tragi aer în piept.

Poate că ăsta e lucrul pe care ni-l amintim cel mai bine : Tanilo pe care l-am îngropat în cimitirul din Lupare, şi peste care Natalia şi cu mine am aruncat pămînt şi pietre, ca să nu-l dezgroape jivinele.

CÎMPIA ÎN FLĂCĂRI

Ucisă e acum căţeaua
Dar au rămas în viaţă puii...
(*Corrido* popular)

— Trăiască Petronilo Flores !

Strigătul se izbi de pereţii înalţi ai rîpei şi se ridică pînă în locul unde eram noi. Apoi se pierdu.

Preţ de cîteva clipe, vîntul suflînd din vale ne aduse un zvon de glasuri învălmăşite, care produceau un zgomot asemănător cu acela pe care-l face un rîu de munte învolburat după o ploaie torenţială. Îndată după aceea, tot dintr-acolo, încă un strigăt se strecură pe după un cot al rîpei, se izbi de pereţii ei înalţi şi ajunse pînă la noi răsunînd puternic :

— Trăiască generalul nostru Petronilo Flores !

Noi schimbarăm o privire.

Căţeaua se ridică încet, scoase cartuşul din ţeava carabinei şi-l vîrî în buzunarul de la cămaşă. Apoi se apropie de locul unde se aflau „Cei patru“ şi le zise :

— După mine, băieţi, să vedem cu cine ne mai războim.

Cei patru frați Benavides îl urmară, încovoindu-se de spate, numai *Cățeaua* mergea drept, și trupul său slab se vedea înălțîndu-se deasupra parapetului de pietre.

Noi rămaserăm pe loc, fără să facem nici cea mai mică mișcare. Eram aliniați lîngă peretele de stîncă, întinși pe spate, ca niște iguane tolănite la soare.

Parapetul de pietre șerpuia urcînd și coborînd printre coline, și ei, *Cățeaua* și „Cei patru", mergeau tot șerpuind, de parc-ar fi avut picioarele legate. Așa i-am văzut pierzîndu-se după o colină. Apoi am întors capetele, ca să ne uităm din nou în sus, și am rămas cu privirile pironite la crengile joase ale *amolilor* [1] care ne dădeau atîta umbră.

Se simțea un miros deosebit: mirosea a umbră încinsă de soare și a *amole* putrezit.

Simțeam cum ne cuprinde toropeala amiezii.

Adierea care venea din vale și se lovea de pereții rîpei ne făcea să tresărim, alungîndu-ne somnul. Și cu toate că voiam să auzim, ciulind bine urechile, numai vîntul ajungea pînă la noi: un vîrtej de murmure, ca și cum s-ar fi auzit de departe de tot zgomotul pe care-l fac căruțele atunci cînd trec pe o uliță pietruită.

Deodată răsună o împușcătură. Pereții rîpei repetară pocnetul cu atîta putere, de parcă s-ar fi prăvălit în vale. Zgomotul acela trezi toate viețuitoarele. Mai întîi își luară zborul *totochilos*,

[1] Amole este un arbust care crește pe podișul mexican; e numit și Copacul de săpun.

păsările acelea roșii pe care le văzusem jucîndu-se în *amoles*. Apoi se deșteptară greierii, care-și făceau somnul de după-masă, și umplură văzduhul cu cîntecul lor.

— Ce-a fost asta? întrebă Pedro Zamora, pe jumătate buimac de somn.

Atunci se ridică *Uriașul* și, tîrîndu-și carabina de parc-ar fi fost un ciomag, porni pe urmele celor plecați mai înainte.

— Mă duc să văd ce-a fost, zise el, și dispăru la fel ca ceilalți.

Cîntecul greierilor se auzea atît de tare, încît ne asurzise nu altceva, și așa se face că nu ne-am dat seama cînd au apărut. Ne-am trezit deodată cu ei chiar în fața noastră; aveau cu toții carabinele pe umăr. Mergeau la pas, căci nu se așteptau la o încăierare într-un loc ca acela.

Ne-am așezat în poziția de tragere și i-am privit prin deschizăturile săpate în parapet.

Trecură cei din capul coloanei, apoi alții și alții, aplecați înainte cu bărbia în piept, doborîți de somn. Fețele le străluceau de sudoare, de parcă s-ar fi cufundat în apă cînd traversară rîul.

Treceau mai departe.

Se dădu semnalul. Se auzi un fluierat lung și începu măcelul, întîi ceva mai departe, pe unde dispăruse *Cățeaua*, apoi din ce în ce mai aproape, pînă ajunse la noi.

A fost ușor să-i curățăm. Aproape că acopereau cu trupurile lor deschizăturile săpate în parapet, așa că pentru noi erau o țintă sigură, și-i făceam să ajungă pe lumea cealaltă fără măcar să-și dea seama.

Dar asta a ținut foarte puțin. Doar cît să tragem două salve. Curînd prin deschizăturile parapetului nu se mai văzură decît trupurile chircite ale celor căzuți, care parcă se culcaseră în mijlocul drumului și cineva îi împușcase în timp ce dormeau. Cei vii se făcură nevăzuți. Au apărut ei mai tîrziu, dar acum nu se mai vedeau.

Pentru următoarea salvă a trebuit să așteptăm. Unul dintre ai noștri a strigat :

— Trăiască Pedro Zamora !

De dincolo se auzi un vaiet, ca un răspuns aproape șoptit :

— Scapă-mă, Doamne. Scapă-mă. Sfinte Isuse din Atocha, ajută-mă !

Cîteva păsări își luară zborul. Stoluri de sturzi trecură pe deasupra noastră îndepărtîndu-se spre coline.

A treia salvă răsună în spatele nostru. De data asta era trasă de ei, și ne-a făcut să sărim peste parapet, ca să ne adăpostim de partea cealaltă, și apoi să ne retragem pînă după morții pe care-i omorîsem noi puțin mai înainte.

Pe urmă a început fuga prin hățiș. Simțeam gloanțele arzîndu-ne călcîiele, de parcă am fi călcat pe un roi de albine. Și din cînd în cînd, cu tot mai multă precizie, nimereau pe cîte unul dintre noi, care se frîngea cu un trosnet de oase zdrobite.

Fugeam mîncînd pămîntul. Cînd am ajuns la marginea rîpii, ne-am aruncat fără să ne mai uităm în jos, ca să nu ni se facă frică.

Ei trăgeau mai departe. Și au continuat să tragă și după ce noi ne urcasem pe celălalt mal,

cățărîndu-ne pe brînci, năuciți ca niște lilieci speriați de lumină.

— Trăiască generalul nostru Petronilo Flores ! Moarte banditilor ! ne strigară de pe malul celălalt. Și strigătul lor răsună ca un tunet în timpul furtunii, pierzîndu-se în vale.

Rămaserăm ghemuiți îndărătul unor stînci mari, șlefuite de vînt, abia trăgîndu-ne răsuflarea după atîta fugă. Ne uitam cu toții la Pedro Zamora, întrebîndu-l din ochi ce se întîmplase. Dar și el se uita la noi fără să scoată o vorbă, și în privirea lui se citea aceeași nedumerire. Era ca și cum ne-ar fi pierit la toți glasul și nimeni nu ne-ar fi putut descleșta fălcile spre a ne face să vorbim.

Pedro Zamora se uita la noi foarte atent. Își făcea socotelile. Avea niște ochi sfredelitori, și tot timpul erau roșii de parcă n-ar fi dormit de cîteva zile. Ne număra și ne cîntărea pe rînd pe fiecare. Știa acum cîți rămăsesem în viață, dar parcă nu era totuși sigur ; de aceea ne număra și ne măsura cu privirea iar și iar.

Lipseau cîțiva : unsprezece sau doisprezece, fără a-i mai socoti pe *Cățeaua*, pe *Uriașul* și pe cei plecați împreună cu ei. *Uriașul* se urcase mai mult ca sigur într-un *amole* și-și făcuse acolo culcușul, așteptînd să plece federalii [1].

Cei doi José, fiii lui *Cățeaua*, au ridicat primii frunțile și au început să umble de colo colo, așteptînd ca Pedro Zamora să le spună ceva. Iar el spuse :

[1] Trupele guvernamentale trimise să înăbușe răscoala.

— Încă o încăierare ca asta și ne-am curățat.

Îndată după aceea, cu glasul sugrumat de parcă i s-ar fi pus un nod în gît, le strigă celor doi José :

— Știu că lipsește tatăl vostru, dar stăpîniți-vă. Aveți puțină răbdare. O să mergem să-l căutăm.

Un glonț rătăcit ridică un stol de *tildíos* de pe malul celălalt. Păsările se repeziră spre peretele aproape drept al rîpei pe care urcasem noi și se rotiră în zbor pînă în apropierea noastră ; cînd ne văzură, se întoarseră speriate, strălucind în soare, și umplură din nou de larmă copacii de pe malul celălalt.

Cei doi José se întoarseră tăcuți la locurile lor și se așezară iarăși pe vine.

Așa am rămas toată după-amiaza. Cînd începu a se înnopta, se întoarse *Uriașul* împreună cu unul din „Cei patru". Ne spuseră că veneau de acolo din vale, de la Piedra Lisa, dar nu știau dacă federalii se retrăseseră sau nu. Totul părea că se liniștise. Doar urletul lupilor se auzea din cînd în cînd.

— Hei, tu, *Pui de porumbel !* mă strigă Pedro Zamora. Îți încredințez misiunea să te duci cu cei doi José pînă la Piedra Lisa și să vedeți ce s-a întîmplat cu *Cățeaua.* Dacă e mort, îngropați-l. Și îngropați-i și pe ceilalți. Pe răniți așezați-i pe locuri mai înalte, ca să-i vadă corbii ; dar să n-aduceți pe nici unul cu voi.

— Am înțeles.

Și plecarăm.

Cînd am ajuns la locul unde lăsasem caii, lupii se auzeau mult mai aproape. Nu mai era nici urmă de cal. Rămăsese numai un măgar slăbănog

care era acolo dinainte de venirea noastră. Desigur că federalii ne luaseră caii.

Îi întîlnirăm pe ceilalți din „Cei patru" după niște tufișuri, toți trei la un loc, așezați unul peste altul ca și cum ar fi fost stivuiți. Le ridicarăm capetele și-i zgîlțîirăm puțin ca să vedem dacă mai dădea vreunul semne de viață ; dar erau toți trei morți. Lîngă albia rîului zăcea unul dintre ai noștri cu coastele ieșite afară de parcă l-ar fi spintecat cu cuțitul. Tot mergînd în lungul parapetului dădurăm aici peste unul, colo peste altul, toți cu fețele înnegrite.

— Pe ăștia i-au omorît, nu mai avem ce face cu ei, zise unul din cei doi José.

Începurăm să-l căutăm pe *Cățeaua ;* nu ne mai păsa dacă ceilalți mai erau sau nu în viață ; singurul nostru gînd era să-l găsim pe *Cățeaua.*

Nu-l găsirăm.

„L-or fi luat cu ei, ne-am gîndit. L-or fi luat ca să-l arate guvernului" ; dar l-am căutat mai departe peste tot, chiar și prin miriște. Lupii urlau din ce în ce mai aproape.

Au urlat toată noaptea.

Cîteva zile după aceea, cînd treceam rîul Armería, ne-am întîlnit din nou cu Petronilo Flores. Am dat să ne întoarcem, dar era prea tîrziu. Trăgeau în noi de parc-am fi fost puși la zid. Pedro Zamora o luă înainte în galop, pe armăsarul lui rotat și focos, care era cel mai frumos cal din cîți am văzut în viața mea. Și după el ne-am înșirat noi, lipiți de coamele cailor. Oricum, au omorît pe mulți dintre ai noștri. Nu mi-am dat seama imediat, fiindcă m-am cufundat în

apa rîului cînd au împuşcat calul sub mine, şi curentul ne-a tîrît pe amîndoi pînă la un cot al rîului unde apa era mai puţin adîncă şi se făcea o plajă cu nisip fin.

Aceea a fost ultima încăierare pe care am avut-o cu trupele lui Petronilo Flores. Pe urmă nu ne-am mai luptat. Dacă e să spunem adevărul, de fapt nu ne mai luptam de multă vreme, ci doar ne prefăceam că luptăm, fugind mereu din faţa duşmanului; de aceea am luat hotărîrea ca noi, cei rămaşi, să ne refacem forţele, luînd-o spre munte, ca să ni se piardă urma. Şi ne-am risipit în grupuri atît de mici, încît nu le mai era frică de noi. Şi nimeni nu mai fugea din calea noastră strigînd: „Vin oamenii lui Zamora!"

Era din nou linişte pe Cîmpia cea Mare.

Dar nu pentru mult timp.

Să tot fi trecut opt luni de cînd stăteam în ascunzătoarea din defileul Tozín, acolo unde rîul Armería formează nişte chei lungi de cîteva ore, înainte de a se prăvăli spre vărsare. Aşteptam să treacă anii, ca să ne putem întoarce printre oameni, atunci cînd nimeni nu-şi va mai aduce aminte de noi. Începusem să creştem găini şi din cînd în cînd urcam în munte după vînat. Eram cinci, dar de fapt se putea spune că eram patru, fiindcă unuia dintre cei doi José i se cangrenase un picior din pricina unui glonţ pe care-l primise în coapsă, atunci cînd trăseseră în noi pe la spate.

Eram de mult acolo, şi începusem să ne dăm seama că nu mai eram buni de nimic. Şi de n-am fi ştiut că ne aşteaptă spînzurătoarea, ne-am fi dus cu toţii să ne predăm.

Dar tocmai atunci apăru unul dintre ai noştri, pe numele lui Armancio Alcalá, care-i ducea mesajele şi-i scria scrisorile lui Pedro Zamora.

Era într-o dimineaţă, şi noi tocmai mulgeam singura vacă pe care-o aveam, cînd am auzit sunetul de corn. Venea de foarte departe, răsunînd peste cîmpie. După cîtva timp se auzi iar. Era ca un muget de taur: la început ascuţit, apoi gros, apoi din nou ascuţit. Ecoul răsuna prelung şi-l aducea aproape de tot, apoi se pierdea în susurul rîului.

Se crăpa de ziuă, cînd Alcalá îşi făcu apariţia printre *sabini*. Avea petrecute pe după umăr două carabine cu cartuşe de 44 şi pe crupa calului atîrnau cîteva carabine obişnuite într-o desagă care de departe părea o valiză.

Descălecă, ne împărţi carabinele şi legă din nou desaga cu cele care-i rămăseseră.

— Dacă n-aveţi nimic altceva de făcut pînă mîine, pregătiţi-vă să mergeţi la San Buenaventura. Acolo vă aşteaptă Pedro Zamora. Pînă atunci, eu mă duc puţin mai la vale, să-i caut pe *los Zanates* [1]. Mă întorc curînd.

Se întoarse a doua zi pe înserat. Îl aducea cu el pe *los Zanates*. Li se vedeau feţele întunecate în lumina înserării. Mai veneau cu ei încă trei pe care nu-i cunoşteam.

— Vom face rost de cai pe drum, ne zise el. Şi noi îl urmarăm.

[1] Specie de sturzi din podişul mexican, cu penaj negru, de unde şi porecla acestor oameni cu feţele negre.

Cu mult înainte de a ajunge la San Buenaventura ne-am dat seama că fermele ardeau.

Din hambarele de la conac se ridicau flăcările ca niște limbi de foc, de parcă ar fi ars o sondă. Scînteile zburau încolăcindu-se pe cerul întunecat și formînd nori mari și luminoși.

Ne urmarăm drumul, luminați de flăcările din San Buenaventura, și parcă ceva ne spunea că locul nostru era acolo, ca să isprăvim ce mai era de făcut.

Dar nici n-ajunsesem bine, că ne ieșiră înainte cîțiva dintre ai noștri venind la trap, cu funia prinsă de șa și trăgînd după ei cîțiva oameni, dintre care unii încă se mai zbăteau, iar alții țineau mîinile țepene pe lîngă trup și capul dat pe spate.

I-am privit cum treceau. Ceva mai în urmă venea Pedro Zamora, cu mulți oameni călări. Mai mulți ca niciodată. Ți-era mai mare dragul să-i vezi.

Ți-era mai mare dragul să privești rîndul acela nesfîrșit de oameni străbătînd iar Cîmpia cea Mare, ca-n vremurile bune. Ca la început, cînd ne răsculasem ca niște ciulini uscați stîrniți de vînt, ca să umplem de groază toată Cîmpia cea Mare. Într-o vreme așa fusese. Și acum părea că se întoarce vremea aceea.

De acolo ne îndreptarăm spre San Pedro. Îi dădurăm foc și pe urmă o luarăm spre Petacal. Era timpul cînd porumbul trebuia cules și lanurile erau încărcate și începuseră să se îndoaie sub vijeliile care se abat asupra Cîmpiei. Așa că se vedea foarte frumos cum înaintează focul pe cîmp ; era o plăcere să vezi cum întreaga Cîmpie se preface în scrum în urma acelui pîrjol, să vezi fumul ridicîndu-se și legănîndu-se deasupra ; fumul acela care mirosea a rogoz și a miere, fiindcă focul cuprinsese și plantațiile de trestie-de-zahăr.

Și printre norii de fum apăream noi, ca niște sperietori, cu fețele înnegrite, mînînd vitele ca să le adunăm într-un loc și să le jupuim. Asta era acum afacerea noastră : să vindem pielea de vită.

Fiindcă așa ne-a spus Pedro Zamora : „Revoluția asta o s-o facem cu banii bogătașilor. Ei o să plătească armele și cheltuielile cerute de revoluția pe care-o facem. Și chiar dacă acum n-avem nici un drapel sub care să luptăm, trebuie să avem grijă să strîngem bani, ca atunci cînd or veni trupele guvernamentale să vadă că sîntem puternici." Așa ne-a zis.

Și cînd după o vreme s-au întors trupele, au început să ne urmărească iarăși, ca mai înainte, deși nu le mai venea atît de ușor. Acum se vedea de departe că ne știau de frică.

Dar și noi le știam de frică. Merita să fi văzut cum ni se făcea părul măciucă numai cînd auzeam zgomotul pe care-l făceau copitele cailor pe pietrele drumului, la marginea căruia noi stăteam ascunși la pîndă ca să-i luăm prin surprindere. Cînd îi vedeam cum trec, ni se părea că se uită la noi cu coada ochiului și-și zic : „Ei cred că nu i-am văzut, dar i-am adulmecat noi de mult".

Și parcă așa și era, fiindcă se aruncau la pămînt cît ai clipi din ochi și, adăpostiți înapoia cailor, ne țineau piept, iar alții de-ai lor ne împresurau încet-încet și ne luau ca din oală. De atunci am început să simțim că, deși eram mulți, n-o să mai putem să ne facem de cap multă vreme.

Fiindcă nu mai aveam de-a face cu trupele generalului Urbano, pe care le-au trimis la început și care se speriau la cel dintîi strigăt pe care-l scoteau ai noștri ; nu mai aveam de-a face cu oamenii aceia luați cu forța de la casele lor ca să se lupte cu noi și care numai atunci cînd vedeau că sîntem puțini își luau inima-n dinți și ne atacau. Se isprăvise cu aceia. Pe urmă au venit alții ; dar cei de acum ne dădeau cel mai mult de furcă. Mai ales oamenii unuia Olachea, rezistenți și curajoși, aduși de la munte, de la Teocaltiche, și amestecați cu indieni *tepehuanes :* niște indieni pletoși, obișnuiți să stea cu zilele nemîncați și care erau în stare să rămînă ore întregi la pîndă fără să clipească, și de îndată ce te zăreau să tragă fără greș cu gloanțele acelea lungi de 30/30, care-ți rup șira spinării ca și cum ai frînge o creangă uscată.

Nu încape vorbă, era mai ușor să dai foc fermelor decît să ataci trupele guvernamentale. De asta ne-am împrăștiat, și cu cîțiva oameni ici, cu alți cîțiva colo, am provocat mai multe pagube ca niciodată, fiind mereu gata de retragere, dînd cîte o lovitură și luîndu-ne îndată tălpășița.

Și astfel, în timp ce la poalele vulcanului unii puneau foc caselor din Jazmín, noi ceilalți coboram repede la cîmpie și ne năpusteam asupra garnizoanelor, tîrînd după noi crengi de *huizache* și făcîndu-i pe oameni să creadă că eram mulți, atît de mare era praful și hărmălaia pe care le stîrneam.

Soldații rămîneau pe loc, așteptînd să-i atacăm. O vreme au umblat de colo-colo, și ba erau aici, ba erau dincolo, rătăcind ca niște besmetici. De aici se vedeau focurile din munți, mari de tot de parcă ar fi ars păduri întregi. De aici vedeam

arzînd zi și noapte casele și cazarmele și uneori chiar sate întregi, ca Turamilpa, și Zapotitlán, care luminau noaptea tot cerul. Și atunci oamenii lui Olachea se îndreptau într-acolo, în goana cailor ; dar n-ajungeau bine că începea să ardă Totolimispa, într-alt loc, departe.

Era mai mare dragul să-i vezi cît erau de furioși, să ieși din desișurile de *tepemezquites* îndată ce se îndepărtau soldații care ardeau de nerăbdare să dea ochii cu noi și să-i vezi cum traversează cîmpia pustie, fără să poată da de urma dușmanului, ca și cum s-ar fi cufundat în apa adîncă și fără fund care era valea aceea largă dintre munți.

După ce am dat foc satului Cuastecomate, am organizat o luptă cu tauri. Lui Pedro Zamora îi plăceau mult luptele astea.

Federalii se duseseră spre Autlán, în căutarea unui cătun căruia i se spune Purificarea, unde credeau ei că e cuibul de bandiți de unde ieșisem noi. Plecaseră și ne-au lăsat singuri la Cuastecomate.

Așa se face că am putut organiza o luptă cu tauri. Lăsaseră acolo opt soldați, pe lîngă administrator și caporal. Am avut două zile de sărbătoare.

A trebuit să facem o înprejmuire circulară ca un țarc în care se închid oile, în chip de arenă. Și noi ne-am așezat pe pari ca să nu-i lăsăm pe toreadori să iasă, fiindcă fugeau mîncînd pămîntul cînd vedeau coarnele cu care voia să-i împungă Pedro Zamora.

Cei opt soldăței au susținut programul primei după-amieze. Ceilalți doi au rămas pentru a doua

zi. Şi cel mai greu a murit caporalul ăla slăbănog şi înalt ca o prăjină, care putea să se ferească uşor, făcînd doar un pas într-o parte. În schimb, administratorul a murit imediat. Era mic şi îndesat şi nici n-a încercat măcar să se ferească din faţa coarnelor. A murit în tăcere, aproape fără să facă o mişcare, de parcă şi-ar fi dorit sfîrşitul. Dar caporalul ştiu că ne-a dat de furcă.

Pedro Zamora le dăduse la fiecare cîte o pătură, şi de asta a putut caporalul să se apere atît de bine, fiindcă avea pătura aceea groasă şi grea ; cînd a văzut cum stau lucrurile, a început să se apere cu pătura şi para toate loviturile, pînă ce Pedro Zamora a obosit. Se vedea de la o poştă că obosise tot alergînd după caporal, fără să-l poate atinge decît într-o latură de vreo două trei ori. Atunci şi-a pierdut răbdarea. A mai încercat de cîteva ori ca înainte, pînă cînd, în loc să se repeadă drept, aşa cum fac taurii, s-a aplecat într-o parte şi l-a împuns în coaste pe caporalul din Cuastecomate, dîndu-i la o parte pătura cu cealaltă mînă. Caporalul păru că nu-şi dă seama de cele întîmplate, fiindcă a mai scuturat cîtva timp cuvertura de sus în jos, ca şi cum ar fi vrut să alunge o viespe. Abia cînd văzu sîngele înroşindu-i mijlocul se opri. Se sperie şi vru să astupe cu palma gaura pe care i-o făcuse între coaste Pedro Zamora şi pe unde izbucnea un şuvoi roşu care-l făcea să-şi piardă culoarea din obraji. Apoi rămase în mijlocul arenei, întins pe jos, şi ne privi pe rînd pe toţi. Şi a zăcut acolo pînă l-am ridicat să-l spînzurăm, fiindcă altfel cine ştie cît ar mai fi trăit.

De atunci, Pedro Zamora i-a împuns pe toreadori mai repede şi mai bine, cînd a mai avut ocazia.

Pe atunci aproape toţi eram de la cîmpie, începînd cu Pedro Zamora pînă la cel din urmă ; mai tîrziu ni s-au alăturat oameni de prin alte părţi : indieni din Zacoalco, cu pielea albă ca brînza. Şi alţii din regiunile reci, care-şi ziceau din Mazamitla şi care umblau mereu încotoşmănaţi de parcă ar fi căzut tot timpul lapoviţă. Ăstora din urmă căldura le ţinea de foame, şi de aceea Pedro Zamora i-a trimis să păzească trecătoarea Vulcanilor, acolo sus, unde nu era decît nisip şi stînci şlefuite de vînt. Dar indienii din Zacoalco îl îndrăgiseră pe Pedro Zamora şi nu voiau în ruptul capului să se despartă de el. Mergeau mereu în urma lui ca nişte umbre, şi-i îndeplineau toate ordinele cît ai clipi din ochi. Erau în stare să fure cele mai frumoase fete din satele pe unde treceau, ca să i le dea lui Pedro Zamora.

Îmi amintesc foarte bine de toate. De nopţile pe care le-am petrecut la munte, călărind fără zgomot şi picotind de somn, cînd trupele se aflau pe urmele noastre. Pacă-l văd pe Pedro Zamora cu pătura lui roşcată pe umeri, avînd grijă să nu rămînă vreunul din noi în urmă.

— Hei, tu, Pitasio, dă pinteni calului, Şi dumneata, Reséndiz, nu dormi, că am să-ţi spun ceva.

Da, el avea grijă de noi toţi. Mergeam în miez de noapte, cu ochii împăienjeniţi de somn şi cu gîndurile aiurea ; dar el, care ne cunoştea pe toţi, ştia să găsească vorbele potrivite ca să ne facă să

ţinem capul sus. Îl zăream cu ochii mereu deschişi, ochii aceia ai lui care nu se închideau niciodată de somn şi care erau obişnuiţi să pătrundă prin bezna nopţii şi să ne recunoască pe întuneric. Ne număra uitîndu-se cu luare aminte la fiecare, ca atunci cînd numeri bani. Pe urmă intra în rînd cu noi. Auzeam copitele armăsarului său şi ştiam că ochii lui stau tot timpul treji ; de aceea, fără să ne plîngem de frig sau de oboseală, îl urmam cu toţii orbeşte.

Dar detaşamentul nostru s-a împrăştiat în cele patru vînturi după ce-am făcut să deraieze trenul pe panta de la Sayula. De nu ne-am fi vîrît în acţiunea aceea, poate că ar mai fi trăit şi azi Pedro Zamora şi metisul Arias, şi *Uriaşul* şi atîţia alţii, şi răscoala noastră şi-ar fi urmat drumul mai departe. Dar oricum cu deraierea aceea de la Sayula Pedro Zamora a dat o lovitură grea guvernului.

Văd şi acum în faţa ochilor flăcările care se înălţau acolo unde strînseseră morţii. Îi adunau grămadă cu lopeţile sau îi prăvăleau în vale ca pe buşteni, şi cînd se făcea un morman destul de mare, îl stropeau cu petrol şi-i dădeau foc. Vîntul ducea fumul pînă departe şi timp de mai multe zile s-a simţit în aer miros de carne arsă.

Nici noi n-aveam de unde să ne dăm seama cum avea să sfîrşească totul. Semănasem o mulţime de coarne şi de oase de vită pe o porţiune mare de cale ferată, şi, ca şi cum asta n-ar fi fost de ajuns, am scos şinele într-un loc unde trenul intra într-o curbă. După ce am scos şinele am început să aşteptăm.

În lumina dinaintea zorilor lucrurile se distingeau destul de bine. Puteai vedea aproape ca ziua lumea suită pe acoperişul vagoanelor. Cîţiva cîntau. Se auzeau glasuri de bărbaţi şi de femei. Trecură pe dinaintea noastră încă învăluiţi în întunericul nopţii, dar puturăm vedea cîţiva soldaţi mîncînd pîine neagră. Aşteptarăm. Trenul nu se opri.

Numai să fi vrut, şi am fi putut să-i împuşcăm pe toţi, fiindcă trenul mergea încet şi locomotiva sufla din greu, ca şi cum ar fi dorit să urce panta cu pufăiturile ei. Am fi putut să intrăm chiar în vorbă cu ei. Dar lucrurile fuseseră sortite altfel.

Începură să-şi dea seama ce se întîmpla abia cînd simţiră vagoanele legănîndu-se şi tot trenul îndoindu-se de parcă l-ar fi scuturat cineva. Pe urmă, locomotiva căzu pe spate, tîrîtă peste şine de vagoanele grele şi înţesate de lume. Scotea nişte fluierături răguşite, triste şi lungi, lungi de tot. Dar nimeni nu sărea în ajutor. Se tot dădea înapoi, tîrîtă de trenul acela lung de nu i se vedea capătul, pînă ce pămîntul îi fugi de sub roţi şi aplecîndu-se pe o parte căzu în rîpă. Vagoanele se prăbuşiră în urma ei, unul după altul, din ce în ce mai repede, şi-şi găsiră fiecare acolo jos locul de îngropăciune. Pe urmă totul se cufundă în tăcere, ca şi cum toţi, chiar şi noi, am fi murit.

Aşa s-au petrecut lucrurile.

Cînd cei rămaşi în viaţă începură să iasă dintre sfărîmături, noi ne retraserăm înfricoşaţi.

Stăturăm ascunşi cîteva zile, dar federalii ne-au scos din ascunzătoarea noastră. De atunci nu ne-au mai slăbit o singură clipă ; nu ne dădeau pace nici

cît să mîncăm în linişte o bucată de pastramă. Nu mai aveam nici tihnă şi nici somn, şi trebuia să fim cu ochii în patru zi şi noapte. Încercarăm să ajungem la defileul Tozín; dar trupele guvernamentale ne-au luat-o înainte. Am ocolit vulcanul pe la poale. Am urcat mai sus pe munte şi acolo, în locul numit Calea Domnului, ne întîlnirăm din nou cu trupele guvernului, care ne primiră cu gloanţe. Le auzeam cum cădeau peste noi ca grindina, în rafale scurte, încălzind aerul din jurul nostru. Şi pînă şi pietrele după care ne ascundeam se făceau fărîme, de parcă ar fi fost de pămînt. Am aflat mai tîrziu că acele carabine cu care trăgeau în noi şi care ne ciuruiau trupurile erau mitraliere; dar atunci credeam că erau mulţi soldaţi, sute şi mii, şi nu ştiam cum să fugim mai repede dinaintea lor.

O rupserăm la fugă cei care nu fuseserăm atinşi de gloanţe. La calea Domnului a căzut *Uriaşul,* ghemuit lîngă o tufă de strugurii-ursului, cu pătura înfăşurată în jurul gîtului ca şi cum s-ar fi înfofolit să nu-i fie frig. Rămase cu ochii aţintiţi spre noi, parcă vrînd să ne vadă cum fugeam ca potîrnichile pînă ne găsea moartea şi pe noi, pe rînd. Şi el parcă rîdea de noi, cu dinţii lui ştirbi, înroşiţi de sînge.

Cîţiva am scăpat cu fuga, dar multora le-au putrezit oasele acolo. De atunci, nu era zi să nu vedem pe cîte unul de-ai noştri spînzurat de picioare de cîte un copac de la marginea drumului. Acolo rămîneau pînă ce se uscau şi se strîngeau ca pieile tăbăcite. Vulturii îi mîncau pe dinăuntru, scoţîndu-le măruntaiele şi dezgolindu-le coastele Şi

fiindcă-i atîrnau foarte sus, rămîneau acolo legănîndu-se în bătaia vîntului zile întregi, ba chiar luni întregi, şi puteai vedea uneori nişte nădragi zdrenţuiţi fluturînd ca şi cum i-ar fi pus cineva la uscat acolo. Şi văzîndu-i simţeam că s-a terminat pentru totdeauna cu isprăvile noastre.

Cîţiva izbutirăm să ajungem la Muntele Mare şi, tîrîndu-ne ca nişte şerpi, ne treceam zilele uitîndu-ne spre cîmpie, spre pămîntul de jos unde ne născusem şi unde trăisem şi unde acum ne aşteptau ca să ne omoare. Uneori ne speriam pînă şi de umbra norilor.

Ne-am fi dus bucuros să le spunem că nu mai căutăm pricină nimănui, numai să ne lase să trăim liniştiţi; dar, de atîtea rele cîte făptuisem în toate părţile, oamenii deveniseră bănuitori şi ne făcusem peste tot duşmani. Pînă şi indienii de la munte se uitau la noi strîmb şi nu ne primeau în satele lor. Ziceau că le omorîsem vitele. Acuma poartă arme date de guvern şi ne-au dat de ştire că dacă ne văd că le dăm tîrcoale ne împuşcă: „Nu vrem să vă vedem; dacă vă vedem, să ştiţi că tragem", ne-au trimis vorbă.

Nu mai aveam nici un loc în care să ne ascundem. Aproape că nu ne rămînea nici o palmă de pămînt unde să ne îngroape. De aceea, cei care mai rămăsesem hotărîrăm să ne despărţim şi o luă fiecare încotro văzu cu ochii.

Am mai rătăcit vreo cinci ani împreună cu Pedro Zamora. Zile bune, zile rele, s-au adunat cinci ani. Pe urmă nu l-am mai văzut. Am auzit că s-a dus în capitală după o femeie şi că acolo

și-a găsit moartea. Cîțiva l-am mai așteptat o vreme să se întoarcă, cu speranța c-o să-l vedem apărînd într-o bună zi și-o să pornim iarăși împreună dar am obosit așteptîndu-l. Încă nu s-a întors. L-or fi omorît, de bună seamă. Mi-a spus mie unul cu care am stat la închisoare că l-au omorît în capitală.

Eu am ieșit acum trei ani. Mă întemnițaseră pentru mai multe delicte; dar nu-mi socotiseră anii pe care-i umblasem cu Pedro Zamora. Ei n-au aflat niciodată de asta. M-au înhățat pentru alte pricini, între altele pentru obiceiul pe care-l luasem să fur fete. Acum a rămas cu mine una dintre ele, poate cea mai bună dintre toate femeile de pe lumea asta. Cînd am ieșit de la închisoare, mă aștepta acolo, afară, cine știe de cîtă vreme.

— *Pui de porumbel*, de cînd te-aștept! mi-a zis. Am și uitat de cînd sînt aici.

Eu atunci m-am gîndit că mă aștepta ca să mă omoare. Așa ca prin vis mi-am amintit cine era. Am simțit deodată ploaia rece care te pătrunde pînă la oase din noaptea aceea cînd am prădat satul Telcampana. Eram aproape sigur că tatăl ei era bătrînul pe care l-am curățat puțin înainte de a pleca; căruia îi zburase scăfîrlia unul dintre ai noștri, în timp ce eu o înșfăcam pe fată și o puneam pe șa și-i dădeam cîțiva ghionți zdraveni ca să nu mă mai muște. Era o fetișcană de vreo paisprezece ani, cu niște ochi frumoși, care mi-a dat mult de furcă pînă am reușit s-o îmblînzesc.

— Am un băiat de la tine, mi-a zis ea pe urmă. Uite-l aici.

Și-mi arătă cu degetul un băiat înalt, cu privirea speriată.

— Scoate-ți pălăria, ca să te vadă taică-tu!

Și băiatul își scoase pălăria.

Îmi semăna leit, și avea o scînteie de răutate în ochi. Pesemne că o moștenise de la taică-su.

— Și lui îi zice lumea tot *Pui de porumbel*, zise femeia aceea, care acum e femeia mea. Dar el nu-i nici bandit, nici criminal. El trăiește printre oameni cumsecade.

Atunci mi-am plecat ochii în pămînt.

ZI-LE SĂ NU MĂ OMOARE !

— Zi-le să nu mă omoare, Justino ! Hai, du-te şi zi-le aşa. „Fie-vă milă", zi-le. Zi-le că din milă să nu facă una ca asta.

— Nu pot. E acolo un sergent care nu vrea s-audă nimic cînd e vorba de tine.

— Fă-l să te asculte. Arată-ţi iscusinţa şi zi-i că spaima pe care am tras-o îmi e de ajuns. Zi-i să fie milos, c-o să-l răsplătească Dumnezeu.

— Nu-i vorba numai de spaimă. După cît se pare, vor să te omoare de-adevărat. Şi eu unul nu mă mai întorc acolo.

— Mai du-te o dată. Numai o dată, şi-o să vezi că de data asta te ascultă.

— Nu. Nu vreau să mă mai duc. Şi-apoi, eu sînt fiul tău şi, dacă mă tot duc mereu să-i bat la cap, o să afle cine sînt şi-o să le vină chef să mă împuşte şi pe mine. E mai bine să lăsăm lucrurile aşa cum sînt.

— Du-te, Justino. Zi-le să aibă un pic de milă de mine. Numai asta zi-le.

Justino îşi încleştă dinţii şi clătină din cap zicînd :

— Nu.

Şi continuă să clatine cîtva timp din cap.

— Zi-i sergentului să te lase să te duci la colonel. Şi spune-i cît sînt de bătrîn. Şi că nu mai sînt bun de nimic. Ce cîştigă dacă mă omoară ? Nimic nu cîştigă. La urma urmelor trebuie să aibă şi el suflet. Zi-i s-o facă pentru izbăvirea sufletului, c-o să-i ierte Dumnezeu toate păcatele.

Justino se ridică de pe grămada de pietre pe care stătuse şi merse pînă la poarta ogrăzii. Apoi se întoarse şi zise :

— Bine, mă duc. Dar dac-o să mă-mpuşte şi pe mine, cine-o să aibă grijă de femeia mea şi de copii ?

— Bunul Dumnezeu, Justino. El o să-i ia în grija lui. Tu mergi acolo şi vezi ce poţi face pentru mine. Asta nu suferă întîrziere.

Îl aduseseră în zori. Şi acum se luminase de-a binelea şi el tot acolo era, sprijinit de o furcă, aşteptînd. Nu-şi putea veni în fire. Voise să doarmă puţin ca să se mai liniştească. Somnul îi trecuse. Îi trecuse şi foamea. N-avea chef de nimic. Voia numai să trăiască. Acum, cînd ştia bine că voiau să-l omoare, îi venise atîta chef de viaţă, cum numai un înviat din morţi poate simţi.

Cine-ar fi crezut că o să dezgroape acea întîmplare atît de veche, pe care el o credea îngropată de mult în negura uitării ? Acea întîmplare cînd a trebuit să-l omoare pe don Lupe. Nu aşa

din senin, cum au încercat să prezinte lucrurile alde Alima, ci pentru că avusese dreptate. Își amintea foarte bine.

Don Lupe Terreros, stăpînul locului numit Puerta de Piedra, și care-i era pe deasupra și cumătru, pe care el, Juvencio Nava, a trebuit să-l omoare pentru că era stăpînul locului Puerta de Piedra și pentru că, fiindu-i cumătru, n-a vrut să-l lase să intre pe pășunea lui.

La început s-a stăpînit, că de, erau ca și rude. Dar pe urmă, cînd a venit seceta și a văzut cum îi mureau dobitoacele doborîte de foame și cumătrul don Lupe tot nu-l lăsa să intre pe pășunea lui, atunci începu să rupă împrejmuirea și să-și mîne dobitoacele costelive spre islazul cumătrului ca să se sature de iarbă. Asta nu i-a plăcut lui don Lupe, care a poruncit să se repare împrejmuirea, și el, Juvencio Nava, să facă iar o spărtură în ea. Și tot așa, ziua se astupa spărtura, iar noaptea se deschidea din nou, și vitele pășteau acolo, chiar lîngă împrejmuire, așteptînd parcă ceva ; vitele sale care înainte adulmecau numai, fără a putea paște iarba de pe islaz.

Iar el și cu Lupe se certau și iar se certau, fără să ajungă la vreo înțelegere.

Pînă ce o dată don Lupe i-a zis :

— Bagă de seamă, Juvencio, dacă mai prind vreo vită de-a ta pe islazul meu să știi că ți-o omor.

Iar el i-a răspuns :

— Află, don Lupe, că eu nu sînt vinovat dacă vitele mele intră pe pășunea dumitale. Iar ele sînt nevinovate. Treaba dumitale dacă mi le omori.

„Și mi-a omorît un juncan.

Asta s-a întîmplat acum treizeci și cinci de ani, în martie, căci în aprilie eram, ehe ! la munte, hăituit de jandarmi. N-au fost de ajuns nici cele zece vaci pe care i le-am dat judecătorului, nici sechestrul pus pe casă ca să pot ieși din închisoare. Abia după ce le-am dat tot ce-mi rămăsese, m-au pus în libertate, dar de urmărit, tot mă urmăreau și mă năpăstuiau. De aceea am venit să stau cu băiatul meu pe pămîntul ăsta pe care-l avem aici, de-i zice Palo de Venado. Și băiatul s-a făcut mare și s-a însurat cu Ignacia, noră-mea, și au acum opt copii. Așa că întîmplarea e veche de tot, și ar fi trebuit să fie uitată pentru totdeauna. Dar uite că n-a fost să fie așa.

Eu atunci m-am socotit că dacă dau o sută de pesos se aranjează totul. Răposatul don Lupe era singur, numai cu femeia lui și cu doi copilași, abia în leagăn. Și rămasă văduvă, femeia a murit curînd de durere, zice lumea. Iar pe copii i-au luat niște rude, undeva departe. Așa că dinspre partea lor n-aveam de ce mă teme.

Dar lumea îmi aducea mereu aminte că fusesem judecat și pus sub urmărire, ca să mă sperie și să mă jefuiască. Cum sosea cineva în sat, mă anunțau :

— Umblă prin sat niște străini, Juvencio.

Și eu fugeam spre munte, ascunzîndu-mă printre crinii de mai și hrănindu-mă zile în șir numai cu ierburi. Uneori trebuia să fug cu noaptea-n cap, de parcă m-ar fi hăituit cîinii. Asta a ținut toată viața. Nu un an sau doi. O viață întreagă."

Și acum veniseră după el, cînd nu se mai aștepta să-l caute cineva, încredințat că toate fuse-

seră date uitării ; crezînd că cel puțin în ultimele zile ale vieții o să poată trăi liniștit. „Cel puțin de asta să am parte la bătrînețe, socotise el. Să mă lase în pace."

Nutrise speranța asta. De aceea îi venea atît de greu să se împace cu gîndul că o să moară așa, dintr-o dată, la vîrsta lui, după ce luptase atîta ca să scape de moarte ; după ce-și irosise cei mai frumoși ani ai vieții umblînd de colo-colo hăituit și cu frica-n sîn, și cînd trupul lui îmbătrînise, și pielea i se făcuse aspră, tăbăcită de zilele grele cînd fusese nevoit să se ascundă de toți.

Oare nu mersese pînă acolo încît își lăsase femeia să plece ? În ziua cînd s-a trezit singur și-a aflat că nevastă-sa fugise, nici măcar nu i-a trecut prin minte să plece s-o caute. A lăsat-o să fugă, fără să cerceteze nici măcar cu cine și unde fugise, ca să nu fie nevoit să coboare în sat. A lăsat-o să se ducă așa cum se duseseră toate din casa lui, fără ca el să se amestece. Singurul lucru care-i mai rămînea și pe care trebuia să-l păzească era viața, și avea s-o păstreze orice s-ar fi întîmplat. Nu putea să se lase omorît. Nu putea. Și cu atît mai mult acum.

Dar pentru asta-l aduseseră de acolo, de la Palo de Venado. N-a fost nevoie să-l lege ca să-l facă să-i urmeze. A mers singur, legat numai cu legăturile fricii. Ei și-au dat seama că nu putea fugi așa bătrîn cum era, cu picioarele lui subțiri ca niște trestii uscate, înțepenite de spaima morții. Căci la moarte îl duceau. Aveau de gînd să-l omoare. I-o spuseseră.

De atunci a știut asta. Începu să simtă la stomac crampe, care-l apucau întotdeauna atunci cînd

i se părea că vede apropiindu-se moartea, și i se umezeau ochii, și i se umplea gura de acreală, că trebuia să înghită în sec tot timpul. Și acel ceva care-i făcea picioarele de plumb, iar capul i se muia și inima parcă i se lipea de coaste. Nu, nu se putea obișnui cu gîndul că o să-l omoare.

Trebuia să mai păstreze un licăr de speranță. Într-un ungher al sufletului îi mai rămînea puțină speranță. Poate că se înșelase. Poate căutau pe alt Juvencio Nava, nu pe el.

Mergea între oamenii aceia în tăcere, cu brațele atîrnînd fără vlagă în lungul trupului. Cerul dimineții înainte de revărsatul zorilor era întunecat fără stele. Vîntul sufla ușor, ridica pămîntul uscat și aducea altul în loc, plin de mirosul de bălegar pe care-l are colbul drumurilor.

Ochii lui, care se micșoraseră cu trecerea anilor, vedeau cum îi fuge pămîntul sub picioare, cu toate că era întuneric. Acolo, în pămînt, era toată viața lui. Șaizeci de ani trăise pe pămîntul acela, sfărîmase bulgării lui în mîini ; îl cunoștea după miros, așa cum simți mirosul cărnii. Îl cercetă îndelung, cu luare aminte, adulmecîndu-i mirosul ca și cum ar fi fost ultima lui întîlnire cu el, aproape știind că era ultima.

Apoi, ca și cînd ar fi vrut să spună ceva, se uită la oamenii care mergeau alături de el. Voia să le spună să-i dea drumul, să-l lase să plece : „Eu n-am făcut rău nimănui, băieți", voia să le spună, dar tăcea mai departe. „O să le zic mai încolo", gîndea. Și se uita numai la ei. Putea să-și închipuie chiar că sînt prietenii lui ; dar nu voia să-și închipuie așa ceva. Nu erau prietenii lui. Nu știa cine sînt. Îi vedea alături de el, îndepărtîndu-se

și chiar dispărînd din cînd în cînd, ca să vadă pe unde-i drumul.

Îi văzuse pentru prima dată pe înserat, în ceasul acela șters cînd totul pare pîrjolit. Traversaseră brazdele călcînd peste semănăturile proaspete de porumb. Iar el coborîse tocmai pentru asta : ca să le spună că ogorul era proaspăt semănat cu porumb. Dar ei nu s-au oprit.

Îi văzuse din timp. Totdeauna a avut norocul să vadă totul din timp. Ar fi putut să se ascundă, să rătăcească cîtva timp pe dealuri pînă ce plecau ei și apoi să coboare în sat. La urma urmei, tot n-o să crească cine știe ce porumb. Era timpul să vină ploile, dar ploile se lăsau așteptate, și firele de porumb care abia ieșiseră din pămînt începeau să se ofilească. În curînd aveau să se usuce de tot.

Așa că nu merita să fi coborît ; să se vîre singur în gura lupului, ca să nu mai iasă niciodată.

Și acum mergea alături de ei, stăpînindu-se să nu le ceară să-i dea drumul. Nu le vedea fețele ; vedea numai siluetele lor, ca niște mogîldețe care ba se apropiau, ba se depărtau de el. Așa încît atunci cînd a început să vorbească, nu-și putu da seama dacă-l auziseră. Zise :

— Eu n-am făcut rău nimănui niciodată.

Asta le-a zis. Dar nu s-a schimbat nimic. Nici una din mogîldețe nu păru să-l fi auzit. Fețele lor nu se întoarseră să-l privească. Își urmară drumul la fel ca și pînă atunci, de parcă ar fi fost adormiți.

Atunci se gîndi că nu mai avea nimic de spus, că trebuia să-și pună speranța în altceva. Lăsă din nou să-i atîrne brațele fără vlagă de-a lungul trupului și trecu prin fața primelor case din sat

între acei patru oameni învăluiți de întunericul nopții.

— Dom' colonel, am adus omul.

Se opriseră în pragul ușii. Cu pălăria în mînă, respectuos, el aștepta să vadă pe cineva ieșind. Dar auzi numai un glas :

— Care om ?

— Cel de la Palo de Venado, dom' colonel. Cel pe care ne-ați ordonat să-l aducem.

— Întreabă-l dacă a locuit cîndva în Alima, se auzi din nou glasul dinăuntru.

— Hei, tu de colo ! Ai stat vreodată în Alima ? repetă întrebarea sergentul care se afla în fața lui.

— Da. Spune-i domnului colonel că de acolo sînt. Și că acolo am trăit pînă nu de mult.

— Întreabă-l dacă l-a cunoscut pe Guadelupe Torreros.

— Pe don Lupe ? Da. Zi-i că l-am cunoscut. A murit de mult.

— Știu că a murit, zise cel dinăuntru. Și continuă să vorbească de parc-ar fi stat la tifas cu cineva acolo, de partea cealaltă a peretelui de rogoz.

— Guadelupe Terreros era tatăl meu. Cînd m-am făcut mare și l-am căutat mi-au spus că murise. E greu să crești știind că singurul sprijin pe care l-ai putea avea ca să te faci om a pierit. Cu noi așa s-a întîmplat. Apoi am aflat că l-au ucis cu cuțitul, și i-au înfipt pe urmă un corn de bou în stomac. Mi-au povestit că s-a zbătut două zile între viață și moarte și că, atunci cînd l-au găsit, întins lîngă pîrîu, încă mai respira și a putut să-i roage să aibă grijă de ai lui. Asta cu

timpul s-ar părea că se uită. Încerci să uiţi. Dar nu poţi uita că cel care l-a omorît e încă în viaţă, hrănindu-şi sufletul putred cu speranţa vieţii veşnice. Nu puteam să-l iert, cu toate că nu-l cunoaştem ; dar faptul că e în locul unde ştiu eu că e îmi dă curaj să termin cu el. Nu pot să-l iert cruţîndu-i viaţa. Mai bine nu s-ar fi născut niciodată.

De acolo, de afară, se auzi limpede tot ce spusese. Pe urmă ordonă :

— Luaţi-l şi ţineţi-l un timp legat, ca să se chinuie, şi pe urmă împuşcaţi-l !

— Uitaţi-vă, la mine, domnule colonel ! se rugă el. Nu mai sînt bun de nimic. Curînd o să mor eu singur, o să mă usuc de bătrîneţe. Nu mă omorîţi !...

— Luaţi-l ! porunci din nou glasul dinăuntru.

— ...Am plătit de-ajuns, domnule colonel. Am plătit cu vîrf şi îndesat. Mi-au luat tot. M-au pedepsit în fel şi chip. Am stat preţ de patruzeci de ani ascuns ca un ciumat, mereu cu spaima în suflet c-o să mă omoare cineva. Nu-i drept să mor aşa, domnule colonel. Lăsaţi-mă cel puţin, să mă ia la el bunul Dumnezeu. Nu mă omorîţi ! Spuneţi-le să nu mă omoare !

Stătea acolo şi se zbătea de parcă l-ar fi lovit, dădu cu pălăria de pămînt, începu să strige.

Glasul dinăuntru se auzi iar :

— Legaţi-l şi daţi-i să bea ceva pînă se îmbată, ca să nu mai simtă gloanţele.

Acum, în sfîrşit se liniştise. Stătea acolo ghemuit lîngă o furcă. Venise lîngă el băiatul său Justino. Se dusese ceva mai încolo, apoi se întorsese, şi acum stătea din nou lîngă el.

Îl puse pe măgar. Îl legă strîns de şa, ca să nu cadă pe drum. Îi vîrî capul într-un sac, ca să nu-l vadă lumea în ce hal ajunsese. Apoi mînă măgarul şi porni repede, zorit să ajungă la timp la Palo de Venado, pentru a hotărî priveghiul mortului.

— Nora şi nepoţii n-o să te recunoască, îi zicea el. O să se uite la faţa dumitale şi n-o să creadă că eşti dumneata. O să-şi închipuie că te-au muşcat lupii cînd te-or vedea cu faţa ciuruită de gloanţele pe care le-au tras după ce-ai murit, aşa, de plăcere.

LUVINA

Dintre colinele înalte dinspre sud, Luvina e cea mai înaltă și cea mai stîncoasă. Pare învelită în piatra aceea cenușie din care se face var, dar în Luvina oamenii nu fac var din ea și n-au nici un folos de pe urma ei. Acolo îi spun „piatră crudă", și culmea care suie spre Luvina se cheamă coasta Piatra Crudă. Vîntul și soarele o fărîmițează, așa încît pămîntul e pe acolo albicios și strălucitor de par-ar fi stropit tot timpul de roua dimineții ; deși ăsta-i doar un fel de-a spune, că de fapt la Luvina zilele sînt tot atît de friguroase ca și nopțile, și roua îngheață în înaltul cerului mai înainte de a ajunge să cadă pe pămînt.

...Iar pămîntul e povîrnit. Se crapă în toate părțile în rîpe adînci, atît de adînci că nici nu li se vede fundul. Cei din Luvina zic că din rîpele acelea se înalță visele ; dar eu unul, singurul lucru pe care l-am văzut a fost vîntul, în vîrtejuri, ca și cum acolo jos l-ar fi ținut închis într-o țeavă

de rogoz. Un vînt care nu lasă să crească nici lăsniciorul : planta aceea mică și tristă care abia poate trăi făcîndu-se una cu pămîntul, agățată cu nenumăratele ei rădăcini de stîncile munților. Numai uneori, acolo unde e puțină umbră, ascunsă între stînci, înflorește floarea *chicalote*, ca un mac alb. Dar se ofilește repede. Atunci o auzi cum biciuie aerul cu frunzele ei spinoase, făcînd un zgomot ca acela pe care-l face cuțitul cînd îl ascuți de piatră.

— O să ai timp să vezi vîntul ăsta care suflă spre Luvina. Lumea zice că e cenușiu, fiindcă aduce nisip vulcanic ; dar oricum ar fi, aerul e negru. O să-l vezi și dumneata. Se grămădește în Luvina agățîndu-se de lucruri de parcă ar vrea să le muște. Și de multe ori vîntul ridică acoperișurile caselor ca pe o pălărie de paie, lăsînd pereții goi, descoperiți. Apoi zgîrie de parc-ar avea unghii : îl auzi dimineața și seara, ceas de ceas, fără încetare, răzuind pereții, smulgînd bulgări de pămînt, săpînd cu cazmaua lui ascuțită pe sub uși, pînă ce-l simți că se învîrtește în trupul tău și începe să-ți zgîlțîie balamalele oaselor. Ai să vezi și dumneata.

Omul care vorbea rămase un timp tăcut, privind afară.

Susurul rîului ajungea pînă la ei. Apele revărsate treceau de crengile copacilor ; suflarea vîntului care clătina ușor frunzele migdalilor se împletea cu strigătele copiilor care se jucau în fața dughenei.

Fluturii intrau și se loveau de lampa de petrol, căzînd pe masă cu aripile pîrlite. Iar afară se întuneca din ce în ce mai tare.

— Hei, Camilo, mai dă-ne două sticle de bere, zise iar omul. Apoi adăugă : Şi încă ceva, domnule. Niciodată n-o să vezi la Luvina cerul albastru. Acolo toată zarea e decolorată ; cerul e mereu acoperit de o pată întunecată care nu se şterge niciodată. Toată măgura e golaşă, fără un copac, fără pic de verdeaţă care să-ţi mai învioreze privirea ; totul e învăluit într-o pîclă cenuşie. Ai să vezi şi dumneata colinele acelea stinse de parc-ar fi moarte şi Luvina, pe cea mai înaltă dintre ele, încununînd-o cu căsuţele ei albe ca o cunună de mort...

Strigătele copiilor se apropiară şi după cîteva clipe cîţiva pătrunseră în dugheană. Asta-l făcu pe bărbatul care vorbise să se ridice, să meargă cîţiva paşi spre uşă şi să le spună :

— Ştergeţi-o de-aici ! Nu vedeţi că ne deranjaţi ? ! Jucaţi-vă afară cît vreţi, dar fără gălăgie.

Apoi, întorcîndu-se spre masă, se aşeză şi zise :

— Aşa, şi cum îţi spuneam, acolo plouă puţin. Pe la mijlocul anului se stîrnesc cîteva furtuni care biciuie pămîntul şi-l sfîşie, lăsînd numai stîncile şi pietrişul spălat de ape. Ţi-e mai mare dragul să vezi atunci cum se tîrăsc norii, cum merg de la o colină la alta rostogolindu-se şi făcînd tumbe, ca nişte copii zburdalnici ; plesnind şi lovindu-le cu trăsnetele lor, de parcă s-ar sparge de muchiile rîpelor. Dar după zece-douăsprezece zile se duc şi nu se mai întorc pînă în anul următor, şi uneori se întîmplă să nu se mai întoarcă cîţiva ani la rînd... Da, plouă puţin. Atît de puţin, încît aproape că nu plouă de loc, şi pămîntul, pe lîngă faptul că e uscat şi strîns ca o piele tăbăcită, e plin de crăpături şi de „tăieturi de apă“ cum le

zice pe-acolo, care nu sînt altceva decît bulgări de pămînt întărit ca nişte pietre ascuţite, care ţi se înfig în talpă cînd mergi, de parcă şi pămîntului i-ar fi ieşit ţepi. Da, da, şi pămîntului i-au ieşit ţepi.

Dădu pe gît berea pînă ce în sticlă nu mai rămase decît spuma şi vorbi mai departe :

— Oricum ai privi-o, Luvina e un loc foarte trist. Dumneata, care te duci acolo, ai să-ţi dai seama. Eu aş zice că e locul unde s-a cuibărit tristeţea. Unde nu se ştie ce-i zîmbetul, ca şi cum tuturor oamenilor le-ar fi împietrit feţele. Şi dumneata, dacă vrei, poţi vedea această tristeţe în orice ceas al zilei. Vîntul care bate acolo o răscoleşte numai, dar n-o ia cu el niciodată. Ea rămîne acolo, de parcă acolo s-ar fi născut. Şi chiar poţi s-o încerci şi s-o simţi, fiindcă e mereu în spatele tău, lipită de tine, şi te apasă ca o cataplasmă uriaşă pe carnea vie a inimii. Cei de pe-acolo zic că pe lună plină nu văd năluca vîntului străbătînd străzile din Luvina, tîrînd după el o pelerină neagră, dar eu unul, singurul lucru pe care-am reuşit să-l văd totdeauna cînd era lună plină la Luvina a fost chipul deznădejdii... totdeauna. Dar bea-ţi berea. Văd că nici măcar n-ai gustat-o. Gust-o, ori poate că nu-ţi place aşa caldă. Să ştii însă că aici nu există alta. Ştiu că n-are nici un gust ; că miroase a grajd. Dar aici te obişnuieşti. Şi crede-mă că acolo nici măcar berea asta nu poţi s-o bei. Cînd o s-ajungi la Luvina, o să te miri. Acolo n-o să poţi gusta decît un amestec pe care ei îl fac dintr-o buruiană numită *hojasé*, şi după primele înghiţituri o să ţi se învîrtă capul

de n-o să mai știi pe ce lume te afli. Mai bine bea berea asta. Eu știu ce-ți spun.

Afară se auzea neîntrerupt susurul rîului. Și suflarea vîntului. Și copiii jucîndu-se. Părea că e încă devreme, deși se lăsase întunericul.

Bărbatul se duse din nou la ușă, apoi se întoarse și zise :

— E ușor să vezi lucrurile de-aici, reînviate în amintire căci aici nu e nimic care să semene cu Luvina. Dar pentru mine nu e de loc greu să-ți povestesc ceea ce știu, cînd e vorba de Luvina. Am trăit acolo. Acolo mi-am îngropat viața... M-am dus în locul acela plin de iluzii și m-am întors bătrîn și înfrînt. Iar acum te duci dumneata acolo... Ehe. Parcă-mi aduc aminte de mine. Mă pun în locul dumitale și mă gîndesc... Uite, cînd am ajuns prima dată la Luvina... Dar îmi dai voie mai întîi să beau berea dumitale ? Văd că dumneata nici nu vrei s-o guști. Iar mie-mi prinde bine. Mă înviorează. E ca și cum mi-aș face o frecție la cap cu ulei camforat... Ei bine, cum îți spuneam, cînd am ajuns prima dată la Luvina, cărăușul care ne-a dus n-a vrut nici măcar să lase dobitoacele să se odihnească. De îndată ce-am coborît, s-a întors și ne-a zis :

„Eu am plecat."

„Așteaptă, omule ; nu lași să-și mai tragă sufletul caii ăștia ? Sînt frînți de oboseală."

„Aici o să li se facă mai rău, ne spuse el. E mai bine să mă întorc."

Și s-a dus, coborînd repede coasta Piatra Crudă, dînd bice cailor de parcă s-ar fi îndepărtat de un loc blestemat.

Noi, eu cu nevastă-mea și cei trei copii, am rămas acolo, în mijlocul pieței, cu toate lucrurile în brațe. În mijlocul acelei piețe unde nu se auzea decît urletul vîntului.

O piață pustie, fără pic de iarbă ca să oprească vîntul. Am rămas acolo.

Atunci am întrebat-o pe nevastă-mea :

„În ce sat ne aflăm, Agripina ?"

Și ea a ridicat din umeri.

„Dacă nu ești prea ostenită, du-te să cauți un loc unde să mîncăm și să dormim noaptea asta. Te așteptăm aici, i-am zis.

Ea îl strînse la piept pe cel mai mic dintre copii și se duse.

Pe înserat, cînd soarele mai lumina doar culmile colinelor, ne-am dus s-o căutăm. Am mers pe toate ulițele din Luvina pînă ce am găsit-o în biserică : așezată chiar în mijlocul acelei biserici singuratice, cu copilul adormit în poală.

„Ce faci aici, Agripina ?

„Am intrat să mă rog", ne-a zis ea.

„De ce ?" am întrebat-o.

Ea a ridicat din umeri.

Acolo n-aveai cui să te rogi. Era o încăpere goală, fără uși, doar cu cîteva spărturi în loc de ferestre și cu acoperișul crăpat, prin care vîntul se strecura ca printr-o sită.

„Unde-i hanul ?"

„Nu e nici un han."

„Dar cîrciuma ?"

„Nu e nici o cîrciumă."

„Ai văzut pe cineva ? Trăiește vreun suflet de om aici ?" am întrebat-o.

„Da, aici peste drum... Cîteva femei... Le văd și acum. Uite, acolo, prin crăpăturile ușii din față, văd cum le strălucesc ochii cu care ne urmăresc... S-au apropiat încet-încet de noi... Uite-le Văd scînteile din ochii lor... Dar n-au ce să ne dea de mîncare. Mi-au spus, fără să scoată capul afară, că în satul ăsta nu-i nimic de mîncare. Atunci am intrat aici să mă rog, să-i cer lui Dumnezeu îndurare pentru noi."

„De ce nu te-ai întors în piață ? Te-am așteptat acolo."

„Am intrat aici să mă rog. Încă nu mi-am terminat rugăciunea."

„Ce sat e ăsta, Agripina ?"

Și ea a ridicat iarăși din umeri.

Noaptea aceea ne-am strîns să dormim într-un colț al bisericii, în spatele altarului pustiu. Vîntul răzbătea și acolo, deși nu mai avea aceeași putere ca afară. L-am ascultat cum trece pe deasupra noastră, cu urletele lui prelungi. L-am ascultat cum intră și iese prin săpăturile ușilor ; cum lovește cu mîinile lui crucile din biserică ; niște cruci mari și grele făcute din lemn de *mezquite* ce atîrnau pe pereți de-o parte și de alta, legate cu o sîrmă groasă care scrîșnea la fiecare rafală de vînt de parc-ar fi scrîșnit cineva din dinți.

Copiii plîngeau fiindcă nu puteau adormi de frică. Iar nevastă-mea se chinuia încercînd să-i îmbrățișeze pe toți la pieptul ei. Mănunchiul acela de copii. Și eu lîngă ei, neștiind ce să fac.

Puțin înainte de revărsatul zorilor vîntul se mai potoli. Apoi nu se mai auzi de loc. Cîtva timp, în dimineața aceea, totul rămase liniștit, ca și cum cerul s-ar fi făcut una cu pămîntul,

strivind zgomotele cu greutatea lui... Se auzea răsuflarea copiilor care acum dormeau. Am auzit cum se trezește nevastă-mea, care dormea lîngă mine.

„Ce e ?" mi-a zis.

„Ce să fie ?" am întrebat-o eu.

„Foșnetul, foșnetul ăsta."

„E tăcerea. Dormi. Odihnește-te, chiar dacă a mai rămas foarte puțin pînă la ziuă."

Dar după cîtva timp am auzit și eu. Era ca un zbor de lilieci în întuneric, foarte aproape de noi. De lilieci cu aripi mari care atingeau ușor pămîntul. M-am ridicat, și fîlfîitul lor de aripi se auzi mai tare, ca și cînd stolul de lilieci s-ar fi speriat și-ar fi zburat spre crăpăturile ușii. Atunci am inaintat în vîrful picioarelor pînă acolo, auzind în fața mea acel murmur surd. M-am oprit în ușă și le-am văzut. Le-am văzut pe toate femeile din Luvina cu ulcioarele pe umăr, cu broboadele legate la cap și cu fețele lor negre pe fondul negru al nopții.

„Ce vreți ? le-am întrebat. Ce căutați aici la ora asta ?"

Una dintre ele mi-a răspuns :

„Am venit după apă."

Le-am văzut stînd cîteva clipe în fața mea și uitîndu-se la mine. Apoi, ca niște umbre, porniră în josul uliței cu ulcioarele lor negre.

Nu, n-o să uit cît oi trăi prima noapte petrecută la Luvina... Nu crezi că merită să mai luăm o bere ? Doar așa, ca să-mi treacă gustul amintirii.

— Mi se pare că dumneata m-ai întrebat cîți ani am stat la Luvina, așa-i ?... Drept să-ți spun,

nu ştiu. Am pierdut noţiunea timpului de cînd am fost bolnav de febră galbenă, dar trebuie să fi stat o veşnicie... Şi ce-i mai rău e că acolo timpul e foarte lung. Nimeni nu mai ştie socoteala orelor şi nimănui nu-i pasă de scurgerea anilor. Mai întîi se luminează de ziuă, apoi se înserează. Pe urmă cade noaptea. Şi tot aşa zile şi nopţi în şir, pînă cînd vine ziua morţii, care pentru ei e o speranţă.

Dumneata gîndeşti, pesemne, că nu fac altceva decît să spun unul şi acelaşi lucru. Şi aşa şi este: da, domnule... Stau aşezaţi pe pragul uşii, privind cum răsare şi apune soarele, ridicînd şi coborînd capul, pînă cînd îi lasă puterile, şi atunci totul li se pare liniştit, în afara timpului, de parcă ar trăi dintotdeauna în veşnicie. Asta fac acolo bătrînii.

Fiindcă la Luvina trăiesc numai cei bătrîni de tot şi cei care încă nu s-au născut, cum s-ar zice... Şi femeile fără putere, ca nişte umbre, atît sînt de slabe. Copiii care s-au născut acolo au plecat... De cum învaţă să meargă, ei sînt bărbaţi. Vorba ceea, de cum i-ai înţărcat, pun mîna pe sapă şi pe-aici ţi-e drumul. Nimeni nu-i mai vede la Luvina. Aşa merg lucrurile acolo.

Rămîn numai cei bătrîni de tot şi femeile nemăritate, sau cele care au un bărbat plecat Dumnezeu ştie unde... Vin din cînd în cînd ca furtunile de care-ţi vorbesc; se stîrneşte un zumzet în tot satul cînd se întoarce cîte unul, şi un geamăt cînd pleacă iar... Lasă sacul cu hrană pentru bătrîni şi fac să rodească un nou prunc în pîntecul nevestelor, şi pe urmă nimeni nu mai ştie nimic de ei timp de un an de zile şi uneori niciodată... Aşa e obiceiul. Acolo-i zic lege, dar e totuna. Copiii îşi trec viaţa muncind pentru părinţi, aşa cum părinţii au muncit pentru părinţii lor, şi cum au împlinit legea cine ştie cîte generaţii înaintea lor...

Între timp, bătrînii îi aşteaptă, pînă în ceasul morţii, aşezaţi în uşile caselor, vlăguiţi, ţinuţi în viaţă doar de acest lucru sfînt care e recunoştinţa fiilor... Singuri, în singurătatea aceea din Luvina.

Într-o zi am încercat să-i conving să plece în altă parte, unde-ar găsi pămînt mai bun. Să plecăm de aici! le-am zis. O să găsim noi de lucru undeva. Guvernul o să ne-ajute. Ei m-au ascultat fără să clipească, privindu-mă cu ochii lor adînci în care strălucea o luminiţă albă.

„Zici că Guvernul o să ne ajute, domnule învăţător? Cunoşti dumneata Guvernul?

Le-am spus că da.

„Şi noi îl cunoaştem. Uite că s-a-ntîmplat să-l cunoaştem şi noi. Dar, cei drept, nu ştim nimic despre mama Guvernului."

Eu le-am spus că era Patria. Ei au clătinat din cap zicînd că nu-i aşa. Şi au rîs. A fost singura dată cînd i-am auzit rîzînd pe bătrînii din Luvina. Au rînjit cu dinţii lor ştirbi şi mi-au spus că nu-i aşa, că Guvernul n-avea mamă.

Şi au dreptate; află dumneata că au dreptate. Guvernul îşi aminteşte de ei numai cînd vreun băiat de-al lor a făcut o tîlhărie. Atunci trimite după el la Luvina şi-l arestează. Altfel nu se interesează de viaţa lor, nici măcar nu ştiu că există.

„Dumneata vrei să ne faci să părăsim Luvina, fiindcă, după părerea dumitale am îndurat destulă foame fără s-o merităm, mi-au spus ei. Dar dacă noi plecăm, cine-o să mai aibă grijă de morţii noştri. Ei trăiesc aici, şi nu putem să-i lăsăm singuri."

Și acolo au rămas. O să-i vezi și dumneata, acum cînd o să ajungi în sat. Mestecînd tescovină de *mezquite* uscat și înghițindu-și scuipatul ca să-și amăgească foamea. O să-i privești cum trec ca niște umbre, lipiți de zidurile caselor, aproape purtați pe sus de vînt.

„N-auziți vîntul ăsta ? le-am mai spus eu atunci. Vîntul o să vă dea curînd gata pe toți."

„Trăiește ceea ce trebuie să trăiască. Asta-i porunca Domnului, mi-au răspuns ei. E rău cînd nu mai bate vîntul. Cînd se întîmplă să nu mai bată, soarele se apropie prea mult de Luvina și ne suge sîngele și puținul strop de apă care ne-a mai rămas în trup. Vîntul face ca soarele să rămînă acolo sus. Așa-i mai bine."

Nu le-am mai spus nimic. Am plecat din Luvina și de-atunci nu m-am mai întors, și nici n-am de gînd s-o fac.

Dar uite cum e făcută lumea. Dumneata mergi acum acolo, peste cîteva ceasuri. Să tot fi trecut vreo cincisprezece ani de cînd mi-au spus și mie la fel : „Dumneata ai să mergi la San Juan Luvina".

Pe atunci eram și eu bărbat în putere. Eram plin de idei... Doar știi și dumneata că toți ne umplem capul cu idei. Și ne ducem să le înfăptuim acolo unde ajungem. Dar la Luvina nu s-a putut așa ceva. Am încercat, dar degeaba...

San Juan Luvina. Mi se părea un nume dumnezeiesc. Dar acolo e purgatoriul. E un loc al morții, unde au murit pînă și cîinii și nici măcar n-are cine să latre la tăcere ; căci, după ce te-ai obișnuit cu vîntul care suflă acolo, nu se mai aude decît tăcerea pe care o găsești în toate pustietățile. Și asta te dă gata. Uite-te la mine. Cu mine s-a

terminat. Dumneata, care mergi acolo, o să-ți dai curînd seama de ceea ce-ți spun...

Ce-ai zice dacă i-am cere patronului să ne aducă niște *mezcalitos ?* Cu berea asta trebuie să te ridici mereu de la masă și să te întrerupi din vorbă. Hei, Camilo, adu-ne niște *mezcales !*

Și cum îți spuneam...

Dar nu mai spuse nimic. Rămas cu ochii ațintiți la un punct de pe masă unde termitele fără aripi se îngrămădeau ca niște viermuși.

Afară se auzea cum se lasă noaptea. Și clipocitul apei lovindu-se de trunchiurile de *camichines.* Și larma depărtată a copiilor. Pe peticul de cer care se vedea prin deschizătura ușii începeau să clipească stelele.

Bărbatul care pînă atunci se uitase cu luare-aminte la termite căzu cu capul pe masă și adormi.

NOAPTEA ÎN CARE L-AU LĂSAT SINGUR

— De ce mergem atît de încet? îi întrebă Feliciano Ruelas pe cei dinaintea lui. Așa o să adormim pînă la urmă. Nu vreți și voi să ajungem cît mai repede?

— O să ajungem mîine în zori, îi răspunseră.

Au fost ultimele cuvinte pe care le-a auzit de la ei. Ultimele lor cuvinte. Dar de asta își va aminti mai tîrziu, abia în ziua următoare.

Mergeau toți trei cu ochii în pămînt, căutînd să profite cît mai mult de lumina slabă a nopții.

„E mai bine că-i întuneric. Așa n-o să ne vadă." Știa că spuseseră asta puțin mai înainte, ori noaptea trecută. Nu-și amintea exact. Somnul îi încețoșa gîndurile.

Acum, la urcuș, îl văzu cum vine din nou. Simți cum se apropie de el, dîndu-i tîrcoale ca și cum ar fi căutat să-și dea seama unde se arătau mai tare semnele oboselii. Pînă ce îl simți repezindu-se asupra lui și căzîndu-i în spinare, între carabinele petrecute pe după umăr.

Cît timp terenul fusese neted, mersese repede, dar cînd începu urcușul, rămase în urmă; capul începu să i se clatine încet, din ce în ce mai încet, pe măsură ce i se încetineau pașii. Ceilalți trecură pe lîngă el, acum erau mult înainte, și el continua să-și clatine capul adormit.

Rămase din ce în ce mai în urmă. Avea drumul înainte, aproape la înălțimea ochilor. Simțea greutatea carabinelor. Și somnul cuibărit acolo unde i se încovoia spinarea.

Auzi cum li se pierdură treptat pașii; acei pași grei pe care-i auzise mult timp, cine mai știe cît, cine știe de cîte nopți: „De la Magdalena pînă la primul popas, prima noapte; pe urmă, de acolo pînă la al doilea; iar asta e a treia. N-ar fi multe, gîndi el, dacă am fi dormit cel puțin ziua. Dar ei n-au vrut: „Ne pot înhăța cînd dormim, ziceau. Și asta ar fi cel mai rău".

— Cel mai rău pentru cine?

Acum somnul îl făcea să vorbească. „Le-am spus să aștepte, să lăsăm ziua asta pentru odihnă. Mîine o să mergem cu pas întins, și cu mai mult chef, și cu mai multe puteri, dacă vom fi siliți să ne grăbim. S-ar putea să fie nevoie".

Se opri în loc cu ochii închiși.

— E mult, zise. Ce cîștigăm dacă ne grăbim? O zi. După ce am pierdut atîtea, nu merită osteneala. Îndată după aceea strigă: Unde mergeți? Și apoi în șoaptă, de parcă le-ar fi încredințat un secret: Duceți-vă, dacă vreți. Duceți-vă.

Se așeză jos, cu spatele rezemat de trunchiul unui copac. Pămîntul era rece, și sudoarea îi îngheță

pe piele. Asta trebuie să fie lanţul de munţi de care-i vorbiseră. Acolo jos fusese atît de cald, şi acum aici, sus, frigul ăsta care-i pătrundea în oase : „Ca şi cum mi-ar ridica deodată cămaşa şi m-ar atinge pe spate cu mîinile lui reci".

Se aşeză pe muşchiul de lîngă copac. Îşi desfăcu braţele ca şi cum ar fi vrut să măsoare noaptea şi dădu peste scoarţa copacului. Trase în piept aerul cu miros de terebentină. Apoi se prăbuşi greoi la pămînt, doborît de somn, simţind cum îi amorţea tot trupul.

Îl trezi frigul dimineţii. Şi roua umedă.

Deschise ochii. Văzu cîteva stele clipind slab pe cerul senin, deasupra crengilor întunecate ale copacului.

„Se întunecă" gîndi el. Şi adormi iar.

Se sculă cînd auzi strigăte şi zgomot mărunt de copite pe pămîntul uscat al drumului. O lumină gălbuie mijea în zare.

Cărăuşii trecură pe lîngă el şi îl priviră lung. Îi dădură bineţe : „Bună ziua", îi spuseră. Dar el nu răspunse.

Îşi aminti ce avea de făcut. Se luminase de ziuă. Şi el ar fi trebuit să treacă în timpul nopţii de partea cealaltă a muntelui, ca să scape de privirile celor de la punctul de observaţie. Trecătoarea asta era cea mai bine păzită. Şi doar îi spuseseră.

Ridică cele două carabine şi le petrecu pe după umăr. Se abătu din drum şi tăie de-a dreptul spre munte, către răsărit. Sui şi coborî, traversînd măguri bolovănoase.

I se părea că-i aude pe cărăuşi zicînd : „L-am văzut acolo sus. E aşa şi pe dincolo, şi e înarmat pînă-n dinţi."

Azvîrli carabinele. Apoi se descotorosi şi de cartuşiere. Atunci se simţi uşor ca un fulg şi începu să alerge ca şi cum ar fi vrut să-i ajungă din urmă pe cărăuşii care o luaseră de mult la vale.

Trebuia „să urce, să înconjoare platoul şi apoi să coboare". Asta şi făcea. De-aici înainte, cum o vrea Domnul. Făcea tot ce-i spuseseră să facă, deşi mai tîrziu decît ar fi trebuit.

Ajunse la marginea rîpelor. Privi în depărtare cîmpia cenuşie care se întindea cît vedeai cu ochii.

Ei ajunseseră desigur acolo. „Acum stau tolăniţi la soare, fără nici o grijă", se gîndi el.

Şi se lăsă să alunece pe malul povîrnit al rîpei, căzînd şi ridicîndu-se în fugă, şi iarăşi căzînd.

„Nu mă părăsi, Doamne", zicea. Şi alerga din ce în ce mai repede la vale.

I se păru că-i aude pe cărăuşi zicîndu-i „Bună ziua". Că surprinde în ochii lor o clipire vicleană. O să ajungă la primul post de observaţie şi-o să spună : „L-am văzut în cutare loc. În curînd o să ajungă aici."

Deodată rămase împietrit.

„Cristoase !" murmură. Şi voi să strige, dar se stăpîni. Scoase pistolul din toc şi îl vîrî sub cămaşă, ca să-l simtă pe piele, mai aproape. Asta-i dădu curaj. Se apropie tiptil de barăcile de la Agua Zarca privind la forfota soldaţilor care se încălzeau în jurul focurilor.

Ajunse la gardul taberei şi putu să-i vadă mai bine ; să le recunoască feţele ; erau ei, unchiul Tanis şi unchiul Librado. În timp ce soldaţii se

foiau în jurul focului, ei se legănau, spînzuraţi de copac, în mijlocul curţii. Nu păreau să se mai sinchisească de fumul care se înălţa de la focuri, învăluindu-le ochii şi înnegrindu-le faţa.

Nu putu să se uite mult timp la ei. Se tîrî de-a lungul gardului de nuiele şi se piti într-un colţ, odihnindu-şi puţin trupul vlăguit; simţi ceva ca un vierme care i se răsucea în stomac.

Deasupra lui auzi un glas:

— Ce aşteptaţi ca să-i daţi jos pe ăştia?

— Aşteptam să sosească celălalt. Au zis că erau trei, aşa că trebuie să apară al treilea. Au zis că ăl de lipseşte e un băieţandru; dar cît e el de băieţandru, s-a priceput să-i întindă o cursă locotenentului Parra şi să-i curețe pe toţi ai lui. Trebuie să pice acum, aşa cum au picat ăştia doi, care erau mai bătrîni şi mai şireţi. Domnul maior zice că dacă nu apare pînă mîine o să-l înhăţăm pe primul venit şi aşa o să îndeplinim ordinul.

— Dar de ce nu mergem să-l căutăm noi? Aşa am mai scăpa puţin de plictiseală...

— Nu-i nevoie. Trebuie să pice. Toţi se îndreaptă spre munţii Comanja, ca să se unească cu cei din regimentul 14. Ăştia sînt printre ultimii. Ce, ai vrea să-i lăsăm să treacă mai departe ca să-i hăituiască pe cei din Altos?

— Am spus eu asta? Ba se prea poate ca din pricina ăstora să fim siliţi s-o luăm şi noi într-acolo.

Feliciano Ruelas mai aşteptă cîtva timp ca să-i treacă ghiorăiala din stomac. Apoi trase în piept aer mult, ca şi cum ar fi trebuit să se cufunde în apă şi, tîrîndu-se aproape una cu pămîntul, înaintă sprijinindu-se pe coate.

Cînd ajunse la albia rîului, îşi înălţă capul şi o rupse la fugă, croindu-şi drum prin iarba înaltă. Nu se uită înapoi şi nici nu se opri din fugă pînă cînd nu simţi că rîul se face totuna cu cîmpia.

Atunci se opri. Tremurînd din tot trupul, trase cu putere aer în piept.

ADU-ȚI AMINTE

Adu-ți aminte de Urbano Gómez, fiul lui don Urbano, nepotul lui Dimas, ăla care era nelipsit de la slujbe, duminica, și care a murit recitînd „ia aminte, înger blestemat“, pe vremea revoluției. Sînt ani de atunci, vreo cincisprezece. Dar trebuie să-ți aduci aminte de el. Adu-ți aminte că-i ziceam *Bunicul*, din pricină că celălalt băiat al lui, Fidencio Gómez, avea două fete tare zburdalnice: una negricioasă și micuță, pe care o porecliseră *Sumesa*, iar cealaltă era foarte înaltă, avea ochii albaștri ca cicoarea și se zicea că nici nu e a lui; dacă te uitai mai bine la ea, vedeai că e isterică. Adu-ți aminte de zarva pe care-o stîrnea în biserică cînd o apuca un atac de isterie, și părea că rîde și plînge în același timp, pînă ce-o scoteau afară și-i dădeau apă cu zahăr și abia atunci se liniștea. Asta s-a măritat pe urmă cu Lucio Chico, stăpînul plantației de *mezcal* care mai înainte a

fost a lui Librado, în susul rîului, pe unde e moara de in a fraților Téodulo.

Adu-ți aminte că maică-sii îi ziceau Vînăta, fiindcă se vîra întotdeauna unde era cearta mai mare și se înhăita cu tot felul de oameni, de rămînea cu cîte un plod de la fiecare. Se zice că strînsese cîțiva bănișori, dar i-a prăpădit cu înmormîntările, fiindcă toți copiii îi mureau îndată după naștere și la toți le făcea slujbe, și-i ducea în capelă cu muzică și cor de copii care cîntau osanale și „Slavă ție, Doamne“ și cîntecul acela care zice „Îți trimit, Doamne, un înger“. Cu slujbele astea a rămas săracă, fiindcă fiecare înmormîntare o costa bani grei, dădea scorțișoară celor chemați la priveghi. I-au trăit numai doi, Urbano și Natalia, care s-au născut în sărăcie și pe care ea nu i-a mai văzut crescînd, fiindcă a murit la ultima naștere, tîrziu, cînd ajunsese aproape de cincizeci de ani.

Trebuie s-o fi cunoscut, fiindcă era tare certăreață și nu era zi să nu se ia la harță cu precupețele în piață, fiindcă cereau prea mult pe roșiile pe care voia să le cumpere, striga cît o ținea gura și zicea că vor s-o jefuiască. Pe urmă, cînd ajunsese săracă, o vedeai căutînd prin gunoaie, adunînd foi de ceapă, păstăi de fasole și cîte-o tulpină de trestie-de-zahăr „ca să aibă ceva dulce copilașii“. Avea doi, cum ți-am spus, singurii care i-au trăit. Pe urmă nu s-a mai știut nimic de ea.

Urbano Gómez ăsta era cam de vîrsta noastră, să fi fost cel mult cu cîteva luni mai mare, și-i plăcea să joace șotron și barbut. Adu-ți aminte că ne vindea crăițe și noi i le cumpăram, deși ar fi

fost mai ușor să le culegem de pe deal. Ne vindea fructe de *mango* verzi, pe care le fura din curtea școlii, și portocale pe care le cumpăra la marginea satului cu doi centavos și ni le vindea cu cinci. Vindea toate fleacurile pe care le aducea în traistă : bile de sticlă colorată, sfîrleze, țiuitoare și chiar scarabei verzi, pe care trebuie să-i legi de un picior ca să nu zboare prea departe. Ne specula pe toți, adu-ți aminte.

Era cumnat cu Nachito Rivero, ăla care și-a pierdut mințile la cîteva zile după ce s-a-nsurat, și Inés, nevastă-sa, ca să poată trăi, a trebuit să deschidă o dugheană cu *tepache* [1] lîngă gheretele din marginea drumului, în timp ce Nachito cînta toată ziua fals la mandolina pe care i-o împrumutau cei de la frizeria lui don Refugio.

Iar noi ne duceam la Urbano s-o vedem pe soră-sa, ca să bem *tepache* pe datorie și de fapt să nu-i mai plătim, fiindcă niciodată n-aveam bani. Pe urmă aproape că a rămas fără prieteni, fiindcă noi, de cum îl vedeam, îi ceream restul de data trecută, ca să nu ne mai poată cere alți bani.

Poate că atunci s-a înrăit, sau poate că era el rău din fire.

L-au dat afară din școală înainte de a ajunge într-a cincea, fiindcă l-au prins jucîndu-se cu vară-sa *Sumesa* de-a soțul și soția, după spălător, ascunși într-o cadă. L-au scos de urechi pe ușa principală în rîsetele celorlalți, silindu-l să treacă printre două rînduri de băieți și fete ca să-l facă

[1] Rachiu extras din porumb.

de rușine. Și el a trecut cu capul sus, amenințîndu-ne pe toți cu pumnul și zicînd : „O să mi-o plătiți voi mie."

Pe urmă au scos-o și pe ea. A trecut rușinată, cu ochii plecați în pămînt, pînă a ajuns la ușă, iar acolo a podidit-o plînsul ; bocetele ei s-au auzit toată seara, ca urletul lupilor.

Numai dacă te-a lăsat memoria de tot, ai putea să nu-ți mai aduci aminte de scena asta.

Am auzit că unchiu-său, Fidencio, cel cu teascul, i-a dat o mamă de bătaie de pe urma căreia era să rămînă paralizat, și că el, de furie, a plecat din sat.

Fapt e că nu l-am mai văzut decît atunci cînd s-a întors ca jandarm. Stătea mereu în piață, așezat pe o bancă, cu carabina între picioare și uitîndu-se la toți cu dușmănie. Nu vorbea cu nimeni. Nu saluta pe nimeni. Și dacă se uita vreunul la el, se făcea că nu-l vede, ca și cum n-ar fi cunoscut pe nimeni din sat.

Atunci l-a omorît pe cumnatu-său, cel cu mandolina. Lui Nachito îi venise chef să-i cînte o serenadă, pe înserat, puțin după opt, cînd încă mai băteau clopotele pentru liturghia de seară. Atunci s-au auzit strigătele, și oamenii care se rugau la biserică au ieșit în drum și i-au văzut : pe Nachito trîntit pe spate și apărîndu-se cu mandolina, și pe Urbano lovindu-l cu patul mauserului, fără să ia seama la strigătele oamenilor, mînios, ca un cîine turbat. În cele din urmă s-a desprins din mulțime un străin, care s-a apropiat de el, i-a smuls din mîini carabina și i-a cărat cîteva în spinare, pînă l-a lăsat lat pe banca din parc.

Acolo l-au lăsat toată noaptea. Cînd s-a luminat de ziuă, s-a ridicat și-a plecat. Unii zic că a trecut mai întîi pe la preot și i-a cerut să-l împărtășească, dar preotul a refuzat.

L-au arestat pe drum. Șchiopăta, și l-au ajuns cînd se oprise să se odihnească. Nu s-a împotrivit. Unii zic că el singur și-a pus ștreangul de gît și că a ales pînă și copacul de care să-l spînzure.

Trebuie să-ți aduci aminte de el, că doar am fost colegi de școală și l-ai cunoscut la fel de bine ca și mine.

N-AUZI CÎINII LĂTRÎND?

— Tu, care ești mai sus, Ignacio, spune-mi dacă auzi vreun zgomot de undeva, sau dacă vezi vreo lumină în zare.

— Nu se vede nimic.

— Trebuie să fim aproape.

— Da, dar nu se aude nimic.

— Uite-te bine.

— Nu se vede nimic.

— Bietul de tine, Ignacio.

Umbra lungă și neagră a oamenilor se mișca într-una de sus în jos, cățărîndu-se pe stînci, micșorîndu-se și mărindu-se pe măsură ce înainta pe malul rîului. Era o singură umbră, legănătoare.

Luna ieșea încet din pămînt, ca o vîlvătaie rotundă.

— Trebuie să fim aproape de satul ăla, Ignacio. Tu care ai urechile libere, ascultă dacă nu se aude lătratul cîinilor. Amintește-ți că ne-au zis că Tonaya e chiar în spatele muntelui. Și noi am

trecut muntele acum cîteva ore. Amintește-ți, Ignacio.
— Da, dar nu văd nimic.
— Am observat.
— Lasă-mă jos.
Bătrînul se lăsă pe spate pînă ce se putu sprijini de peretele de stîncă și se mai odihni puțin, fără a-și lăsa povara jos din spate. Cu toate că picioarele i se muiaseră, nu voia să se așeze, fiindcă pe urmă n-ar mai fi putut să ridice trupul fiului său, pe care acolo, departe, cîteva ore mai înainte, îl ajutaseră să-l ia în spate. Și așa îl purtase de atunci.
— Cum te simți ?
— Rău.
Vorbea puțin. Din ce în ce mai puțin. Uneori i se părea că doarme, alteori i se părea că-i e frig. Tremura. Știa cînd îl cuprindeau frigurile pe fiul său după scuturăturile din spate, și fiindcă picioarele lui i se înfigeau între coaste ca niște pinteni. Apoi mîinile băiatului, care îi încolăceau gîtul, îi scuturau capul de parc-ar fi avut clopoței înăuntru.
El strîngea din dinți ca să nu-și muște limba și cînd frigurile treceau, îl întreba :
— Te doare rău ?
— Puțin, răspundea el.
La început îi spusese : „Dă-mă jos aici... Lasă-mă aici... Mergi dumneata singur. Eu o să te ajung din urmă mîine sau cînd o să mă simt puțin mai bine ." I-o spusese de nenumărate ori. Acum nici măcar asta nu mai spunea.
Luna era acolo, în fața lor. O lună mare și roșie care-i umplea ochii de lumină și care întindea și mai mult umbra lor pe pămînt, făcînd-o și mai întunecată.

— Nu mai văd pe unde merg, zicea el.
Dar celălalt nu-i răspundea.
Stătea sus, în spatele lui, scăldat de razele lunii, cu fața albă, fără sînge, reflectînd o lumină opacă. Și el, încovoiat, purtîndu-l în spate.
— M-ai auzit, Ignacio ? Zic că nu văd bine.
Dar celălalt tăcea mai departe.
Își continua drumul, poticnindu-se la fiecare pas. Își încovoia trupul, apoi și-l îndrepta, și se împiedica iar.
— Asta numai drum nu se poate numi. Ne-au zis că Tonaya e în spatele dealului. Am trecut dealul de mult. Și Tonaya nu se vede, și nici nu se aude vreun zgomot care să ne arate că e aproape. De ce nu vrei să-mi spui ce vezi, tu, care ești mai sus, Ignacio ?
— Lasă-mă jos, tată.
— Ți-e rău ?
— Da.
— Te duc la Tonaya oricum ar fi. Acolo oi găsi eu pe cineva să te îngrijească. Se zice că e și un doctor acolo. O să te duc la el. Te-am adus în spate atîtea ore și n-o să te las acum singur în mijlocul drumului, ca să-ți facă de petrecanie cine știe ce tîlhari.
Se clătină puțin. Făcu cîțiva pași mărunți într-o parte, pînă-și găsi echilibrul.
— O să te duc la Tonaya.
— Lasă-mă jos.
Glasul său devenise aproape o șoaptă.
— Vreau să mă culc puțin.

— Dormi acolo sus. Eu te țin bine, n-avea nici o grijă.

Luna urca, acum aproape albastră, pe cerul senin. Fața bătrînului, scăldată de sudoare, se umplu de lumină. Închise ochii, ca să-i ferească de lumina ce-i bătea în față. Nu putea să-și plece capul, cuprins cum era de brațele fiului său.

— Tot ce fac, să știi că n-o fac pentru tine. O fac pentru răposata maică-ta, Dumnezeu s-o ierte. Că ești fiul ei, de asta o fac. Ea m-ar certa acum dacă te-aș fi lăsat să zaci acolo unde te-am găsit și nu te-aș fi luat să te aduc aici ca să te îngrijească, cum fac acum. Ea îmi dă puteri să te duc în spate, nu tu. Și asta pentru că de la tine n-am avut parte decît de necazuri, de umilință, de rușine.

Asuda vorbind. Dar vîntul nopții îi zvînta îndată sudoarea. Și peste sudoarea zvîntată se iveau alte picături de sudoare.

— O să mă deșelez, dar tot o să ajung cu tine la Tonaya, ca să-ți vindeci rănile pe care ți le-au făcut. Și sînt sigur că de îndată ce-o să te pui pe picioare o să te întorci la tîlhăriile tale. Dar asta nu mă mai privește pe mine, numai să te duci cît mai departe, ca să nu mai aud de tine. Numai să te știu departe... Căci pentru mine nu mai ești ca un fiu. Am blestemat sîngele pe care-l ai de la mine. Partea pe care-o ai de la mine am blestemat-o. Am zis: „Să-i putrezească în rinichi sîngele pe care i l-am dat eu!“ Te-am blestemat cînd am aflat că trăiești din tîlhării, ieșind la drumul mare să omori oameni... Oameni cumsecade. Dacă vrei să zici că nu-i așa, dovadă cumătrul Tranquilino, care te-a botezat. Care ți-a pus nume. Și tocmai el să aibă ghinionul să se întîlnească cu tine. De atunci mi-am zis: „Asta nu poate fi fiul meu“. Uită-te să-mi spui dacă vezi ceva. Sau dacă auzi ceva. Fiindcă tu poți să vezi și să auzi de-acolo de sus, că eu sînt ca și surd.

— Nu văd nimic.

— Cu atît mai rău pentru tine, Ignacio.

— Mi-e sete.

— Rabdă! Trebuie să fim aproape. Numai că e o noapte foarte întunecoasă și pesemne că au stins luminile în sat. Dar cel puțin ar trebui să auzi lătratul cîinilor. Încearcă să auzi.

— Mi-e tare sete și pic de somn.

— Îmi amintesc cînd te-ai născut. Așa erai și atunci. Te sculai flămînd și mîncai ca să te culci iar. Și maică-ta îți dădea apă, fiindcă îi supseseși tot laptele. N-avea atîta lapte cît cereai tu. Și erai tare mînios. Atunci n-aș fi crezut că o dată cu trecerea timpului o să ți se urce mînia la cap... Dar așa a fost. Maică-ta, fie-i țărîna ușoară, voia să crești mare și voinic. Credea că o să aibă în tine un sprijin la bătrînețe. Nu te-a avut decît pe tine. Celălalt fiu pe care trebuia să-l aibă a omorît-o. Și tu ai fi omorît-o a doua oară, de-ar fi trăit să vadă ce-ai ajuns.

Simți că cel pe care-l purta nu-i mai strîngea șoldurile între genunchi și că picioarele îi atîrnau acum legănîndu-se într-o parte și într-alta. Și i se păru că și capul celui de sus se clătina de parcă ar fi fost scuturat de sughițuri.

Simți căzîndu-i în păr picături mari, ca niște lacrimi.

— Plîngi, Ignacio? Te face să plîngi amintirea maică-tii, nu-i așa? Dar niciodată n-ai făcut nimic pentru ea. Întotdeauna ne-ai răsplătit altfel decît meritam pentru că te-am adus pe lume. Parcă în loc de blîndețe ai fi luat de la noi numai răutate. Și uite unde-ai ajuns. Te-au rănit. Ce s-a ales de prietenii tăi? I-au omorît pe toți. Dar ei n-aveau pe nimeni. Ei ar fi putut să zică: „N-avem pe nimeni să ne plîngă de milă". Dar tu, Ignacio?

Ajunsese în sat. Văzu cum sclipesc acoperișurile în lumina lunii. Simți că-l strivește greutatea băiatului și că genunchii i se frîng de atîta mers. Cînd ajunse la prima ulicioară, se așeză pe marginea șanțului și puse jos trupul pe care-l purtase în spate, moale ca o cîrpă.
Desfăcu cu greu degetele cu care fiul său îi încleștase gîtul și, cînd se eliberă din strînsoare, auzi din toate părțile cum lătrau cîinii.
— Și tu nu-i auzeai, Ignacio? Nu m-ai ajutat nici măcar cu speranța asta.

LA GRANIȚA DIN NORD

— Mă duc departe, tată, de asta vin să te anunț.
— Da' un'te duci, dacă se poate ști?
— Mă duc în Nord.
— Și de ce, mă rog? N-ai aici munca ta? Nu-ți mai place să vinzi porci?
— Nu mai vînd. Acum nu mai am de lucru. Nu cîștigam destul. Săptămîna trecută n-am avut ce mînca, iar ailaltă am mîncat numai știr. De foame plec, tată; dumneata nu știi ce-i foamea, fiindcă trăiești în belșug.
— Ce tot spui?
— Că plec de foame. Dumneata nu poți înțelege. Dumneata vinzi curele și pocnitori și pulbere, și cu asta o scoți binișor la capăt. Cît timp o să fie petreceri în sat, o să plouă cu bani; dar pentru mine nu-i așa ușor, tată. Cu vremurile astea nimeni nu mai crește porci. Iar cei care mai cresc, îi mănîncă ei. Și dacă-i vînd, îi vînd scump. Și

pe lîngă asta, nici n-am bani să-i cumpăr. Am încheiat cu meseria asta, tată.

— Şi ce naiba ai de gînd să faci în Nord ?

— Să cîştig bani. Uită-te la Carmelo, care s-a întors bogat ; a adus chiar un gramofon şi te lasă să asculţi muzică cu cinci centavos ; orice vrei, de la *danzón* pînă la Anderson, aia care cîntă melodii triste ; orice vrei, preţul e acelaşi, şi cîştigă destul, că stă lumea la coadă să asculte. Aşa că vezi şi dumneata ; e simplu : numai cît te duci şi te întorci. De asta mă duc.

— Şi unde o să-ţi ţii femeia şi copiii ?

— Păi, de asta am venit, ca să-i las în grija dumitale.

— Da' ce crezi că sînt eu, dădaca lor ? Dacă pleci, du-te sănătos şi-o să aibă grijă Dumnezeu de ei. Mie nu-mi arde să cresc copii, mi-a fost de ajuns cu tine şi cu soră-ta, fie-i ţărîna uşoară. De azi înainte nu mai vreau să am bătaie de cap. Cum spune zicala : „De ce să mă leg la cap dacă nu mă doare ?"

— Atunci nu mai zic nimic, tată. Eşti pentru mine ca un străin. Zici că m-ai crescut, dar cu ce m-am ales din creşterea pe care mi-ai dat-o ? M-ai adus pe lume şi m-ai lăsat să mă descurc cum m-a tăiat capul. Nici măcar nu m-ai învăţat meseria de curelar, ca nu cumva să-ţi fac concurenţă. Mi-ai dat cămaşă şi pantaloni şi m-ai zvîrlit în drum, ca să învăţ pe pielea mea să trăiesc. Aproape că m-ai gonit de acasă şi uite ce s-a ales de mine. Am ajuns muritor de foame. Nora, şi nepoţii, şi fiul dumitale, cum s-ar zice tot neamul, abia ne mai ţinem pe picioare şi într-o bună zi o să crăpăm de foame. Şi dacă am

ajuns la capătul răbdării, numai foamea m-a adus aici. Dumneata crezi că-i drept să fie aşa ?

— Eu n-am nici un amestec în toate astea. De ce te-ai însurat ? Ai plecat de-acasă şi nici măcar nu mi-ai cerut voie ?

— Asta fiindcă dumneata n-ai vrut-o de noră pe Tránsito. Te uitai chiorîş la ea de cîte ori ţi-am adus-o şi, adu-ţi aminte, nici măcar nu ţi-ai întors capul să te uiţi la ea prima dată cînd a venit la noi : „Uite, tată, ţi-am zis, asta e fata cu care vreau să mă-nsor". Dumneata ai început să vorbeşti în versuri, să spui vrute şi nevrute, ziceai că ai cunoscut-o îndeaproape, ca şi cum ar fi fost o femeie de stradă. Şi-ai mai îndrugat o mulţime de lucruri pe care nu le-am înţeles. De asta nu ţi-am mai adus-o. Aşa că dinspre partea asta n-ai de ce să-mi porţi pică. Acum te rog numai să ai grijă de ea, fiindcă eu plec cu adevărat. Aici nu mai am ce face, şi n-avem din ce trăi.

— Astea-s vorbe de om fără minte. Cine munceşte are ce mînca. Ia aminte ce-ţi spun, că-ţi vorbeşte un om care n-a îmbătrînit degeaba. Sînt bătrîn şi nu mă plîng. Iar cînd eram tînăr ce să mai vorbesc ; aveam bani să plătesc şi femei de o noapte. Dacă munceşti ai de toate, nu numai de-ale gurii. Dar tu eşti un prost. Şi să nu-mi spui că eu te-am învăţat să fii aşa.

— Dar sînt fiul dumitale. Şi trebuia să mă îndrumi, nu să-mi dai drumul în lume şi să mă laşi de capul meu.

— Erai destul de mare cînd ai plecat. Sau poate voiai să te ţin mereu în spate ? Numai şopîrlele stau mereu sub aceeaşi piatră. S-ar putea zice că ţi-a mers bine, ai o femeie a ta, care ţi-a

făcut copii ; alții nici măcar de asta n-au avut parte în viață, au trecut ca apa la vale, fără să se înfrupte din bunurile pămîntului.

— Nici măcar nu m-ai învățat să fac versuri, că doar știi să le faci atît de bine. De-aș fi știut măcar atîta și tot mi-aș fi cîștigat pîinea înveselind lumea așa cum faci dumneata. Iar cînd te-am rugat să mă înveți, mi-ai zis : „Du-te și vinde ouă în piață, c-o să cîștigi mai mult." Și așa m-am făcut vînzător de ouă, pe urmă m-am apucat să vînd găini, și acum în urmă porci, și aș putea spune că nu mi-a mers rău o vreme. Dar mi s-au terminat banii. Vin copiii, care au nevoie de tot felul de lucruri, și nu-ți mai rămîn bani pentru negustorie, și lumea nu mai are încredere în tine. Ți-am mai spus, săptămîna trecută am mîncat numai știr, iar asta nici atît. De asta mă duc. Plec cu sufletul mîhnit, tată, chiar dacă dumneata n-o să mă crezi, fiindcă eu îmi iubesc copiii, nu ca dumneata care știi doar să te uiți la ei cum cresc și-i lași să se ducă unde văd cu ochii.

— Învață un lucru, fiule : în cuibul nou trebuie să lași un ou. Cînd o să ajungi și tu la bătrînețe o să fii și tu înțelept și-o să înțelegi că de la copii nu trebuie să aștepți nici o mulțumire ; că te părăsesc și nici nu-și mai aduc aminte de tine.

— Astea sînt versuri, tată.

— Or fi, dar sînt adevărate.

— Eu unul nu te-am uitat, după cum vezi.

— Îți aduci aminte de mine doar cînd dai de greu. Dacă ai avea de toate, m-ai uita. De cînd a murit maică-ta m-am simțit singur ; de cînd a murit soră-ta, mă simt și mai singur ; cînd ai

plecat tu, am simțit că rămîn singur de tot. Acum vii și încerci să mă înduioșezi ; dar nu știi că e mai greu să readuci la viață un om mort decît să dai viață unui prunc. Ascultă-mă pe mine. Umblatul prin lume o să te învețe multe. Întinde-te cît ți-e plapuma, că n-ai încotro.

— Atunci, nu vrei să ai grijă de ei ?

— Lasă-i aici, că nimeni nu moare de foame.

— Făgăduiește-mi c-o să ai grijă de ei ; nu vreau să plec pînă nu-i știu în siguranță.

— Cîți sînt ?

— Păi numai trei băieți și două fete, și nora care e foarte tînără.

— Și foarte stricată.

— Nu vorbi așa, tată. Eu am fost primul ei bărbat. Era fată cînd am luat-o. E bună. Poartă-te frumos cu ea.

— Și cînd te întorci ?

— Curînd, tată. Stau numai cît să strîng bani și mă întorc. Îți plătesc îndoit tot ce-o să cheltuiești cu ei. Dă-le de mîncare, numai asta te rog.

Cătunele se destrămau și oamenii veneau spre sate ; cei din sate veneau la oraș, iar la oraș oamenii se pierdeau, nu mai știai ce s-a ales de ei. „Știi cumva unde-aș putea găsi de lucru ?" „Du-te la Ciudá Juárez. Eu te duc pînă acolo cu două sute de pesos. Pe urmă mergi la cutare, și-i spui că te-am trimis eu. Dar să nu spui la nimeni." „Bine, domnule, mîine vă aduc banii."

— Ascultă, am auzit că la Nolasco e nevoie de oameni la descărcatul vagoanelor.

— Și plătesc ?

— Sigur, doi pesos *arroba*[1].

— Adevărat ? Că eu am descărcat ieri o tonă de banane numai pe mîncare. M-au scos de hoț, și nu mi-au plătit nimic, ba m-au mai și dat pe mîna jandarmilor.

— Cei de la căile ferate sînt oameni de cuvînt. E o treabă serioasă. N-avea nici o teamă.

— Vin negreșit.

— Atunci te aștept mîine.

Și într-adevăr am descărcat saci din vagoane din zori pînă-n seară și ne-a mai rămas de lucru și a doua zi. Ne-au plătit bine. Am numărat banii : șaizeci și patru de pesos. Dacă ar fi toate zilele ca asta.

— Domnule, v-am adus cei două sute de pesos.

— Bine. Vino să-ți dau o hîrtie pentru prietenul meu din Ciudá Juárez. Să n-o pierzi. El o să te treacă granița și-ți face pe loc contractul. Uite, aici scrie adresa și telefonul, ca să dai de el mai repede. Nu, nu în Texas. Ai auzit de Oregon ? Bine, zi-i că vrei să ajungi în Oregon. Să culegi mere, nu bumbac. Se vede că ești un băiat isteț. Acolo te prezinți la unul Fernández. Nu-l cunoști ? Nu-i nimic, întrebi și tu de el. Dacă nu vrei să culegi mere, te apuci să montezi traverse de cale ferată. E o muncă stabilă și mai bine plătită. O să te întorci plin de dolari. Să nu pierzi recomandația.

1 Măsură de greutate egală cu 11,5 kg.

— Tată, ne-au împușcat.

— Pe cine ?

— Pe noi. Cînd treceam rîul. Au început să ne țiuie gloanțele pe la urechi și cădeam unul după altul.

— Unde ?

— Acolo, la granița din Nord. Ne-au orbit cu reflectoarele cînd treceam rîul.

— Da' de ce ?

— Nu știu, tată. Îți amintești de Estanislado ? El ne-a încîntat să mergem acolo. Mi-a spus cum stăteau lucrurile și ne-am dus mai întîi în capitală, și de acolo pînă la graniță. Tocmai cînd să trecem rîul, au început să tragă în noi cu mauserele. M-am întors fiindcă l-am auzit zicîndu-mi : „Scoate-mă de aici, consătene." Era întins pe spate, cu trupul ciuruit de gloanțe, înțepenit. L-am tîrît cum am putut, fără să mă mai uit pe unde calc, fiindcă trebuia să mă feresc de lumina reflectoarelor cu care ne căutau. L-am întrebat : „Mai trăiești ?", și el mi-a răspuns : „Scoate-mă de aici, consătene." Pe urmă a mai zis : „M-au nimerit". Eu aveam un braț rupt de un glonț și osul îmi ieșise prin piele. L-am apucat cu mîna teafără și i-am zis : „Ține-te bine de aici." Și a murit acolo pe malul rîului, lîngă un cătun care se cheamă Ojinaga — îmi amintesc că se zăreau cîteva lumini — de partea asta a rîului, printre trestiile care brăzdau mai departe rîul ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

L-am urcat pe mal și i-am zis : „Mai trăiești ?" Dar el nu mi-a răspuns. Am încercat să-l readuc la viață pe Estanislado, dar s-a crăpat de ziuă și el tot nu-și revenea ; l-am frecat la tîmple

şi i-am făcut respiraţie artificială, dar degeaba, n-a mai scos un sunet.

Cel de la postul de emigrare m-a găsit cînd se însera.

— Hei, tu, ce faci aici ?

— Uite, păzesc mortul ăsta.

— Tu l-ai omorît ?

— Nu, dom' sergent, i-am zis.

— Eu nu sînt sergent. Atunci cine l-a ucis ?

Cum purta uniformă şi avea şi trese, mi-am închipuit că-i militar, şi avea un pistol uite-aşa de mare.

El mă tot întreba : „Atunci cine ? Spune odată !“ Şi aşa m-a tot încolţit cu întrebările pînă ce m-a apucat de păr, dar eu nici n-am ridicat mîinile să mă apăr, din pricina cotului rupt.

I-am zis : „Nu da în mine, că sînt rănit.“

Atunci m-a lăsat în pace.

— Cum a fost, spune, mi-a zis.

— Păi cum să fie ? Au tras în noi azinoapte. Noi mergeam fără grijă, bucuroşi că am ajuns aşa repede şi ne şi vedeam dincolo, cînd deodată au început să ţiuie gloanţele. Şi nici nu puteam fugi, că intrasem în rîu. Ăsta şi cu mine am fost singurii care-am putut să ieşim din apă.

— Şi cine-s ăia de-au tras în voi ?

— Păi nici nu i-am văzut. Ne-au luminat cu reflectoarele, şi ţiu, ţiu, am auzit cum şuieră gloanţele, pînă cînd am simţit o arsură în cot şi l-am auzit pe ăsta că mă strigă : „Scoate-mă de aici, consătene.“ Şi chiar de i-am fi văzut, tot nu ne-ar fi folosit la nimic.

— Atunci or fi fost apaşii.

— Care apaşi ?

— Unii care se cheamă aşa şi trăiesc pe malul celălalt.

— Da' acolo nu-i Texasul ?

— Ba da, dar e plin de apaşi, nici n-ai crede dacă i-ai vedea cît sînt de mulţi. O să le spun celor din Ojinaga să-l îngroape pe prietenul tău şi tu pregăteşte-te să te întorci acasă. De unde eşti ? Nu trebuia să pleci din sat. Ai bani ?

— Doar ăştia pe care i-am luat de la mort. Cred că-mi ajung.

— Am aici un fond pentru repatriaţi. O să-ţi dau să ai de drum ; dar dacă te mai prind pe-aici, te las să crapi cu zile. Nu-mi place să văd pe nimeni de două ori. Acum pleacă.

Şi eu am plecat şi iată-mă-s, tată, am venit să-ţi povestesc cum a fost.

— Aşa-ţi trebuie dacă eşti prost şi crezi tot ce-ţi spune lumea. O să vezi tu ce-ai cîştigat plecînd în Nord abia cînd te-i duce acasă.

— S-a întîmplat ceva rău ? Mi-a murit vreun copilaş ?

— Te-a lăsat Tránsito. A fugit cu un cărăuş. Ziceai că-i bună, nu-i aşa ? Copiii sînt aici, uite-i că mai dorm. Şi tu caută-ţi un loc unde să dormi la noapte, fiindcă ţi-am vîndut casa ca să-mi acopăr cheltuielile.

— Bine, tată, nu ţi-o iau în nume de rău. Găsesc eu de lucru pe-aici şi-ţi plătesc tot ce-ţi datorez. Încotro zici c-a apucat-o cărăuşul cu Tránsito ?

— Cred că într-acolo, nu m-am uitat după ei.

— Eu mă întorc curînd. Acum mă duc după ea.

— Da' încotro, fiule ?

— Păi într-acolo, tată, unde zici că s-au dus.

ANACLETO MORONES

Babornițele, cotoroanțele naibii ! Le-am văzut cum veneau una după alta, ca într-o procesiune. Îmbrăcate în negru din cap pînă-n picioare, asudînd ca vitele de povară la cea mai mică rază de soare. Le-am văzut de departe, păreau o cireadă de vite stîrnind praful drumului. Fețele le erau ca cenușa de atîta praf. Negre din creștet pînă-n tălpi. Veneau pe drumul dinspre Amula, spunîndu-și liniștite rugăciunile, cu tot praful care se stîrnise și cu toată căldura aceea ; purtau la gît scapulariile lor mari și negre pe care li se prelingeau picăturile de sudoare de pe obraji.

Le-am văzut apropiindu-se și m-am ascuns. Știam cu ce treabă veneau și pe cine căutau. Și am alergat cu nădragii în vine pînă în fundul grădinii, să mă ascund acolo.

Dar nu s-au sfiit să intre, și cum au intrat au și dat de mine. Și s-au pus pe cîntat „Ave Maria Purissima !“

Mă ghemuisem în dosul unui pietroi fără să fac nimic, stăteam doar așa, cu nădragii în vine, ca să mă vadă ele și să le piară pofta să se apropie. Dar ele nici gînd ; îi dădeau înainte cu „Ave Maria Purissima“. Și se apropiau tot mai mult.

Babornițe păcătoase ! Ar fi trebuit să le fie rușine. S-au închinat și au venit atît de aproape că puteau să mă atingă, nedeslipite, strînse ca într-un snop, leoarcă de sudoare și cu șuvițele de păr lipite de față de parcă le-ar fi plouat.

— Am venit să te vedem, Lucas Lucatero. De la Amula venim să te vedem. Ni s-a spus în sat că ești acasă, dar nu ne-am închipuit c-o să te găsim tocmai în capătul ogrăzii, aici, după pietroiul ăsta, și făcîndu-ți nevoile. Am crezut că te-ai dus să dai grăunțe la găini, de aceea am intrat. Am venit să te vedem.

Cotoroanțele ! Bătrîne și urîte ca niște vrăjitoare !

— Și mă rog ce vreți de la mine ? le-am întrebat pe cînd îmi ridicam nădragii, iar ele își acopereau ochii să nu vadă.

— Am venit cu treabă. Te-am căutat la Santo Santiago și la Santa Inés, și acolo ne-au spus că locuiești aici, că te-ai mutat în cătunul ăsta. Așa că am venit. Din Amula sîntem.

Știam eu bine cine sînt și de unde vin, și cu puțină bătaie de cap aș fi putut chiar să-mi aduc aminte cum le cheamă, dar mă făceam că nu înțeleg nimic.

— Așa că pînă la urmă, Lucas Lucatero, mulțumită Domnului, uite că am dat de tine.

Le-am poftit în cerdac şi le-am adus scaune, ca să stea. Le-am întrebat dacă nu li s-a făcut foame pe drum, sau dacă nu vor să le aduc un ulcior cu apă, să-şi mai moaie buzele.

S-au aşezat şi şi-au şters sudoarea cu scapulariile.

— Nu, mulţumim, au spus. N-am venit să-ţi dăm bătaie de cap. Îţi aducem un mesaj. Mă cunoşti, nu-i aşa, Lucas Lucatero ? mă întrebă una din ele.

— Parcă, îi spusei. Mi se pare că te-am mai văzut undeva. Nu eşti cumva Pancha Fregoso, aia de-a răpit-o Homobono Ramos ?

— Chiar eu, dar nu m-a răpit nimeni. Vorbe de clacă pe care le scorneşte lumea. Ne-am rătăcit cînd ne-am dus să culegem *garambuyos*. Fac parte din Congregaţie şi nu mi-aş fi îngăduit în nici un caz...

— Ce anume, Pancha ?

— Numai la rele ţi-e gîndul, Lucas. Şi nu te mai saturi să loveşti în oameni. Pe mine mă cunoşti, aşa că o să-ncep eu să-ţi spun despre ce e vorba.

— Şi chiar nu vreţi o cană cu apă ? le-am întrebat din nou.

— Nu vrem să te osteneşti. Dar dacă ne rogi atîta, nu zicem nu.

Le-am adus un ulcior cu apă de mirt, şi l-au băut. Pe urmă le-am mai adus unul, şi l-au băut şi pe ăla. Atunci le-am adus un ulcior cu apă de la rîu. L-au atîrnat în cui, ca să-l aibă mai tîrziu, fiindcă ziceau că o se le fie foarte sete cînd o să înceapă digestia.

Zece muieri, înşirate una lîngă alta, cu rochiile lor negre, murdare de noroi. Fetele lui Ponciano, Emiliano, Crescenciano, Toribio cîrciumarul şi Anastasio frizerul.

Hodoroage blestemate ! Nici una mai de Doamne-ajută. Toate trecute de cincizeci de ani. Veştejite ca nişte bălării uscate. Cu lumînarea să fi căutat, şi tot nu dădeai de una mai brează.

— Ei, şi cu ce treabă ?

— Am venit să te vedem.

— Iaca, m-aţi văzut. Sînt bine, sănătos. Nu vă îngrijiţi de mine.

— Ai fugit departe. Şi te-ai ascuns în satul ăsta neştiut de nimeni. Ţi se pierduse urma, şi multă vreme n-am putut afla nimic despre tine. Numai noi ştim cît ne-am chinuit pînă te-am găsit.

— Nu mă ascund. Trăiesc cum îmi place şi nu dau socoteală nimănui. Se poate şti ce v-a adus la mine ? le-am întrebat.

— E vorba de... Vai, dar nu e nevoie să ne dai de mîncare. Abia am mîncat la alde Torcacita. La toate ne-a dat. Aşa că vino încoace la judecată. Aşază-te aici, în faţa noastră, ca să te putem vedea şi tu să ne auzi mai bine.

Dar mie numai de stat locului nu-mi ardea. Mă trăgea aţa iar înspre ogradă. Găinile se puseseră pe cotcodăcit, şi de la ele mi-a venit gîndul să mă duc să le strîng ouăle, ca să n-apuce iepurii să le mănînce.

— Mă duc după ouă, le-am spus.

— Zău că am mîncat. Nu te osteni pentru noi.

— Am în grădină doi iepuri care mănîncă ouă. Mă întorc îndată.

Şi m-am dus în ogradă.

O clipă mi-a trecut prin minte să nu mă mai întorc. Să ies pe portiţa care dă spre deal şi să le las acolo pe babele alea slăbănoage.

Am aruncat în fugă o privire spre grămada de pietre pe care le strînsesem într-un colţ şi parc-aş fi văzut un mormînt. Atunci m-am apucat să le dărîm, rostogolindu-le prin toată curtea cu un zgomot asurzitor. Erau pietre de rîu, găunoase şi uşoare pe care le puteam zvîrli departe. Babornițele dracului ! Uite că mi-au dat de lucru. Ce naiba li s-o fi năzărit să vină încoace ?

Am lăsat pietrele şi m-am întors.

Le-am dat ouăle.

— Ai omorît iepurii ? Te-am văzut cum aruncai cu pietre. Păstrăm ouăle pentru mai încolo. Nu trebuia să te osteneşti.

— În sîn o să clocească. Mai bine le lăsaţi afară.

— Ce mai ştrengar îmi eşti, Lucas Lucatero ! Nu te mai saturi de şotii. Că doar n-om fi aşa de fierbinţi !

— Eu asta n-am de unde s-o ştiu. Dar văd că e tare cald, aici, afară.

Ce voiam, era să le văd plecate cît mai repede. Să-şi ia tălpăşiţa pe unde veniseră, şi îmi băteam capul cum să le fac să plece şi să nu le mai vină niciodată cheful să se întoarcă. Dar nu-mi trecea nimic prin cap.

Ştiam că porniseră să mă caute din ianuarie. Nu mult după ce dispăruse Anacleto Morones. S-a găsit cine să-mi spună că babornițele din Congregaţia din Amula au plecat după mine. Erau singurele care puteau avea vreun interes în legătură cu Anacleto Morones. Şi acum uite-le aici.

Puteam să-i dau înainte cu verzi şi uscate şi cu vorbe dulci pentru ele pînă la căderea nopţii, cînd n-ar fi avut încotro şi ar fi luat-o din loc, că doar n-aveau să se încumete să rămînă în casa mea.

La un moment dat, a venit vorba despre asta. Atunci cînd fata lui Ponciano a spus că ar vrea să isprăvească repede cu ce aveau de făcut, ca să se întoarcă devreme la Amula. Dar eu le-am spus să nu-şi facă griji din atîta lucru, că măcar pe podea şi tot era loc pentru toate şi cartofi pe săturate. Au sărit cu gura că aşa ceva nu se poate ; ce avea să spună lumea cînd o să afle că şi-au petrecut noaptea singurele în casa mea şi cu mine acolo. Toate ca toate, dar asta nu.

Aşa că trebuia să lungesc vorba pînă se înnopta, şi cu ocolişuri să le fac să uite ce le fierbea în cap. Am întrebat-o pe una :

— Şi bărbatu-tău ce zice ?

— N-am bărbat, Lucas. Nu-ţi mai aminteşti că ţi-am fost logodnică ? Te-am aşteptat, te-am tot aşteptat, şi am rămas cu aşteptatul. Pe urmă am aflat că te-ai însurat. După ce fusesem în vorbă cu tine, cine să mă mai ia ?

— Şi ce vină am eu ? S-a întîmplat că m-au prins alte griji, şi m-au furat cu totul ; dar nu-i timpul pierdut.

— Bine, dar eşti însurat, Lucas, şi încă cu cine ? Cu fiica lui Anacleto Preacuviosul. Iar vrei să mă amăgeşti. Aproape că uitasem de tine.

— Eu însă nu. Cum spui că te cheamă ?

— Nieves... Mă cheamă Nieves. Nieves García. Și nu mă face să plîng, Lucas Lucatero. Numai cît îmi aduc aminte de vorbele tale drăgostoase, și mă apucă furia.

— Nieves... Nieves. Cum să nu-mi amintesc de tine ? Ești dintre cele care nu se uită... Fragedă. Îmi amintesc. Te simt încă aici, în brațele mele. Blîndă. Rochia cu care ieșeai să te întîlnești cu mine mirosea a camfor. Și cum mai făceam dragoste ! Te strîngeai lîngă mine pînă mi te simțeam vîrîtă în oase. Îmi amintesc.

— Mai bine taci din gură, Lucas. Ieri m-am spovedit, și tu îmi deștepți gîndurile rele și atragi păcatul asupra mea.

— Îmi aduc aminte că te sărutam la încheietura genunchiului. Și tu spuneai că acolo nu, fiindcă te gîdili. Mai ai gropițe la încheietura genunchilor ?

— Mai bine taci, Lucas Lucatero. N-o să-ți ierte Dumnezeu ce-ai făcut cu mine. O să plătești scump.

— Ți-am făcut eu ceva ? M-am purtat eu rău cu tine ?

— A trebuit să mă scap de copil. Și nu mă face să spun astea aici, în fața lumii. Dar asta s-o știi : a trebuit să mă scap de el. Era ca o bucată de pastramă. Și pentru ce trebuia eu să-l cresc, dacă taică-său nu era decît un nerușinat ?

— Cum de s-a întîmplat ? Asta n-o știusem. Mai vreți un ulcior cu apă de mirt ? Îl aduc cît ai clipi din ochi. Așteptați-mă puțin.

Și m-am mai dus o dată în grădină, ca să tai mirt. Și am zăbovit acolo cît am putut mai mult, ca să-i treacă necazul femeii aceleia.

Cînd m-am întors plecase.

— S-a dus ?

— Da, s-a dus. Ai făcut-o să plîngă.

— Voiam doar să glumesc cu ea. Așa, ca să ne treacă de urît. Ce ziceți că nu se-ndură să plouă ? Acolo, în Amula, pare-se că a plouat, nu ?

— Da, alaltăieri a dat o ploicică.

— Nu încape îndoială că e un loc bun. Plouă destul și se trăiește bine. Aici nu zărești nici urmă de nor. Tot Rogacino e primar ?

— Tot el.

— Om de treabă Rogacino ăsta.

— Da' de unde. Un netrebnic.

— Nu zic că n-ai dreptate. Și ce mai e cu Edelmiro ? Tot închisă-și ține prăvălia ?

— Edelmiro a murit. Chiar dacă nu-i bine să-l vorbesc de rău, trebuie să spun că și el era un netrebnic. A fost dintre cei care i-au făcut mult rău lui Anacleto Preacuviosul. L-au acuzat de înșelătorii și de vrăjitorie și de tot felul de mișelii. Trăncănea vrute și nevrute pe unde apuca. Noroc că lumea nu l-a luat în seamă, și l-a pedepsit Dumnezeu. A murit de turbare ca un cîine.

— Dea Domnul să ajungă în iad.

— Și să nu mai prididească diavolii să-i arunce lemne pe foc.

— Ca și Livio López, judecătorul, care s-a dat cu el și l-a băgat pe Anacleto la închisoare.

Acum vorbeau ele. Le-am lăsat să spună tot ce pofteau. Cît timp nu se legau de mine, totul era în ordine. Dar deodată le veni să mă întrebe.

— Vrei să vii cu noi ?

— Unde ?

— La Amula. De aceea am venit. Să te luăm.

O clipă îmi trecu prin minte să mă întorc în ogradă. Să ies pe portița dinspre deal și să mă fac nevăzut. Cotoroanțe blestemate !

— Și ce naiba vreți să fac eu la Amula ?

— Vrem să te rogi împreună cu noi. Noi, cele din Congregația lui Anacleto, am deschis un novenariu de rugăciuni ca să cerem să ni-l canonizeze. Tu ești ginerele lui și avem nevoie de tine ca martor. Părintele ne-a sfătuit să aducem pe cineva care să-l fi știut de aproape cu ani în urmă, înainte de a deveni cunoscut cu minunile lui. Și cine poate să vorbească despre faptele de milostenie pe care le-a făcut mai bine decît tine, care ai trăit lîngă el ? De asta avem nevoie de tine, ca să ne ajuți să ne ducem misiunea la bun sfîrșit.

Cotoroanțe afurisite ! S-o fi spus de la început !

— Nu pot să merg, le-am răspuns. N-am în grija cui lăsa casa.

— Avem doi băieți pentru asta. Ne-am gîndit dinainte. Și pe urmă e nevastă-ta.

— N-am nevastă.

— Cum n-ai nevastă ? Dar fata lui Anacleto Preacuviosul, ce s-a făcut cu ea ?

— S-a dus. Am alungat-o.

— Se poate una ca asta, Lucas Lucatero ? Sărăcuța, mult mai trebuie să fi suferit. Și ce suflet bun. Unde-ai trimis-o, Lucas ? Nu-i așa ca-i dus-o la mănăstirea Pocăitelor ?

— N-am dus-o nicăieri. Am gonit-o. Și sînt sigur că nu e la pocăite. Îi plăcea prea mult să chefuiască. Îi dă înainte descheind nădragi.

— Nu te credem, Lucas, nu credem o iotă din ce spui. E aici, închisă în casă, cu rugăciunile ei. Totdeauna ai fost un mincinos și un scornitor. Amintește-ți, Lucas, de fetele lui Hermelindo, sărmanele, care au trebuit să plece la El Grullo, fiindcă tot satul le arăta cu degetul cînd îndrăzneau să se arate pe uliță, și asta numai pentru că ai împrăștiat tu scorneli. Nimeni nu poate să-ți dea crezare, Lucas Lucatero.

— Atunci să zicem că merg la Amula.

— Întîi să te spovedești, ca să fie totul cum se cuvine. De cînd nu te-ai mai spovedit ?

— Uf ! Să tot fie vreo cincisprezece ani. De cînd m-au luat cristerii[1] să trag cu ei. Mi-au pus o carabină în spinare și m-au tîrît în fața preotului, să spun acolo și ce n-am făcut. Atunci m-am spovedit și pentru restul zilelor.

— Dacă n-ai fi fost ginerele lui Anacleto, n-am fi venit să te căutăm, și nici nu ți-am fi cerut nimic. De cînd te știu ai fost un terchea-berchea, Lucas Lucatero.

— Că nu degeaba am fost ajutorul lui Anacleto Morones. El chiar că era dracu gol.

— Nu huli.

— Ce știți voi, că nu l-ați cunoscut...

— Ba l-am cunoscut. Era un sfînt de pus la icoană.

— Ce sfînt ? Vreți poate să spuneți vînzător de icoane de sfinți.

— Ce spui tu, Lucas ?

1 Referire la revoluția cristerilor (vezi prefața).

— Asta n-o mai ştiaţi ? Vindea sfinţi. La sărbători. Pe la porţile bisericilor. Şi eu îi duceam căruciorul. O porneam amîndoi, unul după altul, din sat în sat. El în faţă şi eu cărîndu-i căruciorul cu novenele sfîntului Panteleón, sfîntului Ambrosio şi sfîntului Pascual, care cîntăreau mai bine de trei arrobe.

Într-o zi am dat de nişte pelerini. Anacleto îngenunchiase pe un furnicar şi mă învăţa că dacă-ţi muşti limba nu te mai pişcă furnicile. Atunci au trecut pe acolo pelerinii. L-au văzut. S-au oprit să vadă minunea asta. L-au întrebat : Cum de poţi sta pe furnicar fără să te pişte furnicile ?

Atunci şi-a încrucişat braţele pe piept şi a început să spună că venea de la Roma, de unde aducea un mesaj şi era purtător al unei aşchii din Sfînta Cruce pe care a fost răstignit Hristos.

L-au ridicat de acolo pe braţe. L-au dus aşa pînă la Amula. Şi acolo lumea a început să se prosterne în faţa lui şi să-i ceară miracole.

Asta a fost începutul. Iar eu rămăsesem cu gura căscată, privind cum amăgea Anacleto mulţimea de pelerini care veneau să ne vadă.

— Eşti un mincinos neruşinat şi un hulitor, asta eşti. Şi mă rog, ce erai tu înainte de a-l cunoaşte ? Un porcar şi atîta tot. Şi el te-a făcut bogat. Tot ce ai, de la el ai. Şi drept recunoştinţă nu te învredniceşti nici măcar să-l vorbeşti de bine. Netrebnicule !

— Nu zic că nu-i mulţumesc că m-a scăpat de sărăcie, dar asta nu înseamnă că n-a fost dracul gol. Şi mai e şi acum, acolo unde-o fi.

— E în ceruri. Între îngeri. Cu voia sau fără voia ta, acolo e.

— Eu ştiam că e la închisoare.

— Asta a fost de mult. De acolo a fugit. A plecat şi nu i s-a mai ştiut de urmă. Acum trupul şi sufletul lui sînt în cer şi de acolo ne binecuvîntează. Fetelor ! Îngenunchiaţi ! Să cîntăm „Iartă-ne pe noi, păcătoşii", ca să se roage pentru noi Anacleto Preasfîntul.

Şi cotoroanţele au îngenuncheat, sărutîndu-şi, la fiecare Tatăl-Nostru, scapulariile pe care era brodat chipul lui Anacleto Morones.

Era ora trei după amiază.

Am profitat de acest răgaz ca să mă duc la bucătărie să mănînc nişte fasole. Cînd m-am întors, rămăseseră doar cinci.

— Unde-au dispărut celelalte ? le-am întrebat.

Iar Pancha, mişcîndu-şi cele patru fire pe care le avea deasupra buzei de sus, îmi spuse :

— S-au dus. Nu vor să aibă de-a face cu tine.

— Cu atît mai bine. Lume multă, gălăgie multă. Hai, vreţi apă de mirt ?

Una dintre ele, Filomena, care nu mai scosese o vorbă de un car de vreme, şi care era poreclită *Moartea*, se aplecă peste un ghiveci de flori, îşi puse degetele în gură şi dădu afară toată apa de mirt pe care o băuse, amestecată cu bucăţi de jumări şi grăunţe de *huamúchiles*.

— N-am nevoie de apa ta de mirt, spurcatule. Nimic nu-mi trebuie de la tine.

Şi puse pe scaun oul pe care i-l dăruisem.

— Nici de ouăle tale n-am nevoie. Mai bine mă duc.

Mai rămîneau patru.

— Şi mie îmi vine să vărs, îmi spuse Pancha. Dar mă stăpînesc. Trebuie să te ducem la Amula cu orice preţ. Eşti singurul care poate vorbi despre sfinţenia lui Anacleto. El trebuie să-ţi îmblînzească sufletul. I-am pus chipul în biserică, şi acum vrei să-l azvîrlim în drum din vina ta ?

— Căutaţi pe altcineva. Nici nu mă gîndesc să mă amestec în treaba asta.

— I-ai fost ca un fiu, ai moştenit fructul sfinţeniei lui. Pe tine a pus ochii ca să se perpetueze. Ţi-a dat-o pe fiică-sa.

— Da, dar mi-a dat-o gata perpetuată.

— Doamne Dumnezeule, ce spui, Lucas Lucatero !

— Aşa a fost. Mi-a dat-o cel puţin în patru luni.

— Dar cu duhul sfinţeniei.

— Cu duh de putreziciune curată. Îşi arăta burta oricui se oprea s-o vadă. Le arăta pîntecele rotunjit de pruncul pe care-l avea înăuntru. Şi ei rîdeau. Le plăcea. Era o neruşinată, asta era fiica lui Anacleto Morones.

— Om fără ruşine ce eşti. Cum îndrăzneşti să spui asemenea lucruri ? O să-ţi dăm un scapular, ca să scoată diavolul din tine.

— ...S-a dus cu unul care zicea c-o place. Atît i-a spus : „Vreau să fiu tatăl fiului tău." Şi s-a dus cu el.

— Era fiica lui Anacleto Preasfîntul. O copilă. Şi tu ai primit-o în dar. Ai fost stăpînul acestei comori născută din sfinţenie.

— Ţicneli !

— Ce spui ?

— Înăuntrul fiicei lui Anacleto Morones era nepotul lui Anacleto Morones.

— Asta ai scornit-o ca să-l ponegreşti. Ai fost mereu un scornitor.

— Da ? Şi despre celelalte ce mai ziceţi ? A lăsat fără fecioare partea asta a lumii, că se ruga mereu să-i vegheze somnul o fecioară.

— Asta o făcea din puritate. Ca să nu-l murdărească păcatul. Voia să fie înconjurat de neprihănire ca să nu-şi piardă sufletul.

— Asta credeţi voi, fiindcă nu v-a chemat.

— Ba pe mine m-a chemat, spuse una căreia i se zicea Melquiades. I-am veghiat şi eu somnul.

— Şi ce s-a întîmplat ?

— Nimic. Doar că pe la ora aceea pe la care începe să se simtă frigul, mîinile lui făcătoare de minuni m-au cuprins şi m-au strîns. Şi i-am mulţumit pentru căldura trupului, atîta tot. Nimic altceva nu s-a întîmplat.

— Asta fiindcă erai bătrînă. Lui îi plăceau cele fragede, să le frîngă oasele, să le audă trosnind ca pe nişte alune sparte.

— Eşti un blestemat necredincios, Lucas Lucatero, şi încă unul dintre cei mai păcătoşi.

Acum vorbea *Orfana,* cea care bocea mereu. Cotoroanţa cea mai cotoroanţă dintre toate. Avea lacrimi în ochi şi îi tremurau mîinile.

— Sînt orfană şi el mi-a alinat singurătatea ; i-am regăsit în el pe tata şi pe mama. Şi-a petrecut toată noaptea mîngîindu-mă ca să-mi treacă de urît.

Şi i se prelingeau lacrimile pe obraz.

— N-ai de ce să plîngi, îi spusei.

— Mi-au murit părinţii şi m-au lăsat singură. Orfană la vîrsta la care e aşa de greu să găseşti sprijin. Singura noapte fericită am petrecut-o cu Anacleto Preacuviosul, în braţele lui care mi-au adus mîngîiere. Şi acum îl vorbeşti de rău.

— Era un sfînt.

— Cel mai bun dintre cei buni.

— Speram că tu o să-i desăvîrşeşti opera. L-ai moştenit în toate.

— Ce-i drept, mi-a lăsat un sac de vicii de toate felurile. O cotoroanţă nebună. Nu aşa de cotoroanţă ca voi, dar nebună de legat. Noroc că s-a dus. Eu singur i-am deschis poarta.

— Ereticule ! Scorneşti numai mişelii.

Şi au rămas doar două cotoroanţe. Celelalte s-au dus una după alta, închinîndu-se şi făgăduind să se întoarcă şi să-l alunge pe necuratul cu rugăciuni.

— Doar n-ai să îndrăzneşti să spui că Anacleto nu era făcător de minuni ? spuse fata lui Anastasio. Asta chiar că nu poţi s-o spui.

— Să faci copii nu e nici o minune. Iar el numai la asta era tare.

— Pe bărbatu-meu l-a vindecat de sifilis.

— Nu ştiam că ai bărbat. Nu eşti fiica lui Anastasio frizerul. Fiica lui Tacho era nemăritată, după cîte ştiu.

— Sînt nemăritată, dar am bărbat. Una e să fii fată, şi alta să fii nemăritată. O ştii prea bine. Şi nu sînt fată, dar sînt nemăritată.

— Să faci asta la vîrsta ta, Micaela ?

— Trebuia s-o fac. Ce cîştigam trăind ca fată ? Sînt femeie. O dată ce te-ai născut, eşti dator să-ţi urmezi soarta.

— Vorbeşti ca Anacleto Morones.

— Da, el m-a sfătuit s-o fac, ca să mă vindec de ficat. Şi tot el mi-a găsit bărbat. Să ai cincizeci de ani şi să fii fecioară e un păcat.

— Ţi-a spus-o Anacleto Morones ?

— Ei bine, da. El mi-a spus-o. Dar am venit pentru altceva ; vrem să te luăm cu noi ca să depui mărturie că a fost un sfînt.

— De ce el şi nu eu ?

— Tu n-ai făcut nici o minune. El l-a vindecat pe bărbatu-meu. Asta e sigur. N-o să zici acum că ai vindecat şi tu pe cineva de sifilis.

— Nu, şi habar n-am ce-i aia.

— E ceva cum e cangrena. I s-a învineţit tot corpul, de parcă ar fi fost plin de degerături. Şi nu mai dormea. Spunea că vede totul roşu aprins, de parcă s-ar fi aflat pe o gură de iad. Şi pe urmă a început să aibă nişte arsuri care-l făceau să se zvîrcolească de durere. Atunci m-am dus cu el să-l vadă Anacleto. Şi l-a vindecat. L-a ars cu fierul înroşit şi l-a uns cu scuipat pe răni, şi uite aşa l-a vindecat de boală. Spune-mi dacă asta nu se cheamă minune.

— Poate avusese pojar. Şi pe mine m-au vindecat cu scuipat cînd eram mic.

— E întocmai cum spun eu. Un păcătos de nelecuit.

— Mă mîngîi cu gîndul că Anacleto Morones era mai rău decît mine.

— S-a purtat cu tine cum s-ar fi purtat cu propriul lui fiu, şi mai îndrăzneşti... Mai bine să nu te mai aud. Mă duc. Tu rămîi, Pancha ?

— Mai rămîn puţin. O să dau singură ultima bătălie.

— Ascultă, Francisca, acum că s-au dus toate, rămîi să dormi cu mine, nu-i aşa ?

— Nici prin gînd să nu-ţi treacă ! Ce-o să spună lumea ? Am rămas doar ca să te conving.

— Hai să ne convingem unul pe altul. La urma urmei, ce pierzi ? Eşti destul de hodoroagă ca să nu se mai uite nimeni la tine.

— Dar ce-o să spună lumea ? O să mă vorbească de rău.

— Zică ce-o vrea. Nu te sinchisi de lume. Oricum, tu tot Pancha rămîi.

— Bine, stau cu tine, dar numai pînă în zori. Şi asta dacă îmi făgăduieşti că mergem împreună la Amula, ca să le spun că am petrecut noaptea rugîndu-mă de tine. Altfel, cum aş putea să rămîn ?

— Bine. Dar întîi taie-ţi firele astea de păr. Îţi aduc foarfecele.

— Cum îţi mai baţi joc de mine, Lucas Lucatero ! Îţi petreci timpul uitîndu-te la cusururile mele. Lasă-mi mustăţile în pace. Aşa n-o să bănuiască nimeni.

— Bine, fie cum vrei tu.

— Cînd s-a întunecat, m-a ajutat să adun găinile şi să strîng din nou pietrele pe care le împrăştiasem prin toată curtea şi să le pun în colţul în care fuseseră înainte.

Nici nu i-a trecut prin cap că acolo era îngropat Anacleto Morones, nici că a murit chiar în ziua cînd a fugit de la închisoare şi a venit aici ca să-şi ceară înapoi averea.

A venit şi a spus : „Vinde tot şi dă-mi banii, fiindcă am nevoie de ei ca să plec în Nord. O să-ţi scriu de acolo şi-o să mă-ntorc să facem negoţ împreună."

— De ce n-o iei pe fie-ta ? i-am spus. Din tot ce am şi zici că e al tău, e singurul lucru care-mi prisoseşte. M-ai mai dus tu pe mine cu asemenea viclenii.

— Voi o să veniţi pe urmă, cînd o să vă dau de ştire unde locuiesc. O să ne socotim atunci.

— Ar fi mai bine să ne socotim acum, ca să fie o treabă încheiată.

— Acuşica n-am venit să petrec, mi-a spus. Dă-mi ce-i al meu. Cîţi bani ai ?

— Am ceva, dar nu-ţi dau. Numai eu ştiu cît am tras cu neruşinata de fiică-ta. Zi mulţumesc că o ţin la mine.

S-a mîniat. Bătea din picior şi dădea zor să plece.

„Odihnească-se în pace Anacleto Morones", am spus cînd l-am îngropat, şi de cîte ori m-am dus apoi la rîu am cărat pietre ca să le pun deasupra. „N-o să ieşi de acolo, chiar dacă pui la bătaie toate şiretlicurile tale."

Şi acum Pancha mă ajuta să mai aşez o dată peste el muntele de pietre, fără să bănuiască măcar că acolo dedesubt era Anacleto Morones şi că eu făceam asta de frică să nu iasă din groapă şi să vină iar să-mi ceară socoteală. Viclean cum era, nu încape îndoială că ar şti să găsească un şiretlic să iasă de acolo şi să-mi răsară iar în faţă.

— Pune cît mai multe pietre, Pancha. Îndeasă-le în colţul ăsta. Nu-mi place să le văd risipite prin toată curtea.

În zori mi-a spus:
— Eşti o pacoste, Lucas Lucatero. De loc nu eşti drăgostos. Ştii cine se pricepea cu adevărat?
— Cine?
— Anacleto. El zău că ştia să facă dragoste.

PEDRO PÁRAMO

În româneşte de
Marieta Pietreanu

Am venit la Comala, deoarece mi se spusese că aci trăia tatăl meu, unul Pedro Páramo. Mama mi-a spus. Cînd trăgea să moară; atunci i-am făgăduit că mă voi duce să-l văd. I-am strîns mîinile în semn că așa voi face; trăgea să moară și eram în stare să-i promit orice. „Să te duci neapărat să-l vizitezi, m-a sfătuit. Îl cheamă așa și așa. Sînt sigură c-o să se bucure cînd te-o cunoaște". Atunci, ce puteam să fac altceva decît să-i spun că o să-i urmez sfatul; și tot i-am spus și i-am tot spus, pînă cînd mîinile mele s-au desfăcut cu greu din mîinile ei înțepenite.

Încă dinainte îmi spusese:

— Să nu te duci să-i cerșești ceva. Să-i ceri numai ce-i al nostru. Ce a fost obligat să-mi dea, dar niciodată nu mi-a dat. Ne-a uitat, băiete, și asta o să-l coste scump.

— Așa voi face, mamă.

Dar n-am crezut că o să-mi ţin făgăduiala. Pînă acum cînd am început să mă las copleşit de visuri, să dau frîu liber imaginaţiei. Şi aşa am început să făuresc o lume în jurul speranţei că acel señor numit Pedro Páramo era soţul mamei mele. Pentru asta am venit la Comala.

Era pe timpul arşiţei, cînd vîntul de august suflă fierbinte, purtînd cu el mirosul putred al săpunariţelor.

Drumul suia şi cobora: *„suie sau coboară după cum călătorul pleacă sau vine. Pentru cel care pleacă, suie; pentru cel care vine, coboară"*.

— Cum zici că se numeşte satul care se zăreşte acolo jos?

— Comala, domnule.

— Sigur e Comala?

— Sigur, domnule.

— Şi de ce este atît de trist?

— Vremurile, domnule.

Încercam să văd acel sat prin amintirile mamei; a nostalgiei şi suspinelor ei. A trăit tînjind mereu după Comala, după întoarcerea acolo; dar niciodată nu s-a întors. Acum vin eu în locul ei. Aduc ochii cu care ea a privit aceste lucruri, pentru că mi-a dat ochii ei ca să văd: *„Dincolo de portul* Los Colimotes, *e o privelişte foarte frumoasă, o cîmpie verde, pătată ici-colo cu galben de lanurile de porumb copt. De-acolo se vede Comala, albind ţinutul în timpul zilei, luminîndu-l în timpul nopţii"*. Şi glasul ei era tainic, aproape stins, ca şi cum ar fi vorbit cu ea însăşi... Biata mamă!

— Şi de ce mergi dumneata la Comala, dacă se poate şti? auzii că mă întreabă tovarăşul meu de drum.

— Să-mi văd tatăl, răspunsei.

— Aha! făcu el.

Şi tăcurăm iar.

Mergeam la vale ascultînd trapul monoton al măgarilor. Ochii ne erau obosiţi din cauza toropelii şi a arşiţei de august.

— Frumoasă bucurie i se pregăteşte, zise din nou cărăuşul. O să fie bucuros să vadă pe cineva, după atîţia ani, în care nimeni n-a trecut pe aici. Apoi adăugă: Oricine-oi fi dumneata, el tot o să se bucure.

În lumina soarelui, cîmpia părea o lagună străvezie destrămată în aburi, prin care abia se ghicea un orizont cenuşiu. Şi mai încolo, se zărea un şir de munţi. Iar mai încolo, depărtarea fără de sfîrşit.

— Şi cum arată tatăl dumitale, dacă se poate şti?

— Nu-l cunosc, spusei. Ştiu numai că se numeşte Pedro Páramo.

— Aha, aşa?!...

— Da, aşa mi-au spus că se numea.

Auzii încă o dată „aha"-ul cărăuşului.

Mă întîlnisem cu el la „Los Encuentros", unde se încrucişează mai multe drumuri. Am aşteptat mult pînă cînd, în sfîrşit a apărut acest om.

— Dumneata unde mergi? l-am întrebat.

— Merg la vale, domnule.

— Cunoşti un sat numit Comala?

— Chiar acolo merg.

Şi l-am urmat. M-am luat după el încercînd să-mi potrivesc pasul cu al lui, pînă cînd, dîndu-şi seama că-l urmez şi-a încetinit mersul foarte grăbit. Apoi ne-am ţinut atît de aproape unul de altul, că mai-mai să ne atingem umerii.

— Şi eu sînt fiul lui Pedro Páramo, îmi zise.

Un cîrd de corbi străbătu văzduhul croncănind : cîr, cîr, cîr.

După ce am trecut dealurile, am avut mai mult de coborît. Lăsasem acolo sus vîntul fierbinte şi ne cufundam într-o căldură uscată, înăbuşitoare. Totul parcă aştepta să se întîmple ceva.

— E cald aici, zisei.

— Da, şi asta nu-i nimic, îmi răspunse. O să fie şi mai cald cînd o să ajungem la Comala. Satul acela e aşezat pe vatra pămîntului, pe o adevărată gură de iad. Se spune chiar că mulţi dintre morţii care ajung în iad se întorc prin gura asta.

— Dumneata îl cunoşti pe Pedro Páramo ?

Am cutezat să-l întreb pentru că văzusem în ochii lui un strop de prietenie.

— Cine este ? întreb din nou.

— Răutatea întruchipată, îmi răspunse el.

Şi lovi uşor măgarii cu o nuia, cam fără rost, căci din cauza coborîşului măgarii mergeau repede mult mai înaintea noastră.

Am simţit la piept fotografia mamei ; o păstram în buzunarul de la cămaşă, încălzindu-mi inima de parcă şi ea ar fi transpirat. Era o fotografie veche, roasă de cari pe de margini, dar era singura pe care o aveam. Dădusem peste ea în

dulapul de bucătărie, într-o cratiţă plină cu frunze de roiniţă, flori de *castilla* [1], crenguţe de vîrnanţ. De atunci am păstrat-o. Era unica. Mama a fost totdeauna duşmana fotografiatului. Zicea că fotografiile sînt lucruri de vrăjitorie. Şi aşa părea să fie ; căci a ei era străpunsă ca de un ac, iar în dreptul inimii avea o gaură foarte mare în care putea să încapă uşor degetul mijlociu.

Fotografia asta am luat-o cu mine, gîndind că ar putea să-l facă pe tata să mă recunoască.

— Priveşte, îmi zise cărăuşul oprindu-se ; vezi măgura aia care seamănă cu o băşică de porc ? Mai încolo, în spatele ei, este Media Luna. Acum răsuceşte-te într-acolo. Vezi spinarea dealului ? Priveşte-o bine. Şi acum, întoarce-te în partea cealaltă. Vezi spinarea altui deal, aşa de departe că abia-abia se zăreşte ? Ei bine, aia e Media Luna de la un capăt la altul. Cum se spune, tot pămîntul cît poţi cuprinde cu ochii. Şi tot acest teren este al lui, a lui Pedro Páramo. Numai că mamele noastre ne-au făcut pe rogojină, deşi eram fiii lui Pedro Páramo. Ba ceva mai hazos : el ne-a dat şi un nume. Cu dumneata trebuie că s-a întîmplat la fel, nu ?

— Nu-mi amintesc.

— Du-te dracului !

— Ce-ai spus ?

— Că am ajuns, domnule.

— Da, văd şi eu. Ce-a trecut pe aici ?

[1] Plantă al cărei suc se foloseşte la prepararea cauciucului.

— Un *correcaminos* [1], domnule. Aşa li se spune la păsările astea.

— Nu, eu întrebam despre satul ăsta aşa de pustiu de parc-ar fi fost părăsit. Parcă n-ar locui nimeni în el.

— Ce parcă ! Aşa şi e. Aici nu trăieşte nimeni.

— Şi Pedro Páramo ?

— Pedro Páramo a murit de mult.

Era la vremea cînd pe uliţele tuturor satelor copiii se joacă umblînd seara cu strigătele lor. Cînd pereţii întunecaţi mai răsfrîng încă lumina aurie a soarelui.

Cel puţin asta văzusem în Sayula, ieri, la aceeaşi oră. Mai văzusem zborul porumbeilor săgetînd văzduhul liniştit, bătînd din aripi ca şi cum s-ar fi scuturat de lumina zilei. Speriaţi de strigătele copiilor, porumbeii zburau şi se lăsau spre acoperişurile caselor ce păreau albastre sub cerul înserării.

Mă aflam acum aici, în acest sat fără zgomote. Auzeam cum paşii mei cad pe pietrele rotunde cu care erau pavate uliţele. Paşii mei seci şi zgomotul lor repetat de ecoul zidurilor colorate în soarele amurgului.

Mergeam pe strada principală. Priveam casele goale ; porţile sparte, năpădite de iarbă. Cum mi-a spus nea cutare ăla că se numeşte iarba asta ?

1 Pasăre foarte mică, originară din Argentina, care-şi face cuibul în arătură şi cutreieră după seminţe peste tot — de unde şi numele (Batedrumuri).

„Căpităneasă, domnule. O pacoste care abia aşteaptă să plece oamenii pentru a năpădi casele. Ai să vezi".

Traversînd prin capătul unei străzi, întîlnii o femeie înfăşurată într-un şal, care dispăru ca o nălucă. Pornii iar şi continuai să merg zgîindu-mă la spărturile porţilor, pînă cînd femeia cu şal se încrucişă din nou cu mine.

— Bună seara ! îmi zise.

O urmării cu privirea. O strigai.

— Unde locuieşte doña Eduviges ?

Arătă cu degetul.

— Acolo. Casa de lîngă pod.

Mi-am dat seama că vocea ei avea inflexiuni omeneşti, că gura ei avea dinţi şi o limbă, care se împiedica şi se despiedica atunci cînd vorbea, că ochii ei erau ca ai tuturor oamenilor care trăiesc pe pămînt.

Se întunecase.

S-a întors să-mi spună bună seara. Şi cu toate că nu erau nici copii care să se joace, nici porumbei, nici acoperişuri albastre, am simţit totuşi că satul trăia. Iar dacă eu nu auzeam decît liniştea, asta se datora faptului că nu eram încă deprins cu ea ; poate pentru că aveam capul plin de zgomote şi de voci.

De voci, da. Şi vocile se auzeau mai bine aici unde aerul era rarefiat. Rămîneau grele înăuntrul omului. Îmi amintii de ce-mi spusese mama : *„Acolo o să mă auzi mai bine. Am să fiu mai aproape de tine. Îţi va fi mai apropiat glasul amintirilor mele decît al morţii mele, dacă moartea o fi avînd vreun glas"*. Mama mea... cea vie.

Aş fi vrut să-i spun: „Te-ai înşelat asupra adresei. Mi-ai dat o adresă greşită. M-ai trimis într-un loc necunoscut, în care să întrebi «unde e asta şi unde e aia». Într-un sat pustiu. În căutarea cuiva care nu există".

Ajunsei la casa de lîngă pod, orientîndu-mă după susurul rîului. Pipăii poarta, dar mîna mea se scutură în gol ca şi cum poarta ar fi deschis-o vîntul. Era acolo o femeie. Îmi zise:

— Intră.

Şi am intrat.

Am rămas în Comala. Cărăuşul pe care îl urmasem îndeaproape, mi-a spus înainte de a ne despărţi:

— Eu merg mai departe, acolo unde se împreună dealurile. Acolo am casa. Dacă dumneata doreşti să vii, o să fii binevenit. Dacă doreşti să rămîi aici, n-ai decît să rămîi; dar poate n-ar fi rău să-ţi arunci o privire prin sat; poate întîlneşti un localnic viu.

Şi am rămas. Pentru asta veneam.

— Unde voi putea găsi găzduire? l-am întrebat aproape ţipînd.

— Caut-o pe doña Eduviges, dacă mai trăieşte. Spune-i că vii din partea mea.

— Dar cum te numeşti dumneata?

— Abundio, mi-a răspuns. Dar n-a mai reuşit să aud şi numele de familie.

— Sînt Eduviges Dyada. Intră.

Parcă m-ar fi aşteptat. Avea totul pregătit, după cum mi-a spus, făcîndu-mă să o urmez printr-un lung şir de camere întunecate, care la prima vedere

păreau goale. Dar nu erau goale; căci, după ce m-am obişnuit cu întunericul, la firul slab de lumină ce ne însoţea, văzui cum cresc umbre de o parte şi de alta şi observai că mergeam printr-un coridor îngust ce se deschidea printre baloturi.

— Ce este aici? întreb.

— Boarfe, răspunde ea. Toată casa mi-e plină de catrafuse. Cei care au plecat au ales casa mea ca să-şi păstreze aici lucrurile, dar nimeni nu s-a mai întors după ele. Camera pe care ţi-o dau e în fund. O ţin totdeauna goală, dacă se-ntîmplă să vină cineva. Aşadar eşti fiul ei?

— Al cui?

— Al Doloritei.

— Da, dar cum de ştii?

— Ea mi-a dat de ştire chiar astăzi că o să vii. Că o să vii astăzi.

— Cine, mama?

— Da. Ea.

N-am ştiut ce să cred. Nici ea nu m-a lăsat să mă gîndesc:

— Asta-i camera dumitale, îmi zise.

Camera nu avea alte uşi în afară de cea pe care intrasem. Aprinse lumînarea şi văzui că era goală.

— Aici n-ai unde să te culci, zic.

— Nu te necăji! Poate că eşti obosit, iar somnul este o bună saltea pentru oboseală. Mîine o să-ţi aşez un pat. Ştii şi dumneata, nu-i uşor să faci lucrurile cît ai bate din palme. Trebuie să ţi se spună din vreme, dar maică-ta m-a înştiinţat abia acum.

— Mama mea, zisei, mama mea a murit.

— De-aia vocea ei se auzea aşa de slab, de parcă ar fi străbătut o cale lungă, lungă ca să

ajungă pînă aici. Acum înţeleg. Şi cît e de cînd a murit?

— Sînt şapte zile.

— Biata de ea! Tare s-o fi simţit părăsită! Ne făgăduisem să murim împreună. Să plecăm într-o altă călătorie amîndouă, ca să ne dăm curaj una alteia, de-o fi nevoie, de ni s-o întîmpla vreun necaz. Eram foarte bune prietene. Nu ţi-a vorbit niciodată de mine?

— Nu, niciodată.

— Ciudat. Eram pe atunci nişte copiliţe. Ea abia se măritase. Ne iubeam mult. Maică-ta era aşa de drăguţă, aşa de, cum să spun, gingaşă, că-ţi făcea plăcere s-o iubeşti. Te îmbia să o iubeşti. Va să zică, mi-a luat-o înainte, nu? Dar să ştii c-o ajung şi eu din urmă. Numai eu cunosc depărtarea dintre cer şi noi; dar ştiu cum se scurtează potecile. Să mori cu ajutorul lui Dumnezeu, dar cînd vrei tu, nu cînd hotărăşte El. Ei, dacă tu vrei, poţi să-l sileşti să hotărască cum ţi-e voia. Iartă-mă că te tutuiesc; dar te socotesc ca pe-un copil de-al meu. Da, de multe ori mi-am zis: „Băiatul lui Dolores ar fi trebuit să fie al meu". O să-ţi spun eu şi de ce ziceam aşa. Acum nu doresc să-ţi spun decît c-o s-o ajung din urmă pe maică-ta, pe vreunul din drumurile veşniciei.

Credeam că femeia aceea era nebună. N-am mai crezut apoi nimic. M-am simţit într-o lume îndepărtată şi m-am lăsat sorbit de ea. Corpul meu, care părea că se relaxează, se încovoia în faţa tuturor lucrurilor, îşi ieşise din ale lui şi era ca o cîrpă cu care oricine putea să se joace.

— Sînt obosit, i-am spus.

— Vino mai întîi să iei o îmbucătură. Ceva, cît de cît. Ce s-o găsi.

— Vin. Vin mai pe urmă.

Apa care picura din olane făcea o gaură în nisipul din curte. Suna: pic, pic, şi apoi iar pic, pe o jumătate de frunză de dafin care se răsucea şi se zbătea, vîrîtă într-o crăpătură dintre cărămizi. Se şi pornise furtuna. Vîntul scutura din cînd în cînd crengile rodiului, făcînd să şiroiască de pe ele o ploaie deasă, în picături strălucitoare care stîrneau ţărîna şi apoi dispăreau. Găinile, pînă atunci prinse cu ghearele de crengi de parcă ar fi dormit, îşi scuturau repede aripile şi ieşeau în curte ciugulind rîmele scoase de ploaie. Străbătînd norii, soarele dădea pietrelor o lumină stranie, iriza totul în nuanţe multicolore, sorbea apa de pe pămînt, împrumutîndu-i aerului strălucirea frunzelor cu care se juca vîntul.

— Ce faci atîta vreme în closet, băiete?

— Nimic, mamă.

— Dacă mai stai acolo, o să iasă o viperă şi-o să te muşte.

— Da, mamă.

„Mă gîndeam la tine, Susana. La măgurile verzi. Cînd înălţam, pe vreme de vînt, zmei de hîrtie. Auzeam acolo jos zgomotul viu al satului, în timp ce noi stăteam sus, deasupra colnicului. Firul de cînepă al zmeului tîrît de vînt ne trăgea după el. «Ajută-mă, Susana!» Şi nişte mîini gingaşe se prindeau de mîinile mele. «Dă drumul mai mult la sfoară!».

Vîntul ne făcea să rîdem; ne unea privirile făcîndu-ne să uităm sfoara ce ne fugea printre

degete, în urma vîntului, pînă cînd plesnea cu o ușoară trosnitură, ca și cum ar fi fost ruptă de aripile unei păsări. Și acolo sus, pasărea de hîrtie cădea între frînghii, tîrîndu-și coada de cîrpă, pierzîndu-se în verdeața pămîntului.

Buzele tale erau umede de parcă le-ar fi sărutat roua".

— Ți-am spus să ieși din closet, băiete.

— Da, mamă. Ies.

„De tine îmi aminteam. Cînd tu stăteai acolo privindu-mă cu ochii ca apa mării".

A ridicat privirea și a zărit-o pe mama lui în poartă.

— De ce întîrzii atîta și nu ieși ? Ce faci aici ?

— Mă gîndeam.

— Și nu poți să faci asta în altă parte ? Nu-i bine să stai mult în closet. Și apoi trebuie să te ocupi cu ceva. De ce nu te duci cu bunică-ta să desghiocați porumb ?

— Mă duc, mamă. Mă duc.

— Bunico, vin să-ți ajut să desghiocăm porumb.

— Acum am terminat ; dar să mergem să facem ciocolată. Unde ai fost băgat ? Cît a ținut furtuna te-am tot căutat.

— Eram în curtea cealaltă.

— Și ce făceai acolo ? Spuneai rugăciuni ?

— Nu, bunico ; mă uitam, așa, cum plouă.

Bunica l-a privit cu ochii ei pe jumătate cenușii, pe jumătate galbeni, care păreau că ghicesc ce este înăuntrul cuiva.

— Du-te, să curеți rîșnița.

„La sute de metri, deasupra tuturor norilor, mai departe, foarte departe de orice, erai ascunsă tu,

Susana. Ascunsă în nemărginirea lui Dumnezeu, în spatele divinei sale providențe, unde eu nu puteam să te ajung, nici să te văd și pînă unde nu ajung nici vorbele mele".

— Bunico, rîșnița nu mai e bună, are tija ruptă.

— Micaela aia trebuie că a măcinat *molcates* [1] în ea. Nu. N-are leac obiceiul ăsta prost al ei.

— De ce nu cumpărăm alta ? Asta-i așa veche că nu mai e bună de nimic.

— Bine zici. Dar cu cheltuielile de la înmormîntarea bunicului tău și cu zeciuielile plătite bisericii, am rămas fără un bănuț. O să facem un sacrificiu și-o să cumpărăm alta. Ar fi fost bine să te duci la doña Inés Villalpando și s-o rogi să ne dea o rîșniță pe datorie pînă în octombrie. O să i-o plătim la cules.

— Da, bunico.

— Și ca să faci treaba pe deplin, spune-i să ne împrumute un ciurel și o foarfecă de grădină ; cu puhoaiele astea au crescut tufele. Dacă aș fi avut casa mea, mare, cu ogrăzile alea largi, nu m-aș fi văitat. Dar bunicul tău le-a prăpădit de cum a venit aici. Fie cum o vrea Dumnezeu : niciodată nu-ți ies lucrurile așa cum vrei. Spune-i doñei Inés că o să-i plătim la cules tot ce-i datorăm.

— Da, bunico.

Era vremea albinelor. Se auzea zumzetul lor în tufele de iasomie care se aplecau sub povara florilor.

[1] Știuleți de porumb (Mexic).

Se uită pe consola unde era iconița cu Sfînta Inimă și găsi douăzeci și patru de *centavos* [1]. Lăsă patru centavos și luă douăzeci.

Înainte de a ieși, maică-sa îl opri :

— Unde te duci ?

— La doña Inés Villalpando să iau o rîșniță nouă. Cea pe care o avem s-a spart.

— Spune-i să-ți dea un metru de tafta neagră ca asta, și îi dădu un petic. S-o treacă în contul nostru.

— Foarte bine, mamă.

— Cînd te întorci cumpără-mi niște aspirine. Bani sînt în vaza din coridor.

Găsi un *peso* [2]. Lăsă cei douăzeci de centavos și luă moneda de un peso.

„Acum îmi prisosesc banii pentru ceea ce-mi doresc", gîndi el.

— Pedro ! îl strigară. Pedro !

Dar el n-a mai auzit. Ajunsese foarte departe.

Peste noapte plouă iar. Ascultă vreme îndelungată răpăiala ploii ; apoi probabil că a adormit, pentru că atunci cînd s-a trezit, se auzea numai cum burnița mărunt. Geamurile de la fereastră erau opace și de cealaltă parte a lor picăturile alunecau în fire groase ca niște lacrimi. „Priveam cum cad picăturile luminate de fulgere și, ori de cîte ori

[1] Monedă de argint, de cupru sau nichel, reprezentînd a suta parte dintr-un peso. (vezi nota următoare).

[2] Monedă de argint, reprezentînd unitatea monetară de bază în numeroase țări din America Latină, a cărei valoare diferă de la o țară la alta.

respiram, suspinam ; și ori de cîte ori gîndeam, mă gîndeam la tine Susana".

Ploaia se preschimbă într-o boare ușoară. Auzi : „Iertarea păcatelor și reînvierea trupului. Amin". Asta era acolo, înăuntru, unde niște femei, numărînd mătănii, spuneau sfîrșitul unei rugăciuni. Se ridicau, închideau păsările ; puneau zăvorul la poartă, stingeau lumina.

Rămînea numai lumina nopții, susurul ploii ca un țîrîit de greieri...

— Dece n-ai mers să spui rugăciunea ? Sîntem în doliu după bunicul tău.

În pragul ușii, stătea mama lui, cu o lumînare în mînă. Umbra ei compactă se lungea spre tavan, descompusă. Grinzile tavanului o redau fragmentată, în bucăți.

— Sînt trist, zise.

Atunci ea s-a întors. A stins flacăra lumînării. A închis ușa, a izbucnit într-un plîns cu suspine care se amestecau cu ploaia de afară.

Ceasul de la biserică bătu orele, una după alta, una după alta, ca și cum ar fi scurtat timpul.

— Păi da, eu era să fiu mama ta. Ea nu ți-a spus niciodată nimic despre asta ?

— Nu. Îmi povestea numai lucruri frumoase. Despre dumneata am aflat de la cărăușul care m-a adus pînă aici, un oarecare Abundio.

— Om de treabă, Abundio. Va să zică, își amintește de mine ? Eu îi dam bacșișuri pentru fiecare călător pe care îl îndruma la casa mea. Și ne mergea bine la amîndoi. Acum, din păcate, vremurile s-au schimbat și, de cînd am sărăcit, ni-

meni nu mai trece pe la noi. El te-a sfătuit să vii să mă vezi ?

— M-a sfătuit să te caut.

— Mă bucur. A fost un om bun şi tare cuviincios. El ne aducea poşta ; a făcut treaba asta şi după ce-a rămas surd. Îmi aduc aminte ziua aia nefericită cînd i s-a întîmplat nenorocirea. Ne-am întristat cu toţii, fiindcă toţi îl iubeam. Ne aducea şi ne ducea scrisorile. Ne povestea cum mergeau lucrurile prin alte părţi ale lumii şi, desigur, celor de pe acolo le povestea cum o duceam noi pe aici. Era mare guraliv. Pe urmă, n-a mai vorbit. Zicea că n-are rost să spună lucruri pe care el nu le-aude, care pentru el nu însemnau nimic. Nenorocirea i s-a întîmplat cînd i-a bubuit foarte aproape de cap o pocnitoare dintre cele pe care le folosim ca să speriem viperele de apă. De atunci a amuţit, deşi nu-i mut ; dar asta nu l-a scos din rîndul oamenilor de treabă.

— Cel despre care îţi vorbesc auzea bine.

— Poate că n-a fost el. Apoi, Abundio a şi murit. Cu siguranţă că e mort. Pricepi ? Aşa că nu poate să fie el.

— Sînt de acord cu dumneata.

— Bine, vorbeam de maică-ta şi-ţi spuneam...

Fără a înceta să o ascult, începui să o privesc pe femeia din faţa mea. M-am gîndit că trebuie să fi avut o viaţă grea. Chipul ei era străveziu ca şi cum n-ar fi avut sînge, iar mîinile îi erau chircite, chircite şi pline de zbîrcituri. Nu i se vedeau ochii. Purta o rochie albă, foarte veche, împovărată de volane ; şi la gît, prinsă de un şnur, îi atîrna o Sfîntă Maria del Refugio cu o inscripţie : „Refugiul păcătoşilor".

— ...Insul ăsta de care-ţi vorbesc lucra ca „îmblînzitor" la Media Luna ; zicea că-l cheamă Inocencio Osorio. Dar toţi îl cunoşteam cu porecla de *Saltaperico,* fiindcă era iute şi sprinten la sărituri. Cumnatul meu Pedro spunea că nu se afla altul mai priceput ca el la îmblînzirea mînjilor ; dar de fapt el avea altă meserie : aceea de „provocator". Era provocator de vise. Asta era. Şi pe mama ta a încurcat-o, cum a făcut cu multe femei. Chiar cu mine. Odată, cînd eram bolnavă, a venit la mine şi mi-a zis : „Să vin să te pipăi ca să-ţi alin suferinţa". Şi ce crezi că făcea ? Începea să o frece pe femeie, mai întîi pe buricele degetelor, apoi pe mîini ; după aia pe braţe şi pînă la urmă se-ncurca printre picioarele ei, că-ntr-o clipă toate astea îi dădeau călduri. Şi cît lucra cu mîinile, îţi vorbea de viitorul tău. Îşi rostogolea ochii, bolborosea şi blestema, umplîndu-te de scuipat, cum fac ţiganii. Cîteodată rămînea în pielea goală fiindcă, zicea el, asta doream noi. Şi cîteodată o nimerea ; spunea atîtea, că pînă la urmă tot nimerea cîte ceva adevărat.

Vorba-i că acest Osorio i-a spus maică-ti, cînd a fost s-o vadă : „în noaptea asta să nu te culci cu nici un bărbat pentru că eşti tocmai la period."

Dolores a venit să-mi spună tare stingherită că nu poate să se culce în noaptea aia cu Pedro Páramo. Şi era noaptea ei de nuntă. Mi-a trebuit cam mult pînă s-o fac să nu dea crezare lui Osorio, că-i un şarlatan.

„Nu pot, mi-a zis. Du-te tu în locul meu. N-o să bage de seamă".

Fireşte că eu eram mult mai tînără decît ea. Şi ceva mai oacheşă ; dar pe întuneric asta nu se vede.

„Nu pot, Dolores, trebuie să te duci tu".

„Fă-mi acest bine. O să ţi-l plătesc şi eu cu altele".

Pe-atunci, maică-ta era o fetişcană cu ochi blînzi.

Dacă avea ceva frumos mama ta erau ochii. Şi ochii ei ştiau să convingă.

„Du-te tu în locul meu", mi-a zis.

Şi m-am dus.

M-am folosit de întuneric şi de încă ceva, de care ea nu ştia : că şi mie îmi plăcea Pedro Páramo.

M-am culcat cu el cu plăcere, cu poftă. M-a strivit cu trupul lui ; dar cu o zi înainte trăsese un chef care-l istovise, aşa că a petrecut noaptea sforăind. Ce-a mai putut să facă şi el, şi-a-ncurcat picioarele lui printre ale mele.

Înainte de-a se lumina, m-am sculat şi m-am dus s-o văd pe Dolores. I-am zis :

„Acum mergi tu. Azi e altă zi".

„Ce ţi-a făcut ?" m-a întrebat.

„Nici eu nu ştiu", i-am răspuns.

După un an te-ai născut tu ; dar nu te-am născut eu, cu toate că n-a lipsit prea mult ca să fi fost aşa.

Poate maică-ta de ruşine nu ţi-a povestit asta.

„...Cîmpii verzi. Se vede suind şi coborînd linia orizontului o dată cu vîntul care mişcă spicele, o dată cu seara ce cade în falduri, într-o ploaie de întreite creţuri. Culoarea pămîntului, mirosul lucernii şi al pîinii. Un sat care miroase a miere revărsată..."

— Ea l-a urît totdeauna pe Pedro Páramo. „Doloritas ! Ai poruncit să mi se pregătească micul dejun ?" Şi maică-ta se scula înainte de a se lumina de ziuă. Mînca *nixtenco* [1]. Servitorii se deşteptau de cum simţeau miros de foc aprins la bucătărie. Şi ea umbla de colo pînă colo, urmărită de vocile sîcîitoare ale servitorilor. „Doña Doloritas !..."

De cîte ori a auzit maică-ta acel strigăt ? „Doña Doloritas, asta-i rece. Asta nu mai e bună". De cîte ori ? Era obişnuită să rabde, dar cu vremea privirea ochilor ei blînzi se înăspri.

„...Nu se simte în răcoarea aerului altă mireasmă decît aceea a florilor de portocal".

Atunci a început să suspine.

„De ce suspini tu, Doloritas ?"

În seara aia eram împreună în mijlocul cîmpului şi priveam cum trec stolurile de sturzi. Un vultur singuratic se legăna în văzduh.

„De ce suspini tu, Doloritas ?"

„Aş vrea să fiu vultur ca să zbor acolo unde locuieşte sora mea".

„Nu mai e mult, doña Doloritas. Chiar acum o să pleci s-o vezi pe sora ta. Să ne întoarcem. Pune să-ţi facă bagajele. Nu mai e mult".

Şi maică-ta a plecat : „La revedere don Pedro".

„Adio, Doloritas !"

A plecat de la Media Luna pentru totdeauna. L-am întrebat peste cîteva luni pe Pedro Páramo despre ea.

„O iubea mai mult pe soră-sa decît pe mine. Acolo probabil că-i place. Şi-apoi mă şi supărase.

[1] Porumb copt în cenuşă (Mexic).

Dacă te interesează să știi, nu am de gînd să aflu ce-i cu ea".

„Dar din ce vor trăi ?"

— Dumnezeu să aibă grijă de ei".

„...*Ne-a părăsit, băiete, și asta o să-l coste scump*".

— Așa că pînă acum, cînd m-a vestit c-o să vii să mă vezi, n-am mai știut nimic despre ea.

— Iată cum s-au petrecut lucrurile. Locuiam în Colima, aciuiați la mătușa Gertrudis, care ne tot spunea că sîntem o povară pentru ea. „De ce nu te întorci la soțul tău ?" — îi zicea ea mamei.

„Oare a trimis el după mine ? Nu mă duc dacă nu mă cheamă. Am venit pentru că doream să te văd, de aceea am venit".

„Înțeleg. Dar a cam sosit vremea să pleci".

„Dacă ar depinde de mine".

Am crezut că femeia mă asculta ; dar am observat că ținea capul puțin înclinat ca și cum ar fi ascultat un zgomot îndepărtat. Apoi a zis :

— Nu te duci să te odihnești ?

„În ziua în care ai plecat, am înțeles că n-am să te mai văd. Mergeai, colorată în roșu de soarele înserării, de amurgul care însîngera cerul. Surîdeai. Lăsai în urmă un sat despre care de multe ori mi-ai spus : «Îl iubesc pentru tine ; dar îl urăsc pentru toate celelalte lucruri, chiar și pentru că a trebuit să nasc în el». Mi-am zis în sinea mea : «N-o să se mai întoarcă niciodată ; niciodată n-o să se mai întoarcă»".

— Ce faci la ora asta ? Nu lucrezi ?

— Nu, bunico. Rogelio vrea să-i am grijă de copil. Îmi trec vremea plimbîndu-l. Nu-i așa de

ușor să te ocupi de două lucruri deodată : de copil și de telegraf, în timp ce el bea bere și joacă biliard. Și nici nu-mi plătește nimic.

— Nu te afli aici ca să cîștigi bani, ci ca să înveți ; cînd o să știi ceva, atunci o să poți avea și pretenții. Dar pînă una alta ești numai un ucenic ; mîine-poimîine poate ai să fii tu șeful. Dar pentru asta este nevoie de răbdare și, mai mult ca orice, de supunere. Dacă ei te pun să plimbi copilul, fă-o, pentru Dumnezeu ! Trebuie să te resemnezi.

— Să se resemneze alții, bunico, eu nu sînt făcut pentru resemnare !

— Ei și tu cu cudățeniile tale ! Presimt că o să-ți meargă rău, Pedro Páramo.

— Ce se întîmplă, doña Eduviges ?

Ea își scutură capul ca și cum s-ar trezi dintr-un vis.

— Calul lui Miguel Páramo galopează pe drumul dinspre Media Luna.

— Atunci, locuiește cineva la Media Luna ?

— Nu, nu locuiește nimeni.

— Atunci ?

— Calul se duce și vine. Erau nedespărțiți. Aleargă în toate părțile căutîndu-l și mereu se întoarce la ora asta. Bietul cal, poate e neliniștit din cauza remușcării. Cum își dau oare seama animalele cînd omoră un om ?

— Nu înțeleg. Nu am auzit nici un zgomot ; nici un cal.

— Nu ?

— Nu.

— Atunci totu-i de la cel de-al şaselea simţ al meu. Un dar cu care m-a înzestrat Dumnezeu ; un dar sau poate un blestem. Numai eu ştiu cît am suferit din pricina asta.

Păstră o clipă de tăcere, apoi adăugă :

— Totul a început cu Miguel Páramo. Doar eu am ştiut ce s-a întîmplat în noaptea în care a murit. Mă culcasem. Deodată aud că se întoarce calul dinspre Media Luna. M-am mirat, fiindcă niciodată nu se întorcea la ora aia. De obicei se întorcea dimineaţa. Se ducea să stea de vorbă cu logodnica lui într-un sat Contla, ceva mai departe de aici. Pleca devreme şi cam întîrzia la întoarcere ; dar în noaptea aia nu s-a mai întors... Acum auzi ? Vine înapoi.

— Nu aud nimic.

— O fi vreo nălucire de-a mea. Fie. Şi cum îţi spuneam, nu s-a întors. Nu trece bine calul lui, şi aud că-mi bate cineva în geam. Şi-acum ai să vezi dacă a fost o nălucire de-a mea.

O fi fost, n-o fi fost nălucire, dar ceva m-a îndemnat să mă duc să văd cine era. Şi era el, Miguel Páramo. Nu m-am mirat cînd l-am văzut, că a fost o vreme cînd îşi petrecea nopţile în casa mea, dormind cu mine, pînă cînd a întîlnit-o pe fata aia care i-a luat minţile.

„Ce s-a întîmplat ? l-am întrebat pe Miguel Páramo. Ţi-a dat paşaportul ?"

„Nu, mă iubeşte. Dar n-am nimerit la ea. Am rătăcit drumul spre sat. Era pîclă deasă sau fum, sau nu ştiu ce era că nu se vedea nimic. Nici urmă de Contla. Am mers mai departe şi n-am întîlnit nimic. Am venit să-ţi povestesc ţie, pentru că tu mă înţelegi. Dacă aş spune-o celorlalţi din Comala, ar zice că sînt nebun, cum au zis totdeauna."

„Nu. Nu eşti nebun, Miguel. Poate că eşti mort. Adu-ţi aminte ce ţi-au spus oamenii : calul ăsta o să te ducă la pieire într-o bună zi. Adu-ţi aminte, Miguel Páramo ! Poate c-ai început să faci nebunii, şi asta-i altceva".

„Doar am sărit peste zidul de piatră pus de curînd din porunca tatălui meu ! L-am îndemnat pe *Colorado* să-l sară ca să nu mai facem ocolul acela aşa de lung pe care trebuie să-l faci ca să ieşi la drum. Ştiu că l-am sărit şi că, după aia am continuat să alerg ; dar, cum îţi spun, nu era nimic altceva decît fum ; fum şi iar fum".

„Mîine tatăl tău se va frînge de durere, i-am zis. Îmi pare rău pentru el. Acum du-te şi te odihneşte în tihnă, Miguel. Îţi mulţumesc că ai venit să-ţi iei rămas bun de la mine".

Şi am închis fereastra.

Înainte de a se lumina de ziuă, a venit un băiat de la Media Luna şi mi-a spus : „Stăpînul, don Pedro, te roagă să vii la dînsul. A murit băiatul său, Miguel. Are nevoie de dumneata".

„Ştiu, i-am zis. Te-au sfătuit să plîngi ?"

„Da, don Fulgor mi-a zis să-ţi spun toate astea plîngînd".

„Bine. Spune-i lui don Pedro că o să vin. L-au adus de mult ?"

„Nu e nici o jumătate de ceas. Dacă l-ar fi găsit mai repede poate l-ar fi salvat. Dar cine ştie ? Doctorul spunea că era rece de mult. Noi am aflat cînd s-a întors *Colorado* singur şi a început să alerge de colo-colo neliniştit ; n-a lăsat pe nimeni să doarmă. Dumneata ştii cît se iubeau el şi calul !

Îmi vine să cred că animalul suferă mai mult ca don Pedro. Nici n-a mîncat, nici n-a dormit. Aleargă mereu dintr-o parte în alta, parcă ar şti, îţi dai seama ? Cît o fi el de frămîntat, de zbuciumat".

„Nu uita să închizi poarta cînd pleci".

Şi băiatul de la Media Luna a plecat.

— Ai auzit vreodată tînguirea unui mort ? m-a întrebat ea.

— Nu, doña Eduviges.

— Mai bine.

În alambic picăturile cad una după alta. Auzi apa care iese limpede din piatră şi curge în urcior. Auzi zvonuri vagi ; picioare care se tîrăsc pe pămînt, care merg, paşi care se duc şi vin. Picăturile cad necontenit. Urciorul se umple ochi şi apa se revarsă pe pămîntul umed.

„Trezeşte-te !" i se spune.

Recunoaşte vocea. Încearcă să ghicească cine este, dar corpul se relaxează şi cade adormit, moleşit de somn. Nişte mîini netezesc cuverturile, prinzîndu-se de ele şi sub căldura lor corpul se ascunde căutînd linişte.

„Trezeşte-te !" i se spune din nou.

Vocea îl face să-şi scuture umerii. Să-şi îndrepte trupul. Întredeschide ochii. Se aud picăturile de apă care cad din alambic peste urciorul plin ochi. Se aud paşi care se opresc... Şi un plîns. Atunci a auzit plînsul. Asta l-a trezit : un plîns slab, care — tocmai fiindcă era aşa de slab — a putut să străbată prin hăţişul somnului, ajungînd pînă în locul unde se cuibăresc spaimele.

Se ridică uşor şi văzu chipul umbrit de întuneric al unei femei care, rezemată de pervazul uşii, suspina.

— De ce plîngi, mamă ? a întrebat, recunoscînd chipul mamei sale.

— Tatăl tău a murit, spuse ea.

Apoi, ca şi cum arcurile suferinţei s-ar fi rupt, se învîrti în jurul ei însăşi o dată, şi încă o dată, pînă cînd nişte mîini o prinseră de umeri şi reuşiră să-i oprească frămîntarea corpului.

Prin uşă se vedea cum mijesc zorile. Nu erau stele. Doar un cer plumburiu, încă nelimpezit de strălucirea soarelui. O lumină sură, de parcă n-ar fi venit ziua, ci abia ar fi început noaptea.

Afară, în curte, paşi de oameni care parcă dau tîrcoale. Zgomote discrete. Iar aici, femeia care sta în picioare, în prag ; corpul ei împiedica sosirea zilei, lăsa să se vadă printre braţele ei crîmpeie de cer ; sub picioarele ei şuvoaie de lumină, ca şi cum sub picioarele ei podeaua ar fi fost inundată de lacrimi. Şi din nou suspine. Din nou plînsul blînd, dar pătrunzător, şi suferinţa care făcea să i se răsucească trupul.

— L-au ucis pe tatăl tău.

— Şi pe tine cine te-a ucis, mamă ?

„Există aer şi soare, există nori. Acolo sus cerul albastru, şi dincolo de el poate că există cîntece ; poate că există glasuri mai bune... Există speranţa, la urma urmei. În ciuda mîhnirii noastre există. Speranţa, pentru noi există.

Dar nu pentru tine, Miguel Páramo, care ai murit fără a primi iertarea și care nu vei primi nici izbăvirea".

Părintele Rentería dădu ocol mortului și rosti liturghia. Se grăbi să termine repede și plecă fără să dea ultima binecuvîntare mulțimii care umplea biserica.

— Părinte, vrem să ni-l binecuvîntezi !

— Nu ! zise el dînd din cap în semn de refuz. N-o voi face. A fost un om rău și nu va intra în împărăția cerurilor. Dumnezeu mi-o va lua în nume de rău dacă o să intervin în favoarea lui.

Spunea asta în timp ce încerca să-și rețină mîinile ca să nu observe că îi tremură.

Cadavrul acela prețuia mult în inima tuturor. Se afla pe un pat de scînduri, în mijlocul bisericii, înconjurat de lumînări mari și de flori. În spatele lui, aproape, un tată care ședea singur, așteptînd să se termine priveghiul.

Părintele Rentería trecu pe lîngă Pedro Páramo căutînd să nu-i atingă umerii. Ridică sfeștocul cu mișcări liniștite și împrăștie apa sfințită de sus în jos, în timp ce din gura sa ieșea o mormăială care putea să fie luată și drept rugăciune.

Pe urmă îngenunche și toată lumea îngenunche o dată cu el.

— Ai milă de robul tău, Doamne !

— Odihnească-se în pace, amin, răspunseră oamenii.

Și cînd din nou începu să se umple de mînie, văzu că oamenii părăseau biserica luînd cu ei cadavrul lui Miguel Páramo.

Pedro Páramo se apropie și, îngenunchind alături de el, zise :

— Eu știu că dumneata îl urai, părinte. Și nu fără motiv. Uciderea fratelui dumitale, care, după cum umblă zvonurile, a fost săvîrșită de către fiul meu ; întîmplarea cu nepoata dumitale, Ana, violată de el, după părerea dumitale ; jignirile și lipsa de respect de care a dat dovadă uneori sînt motive întemeiate. Dar uită-le acuma, părinte ! Gîndește-te și iartă-l, cum poate și Dumnezeu l-a iertat.

Puse pe scăunelul de rugăciune un pumn de monede de aur și se ridică :

— Primește asta ca pomană pentru biserica dumitale.

Biserica era goală. Doi oameni îl așteptau la ușă pe Pedro Páramo. Plecară împreună, mergînd în urma coșciugului purtat pe umeri de patru văcari de la Media Luna.

Părintele Rentería strînse monedele una cîte una și se apropie de altar.

— Sînt ale tale, zise. El poate să-și cumpere izbăvirea. Tu știi dacă acesta e prețul. În ce mă privește, Doamne, mă așez la picioarele Tale pentru a-ți cere ceea ce este drept sau ceea ce este nedrept, căci ne este dat să cerem totul... După mine, condamnă-l, Doamne !

Și închise chivotul.

Intră în sacristie, se trînti într-un colț și plînse de mîhnire și de durere pînă cînd îi secară lacrimile.

— Bine, Doamne, tu cîștigi, spuse în cele din urmă.

La cină își bău ciocolata ca în fiecare seară. Se simțea liniștit.

— Ascultă, Anita. Știi pe cine au înmormîntat astăzi ?

— Nu unchiule.

— Îți amintești de Miguel Páramo ?

— Da, unchiule.

— Pe el.

Ana își plecă încet capul.

— Ești sigură că el a fost într-adevăr ?

— Sigură nu sînt, unchiule. Nu i-am văzut fața. A venit noaptea, pe întuneric.

— Atunci de unde știi că era Miguel Páramo ?

— Pentru că el mi-a spus : „Sînt Miguel Páramo, Ana. Nu te speria". Asta mi-a spus-o el.

— Dar știai că-l omorîse pe tatăl tău ?

— Da, unchiule.

— Atunci ce ai făcut ca să-l îndepărtezi ?

— N-am făcut nimic.

Păstrară o clipă de tăcere. Se auzea vîntul rece trecînd prin frunzele mirtului.

— Mi-a spus că tocmai pentru asta venea : să-mi ceară iertare, crezînd că eu îl voi ierta. Fără să mă mișc din pat, i-am spus : „Fereastra-i deschisă". Și el a intrat. A început să mă îmbrățișeze, ca și cum așa s-ar fi putut dezvinovăți pentru cea ce făcuse. Și eu i-am zîmbit. M-am gîndit la ce mă învățaseși dumneata : că nu trebuie să urîm pe nimeni niciodată. I-am zîmbit pentru ai spune acest lucru ; dar pe urmă m-am gîndit că el nu poate să-mi vadă zîmbetul, pentru că noaptea era întunecoasă și nici eu nu-l vedeam pe el. Doar l-am simțit deasupra mea, începînd să-mi facă lucruri urîte. Am crezut că vrea să mă omoare. Asta am

crezut, unchiule. Nu m-am gîndit la nimic și doream să mor înainte ca el să mă omoare. Dar n-a îndrăznit s-o facă. Am știut asta cînd am deschis ochii și am văzut lumina dimineții care intra prin fereastră. Înaintea acelei clipe, n-am mai știut nimic de mine.

— Dar trebuie să ai o oarecare siguranță. Vocea ! Nu l-ai recunoscut după voce ?

— Nu-l recunoșteam după nimic. Știam numai că îl omorîse pe tata. Niciodată nu-l văzusem și după aceea n-am apucat să-l mai văd. N-aș mai fi putut, unchiule.

— Dar știai cine era.

— Da. Știam și ce fel de om era. Cred că acum trebuie să fie în fundul iadului, pentru că asta i-am rugat cu adîncă evlavie pe toți sfinții.

— Să nu fii atît de convinsă de asta, copila mea : cine știe cîți se roagă acum pentru el ! Tu ești singură. O rugăciune contra mii de rugăciuni. Și între ele sînt cîteva mult mai fierbinți decît a ta, cum este de pildă cea a tatălui său.

Trebuia să spună : „În afară de asta, eu i-am dat iertarea". Dar numai a gîndit acest lucru, nu l-a spus. N-a vrut să chinuiască sufletul pe jumătate zdrobit al acelei fete. Dimpotrivă, gîndi că e mai bine să tacă ; o apucă de braț și-i zise :

— Să-i mulțumim lui Dumnezeu că l-a luat de pe acest pămînt unde a pricinuit atîta rău ; nu ne interesează că acum îl are în cerul său.

Un cal trecu în galop prin locul unde șoseaua se încrucișează cu drumul de la Contla. Nimeni nu-l văzu. Totuși, o femeie care se afla în apropierea satului povestea că văzuse calul într-o goană

nebună, alergînd întins ca și cum ar fi fugit pe burtă. A recunoscut roibul lui Miguel Páramo. Și chiar și-a zis în sinea ei : „Animalul ăsta o să-și rupă gîtul". A văzut apoi cum calul și-a îndreptat trupul, și fără să-și încetinească goana, fugea cu gîtul sucit înapoi, ca și cum ar fi fost speriat de ceva ce lăsase departe, în urmă.

Vorbele astea au ajuns la Media Luna în noaptea înmormîntării, cînd oamenii se odihneau după drumul lung pe care-l făcuseră pînă la cimitir.

Stăteau la taifas, cum se stă la taifas pretutindeni înainte de a merge la culcare.

— Pe mine m-a durut mult această moarte, zise Terencio Lubianes. Și acum mă dor umerii.

— Și pe mine, zise fratele său, Ubillado. Uite, mi s-au umflat bătăturile la picioare. Da, stăpînul a dorit să fim toți încălțați cu pantofi. Parc-ar fi fost zi de sărbătoare. Așa-i Toribio ?

— Ce să zic ? Eu unul, cred c-a murit la timp.

Într-o clipă sosiră de la Contla alte zvonuri. Le adusese ultima căruță.

— Cică sufletul mortului umblă pe acolo. Cică l-au văzut ciocănind la fereastra nebunei. Perechea lui. L-au recunoscut după pantalonii de piele și după toate celelalte.

— Și dumneata crezi că don Pedro, cu firea lui, o să îngăduie ca fi-su să-și facă mendrele cu babele ? Parcă-l aud cînd ar afla : „Bine, i-ar zice el. Tu ești mort. Stai liniștit în mormîntul tău. Lasă pe seama noastră afacerile astea". Și dacă l-ar vedea pe aici, pun rămășag că l-ar trimite iar în cimitir.

— Ai dreptate, Isaías. Bătrînul ăsta nu glumește.

Căruțașul își continuă drumul : „Da știu că le-am înșirat o poveste... !"

Se vedeau stele căzătoare. Cădeau de parcă cerul ar fi plouat cu lumini.

— I-a priviți, zise Terencio, ciucurele ăla care atîrnă colo sus.

— Parcă îi fac o slujbă lui Miguelito, zise și Jesús.

— N-o fi vreun semn rău ?

— Pentru cine ?

— Poate soră-ta tînjește după el.

— Cu cine vorbești ?

— Cu tine.

— Mai bine să mergem, băieți. Am umblat mult și mîine trebuie să ne sculăm devreme.

Și dispărură ca niște umbre.

Se vedeau stele căzătoare. În Comala se stinseseră luminile.

Cerul puse stăpînire pe întreagă fire.

Părintele Rentería se răsucea în așternutul său fără să poată dormi.

„Tot ceea ce s-a întîmplat este din vina mea. Teama de a jigni pe cei care mă întrețin. Pentru că ăsta este adevărul ; ei mă întrețin. De la săraci nu obțin nimic ; rugăciunile nu țin de foame. Așa a fost pînă acum. Și astea sînt urmările. E vina mea. Am trădat pe cei care mă iubesc și care mi-au dat credința lor și care mă caută rugîndu-mă să intervin pentru ei pe lîngă Dumnezeu. Dar ce au căpătat cu credința lor ? Raiul ? Sau purificarea sufletelor ? Și pentru ce își purifică sufletul dacă în ultima clipă... Parcă am și acum în față privirea Mariei Dyada care a venit să mă roage s-o

salvez pe sora ei, Eduviges, s-o ajut să capete iertarea lui Dumnezeu".

„A fost totdeauna bună cu semenii ei. Le-a dat tot ce a avut. Le-a dat pînă şi un copil. Şi li s-a pus împotrivă fiindcă dorea să-l recunoască cineva pe copil ca al lui; dar nimeni n-a vrut s-o facă. Atunci le-a spus: «Dacă-i aşa, am să-i fiu tot eu şi tată, chit că şi mamă îi sînt din întîmplare». Era primitoare şi bună, nu voia să supere pe nimeni, nici să se certe cu nimeni, şi oamenii s-au folosit din plin de asta."

„Dar s-a sinucis. A făcut-o împotriva voinţei lui Dumezeu".

„Nu-i rămînea altă cale. S-a hotărît la asta tot din bunătate".

„A pierdut totul în ultima clipă", asta i-am spus. „În ultimul moment. Atîtea lucruri bune cîştigate pentru salvarea ei să le piardă aşa de repede!"

„Dar nu le-a pierdut. A murit îndurerată. Şi durerea... Dumneata ne-ai spus ceva despre durere, dar nu-mi mai aduc aminte ce. Ea a murit de durere. A murit zvîrcolindu-se în sîngele care a sufocat-o. Parcă văd şi acum cum îşi schimonosea faţa. Erau cele mai triste încrîncenări pe care le-am văzut vreodată la un om".

„Poate că rugîndu-ne mult o să-i mîntuim sufletul".

„Să ne rugăm mult, părinte".

„Spun «poate»; poate am face ceva cu liturghiile gregoriene; dar pentru aşa ceva trebuie să cerem ajutor, să trimetem după preoţi. Şi asta costă bani".

Aveam în faţă privirea Mariei Dyada, o femeie săracă şi cu mulţi copii.

„Eu nu am bani. Dumneata ştii asta, părinte".

„Să lăsăm lucrurile aşa cum sînt. Să nădăjduim în Dumnezeu".

„Bine, părinte".

De ce privirea aceea devenea îndrăzneaţă în faţa resemnării? Ce îl costa pe el să ierte, cînd era atît de uşor să spună un cuvînt sau două, sau o sută de cuvinte, dacă erau necesare pentru a salva un suflet? Ce ştia el despre rai şi despre iad? Şi totuşi, el, pierdut într-un sat fără nume, ştia pe cei care meritaseră raiul. Avea un catalog. Începu să citească numele sfinţilor din panteonul catolic, începînd cu cei ai zilei: „Sfînta Nunilona, fecioară şi martiră; Anercio, episcop; sfintele Salomeea, văduvă, Alodia sau Eloida şi Nulina, fecioare; Córdula şi Donato". Şi continuă. Era copleşit de somn şi s-a aşezat în pat: „Am citit un şir de sfinţi şi sînt obosit de parcă aş fi sărit capra".

Ieşi afară şi privi cerul. Ploua cu stele. Se întristă; pentru că i-ar fi plăcut să vadă un cer liniştit. Auzi cîntatul cocoşilor. Simţi cum noaptea învăluie pămîntul. Pămîntul, această imensă „vale a plîngerii".

— Mai bine de tine, fiule. Mai bine de tine, îmi zise Eduviges Dyada.

Era noapte tîrzie. Lampa care ardea într-un colţ începu să scadă; apoi pîlpîi şi se stinse.

Am simţit că femeia se ridică şi crezui că se duce să aducă altă lumină. I-am auzit paşii din ce în ce mai îndepărtaţi. Am rămas în aşteptare.

Trecu o clipă, dar, văzînd că nu se întoarce, m-am ridicat şi eu. Am mers cu paşi sfioşi, dibuind prin întuneric, pînă cînd am ajuns în odaia mea. Acolo m-am aşezat pe podea aşteptînd să adorm. Am dormit cu pauze.

Într-una din aceste pauze am auzit ţipătul. Era un ţipăt chinuit, înfiorător, ca urletul unui beţiv : „Ah, viaţă, nu mă meriţi !"

M-am ridicat repede, căci l-am auzit lîngă urechile mele ; poate să fi fost în stradă ; dar eu l-am auzit aici, lipit de pereţii camerei. Cînd m-am deşteptat, totul era cufundat în linişte ; se auzea numai foşnetul moliei şi zvonul vag al tăcerii.

Nu, nu era cu putinţă să apreciezi profunzimea liniştii care a urmat acelui strigăt. Ca şi cum pămîntul s-ar fi golit de aer. Nici un sunet ; nici cel al răsuflării, nici cel al bătăii inimii ; ca şi cum ar fi tăcut însuşi glasul conştiinţei. Şi cînd abia începusem să mă liniştesc, ţipătul se auzi iar, şi continuă să se audă o bucată de vreme. „Lăsaţi-mi măcar dreptul de a tropăi ; dreptul ăsta îl au pînă şi spînzuraţii !"

Atunci se deschide larg uşa.

— Dumneata eşti, doña Eduviges ? întrebai. Ce s-a întîmplat ? Ţi-a fost frică ?

— Nu mă cheamă Eduviges. Sînt Damiana. Am ştiut că eşti aici şi am venit să te văd. Vreau să te iau să dormi acasă la mine. Acolo vei avea unde să te odihneşti.

— Damiana Cisneros ? Nu eşti dintre cei care au locuit la Media Luna ?

— Acolo locuiesc şi acum. De aceea am venit mai tîrziu.

— Mama mi-a vorbit de una Damiana care mă îngrijise cînd eram mic. Deci dumneata... ?

— Da, eu sînt. Te cunosc de cînd ai venit pe lume.

— Am să merg cu dumneata. Aici nu mi-au dat pace strigătele. N-ai auzit ce se întîmpla ? Parcă ar fi omorît pe cineva. N-ai auzit adineauri ?

— Poate să fie vreun ecou care stă închis aici. În camera asta l-au spînzurat pe Toribio Aldrete cu mult timp în urmă. Apoi au astupat uşa, pînă cînd el se va istovi : pentru ca trupul lui să nu găsească odihna. Nu ştiu cum ai putut intra de vreme ce nu există vreo cheie ca să deschizi uşa.

— Chiar doña Eduviges mi-a deschis. Mi-a spus că era singura cameră pe care o ţinea liberă.

— Eduviges Dyada ?

— Ea.

— Biata Eduviges ! Poate că mai suferă încă.

„Fulgor Sedano, bărbat de 54 de ani, holtei, de profesiune administrator, putînd să intentez şi să urmăresc procese prin puterea şi propiul meu drept, reclam şi declar ce urmează..."

Asta spusese cînd a încheiat procesul-verbal împotriva lui Toribio Aldrete. Şi sfîrşea : „Drept care constituie acuzaţia mea pentru uzufruct".

— Pe dumneata nu-i om care să te întreacă, don Fulgor. Ştiu că dumneata poţi multe. Şi prin puterea pe care o ai în spatele dumitale, ci prin dumneata însuţi.

Căzură de acord. Aldrete a fost cel care a spus-o primul, după ce se îmbătaseră împreună, chipurile pentru a sărbători procesul-verbal.

— Cu hîrtia asta o să ne lămurim dumneata și cu mine, don Fulgor, pentru că nu va folosi la altceva. Asta o știi bine și dumneata. La urma urmei, în ce te privește, ți-ai făcut datoria față de ce ți-au poruncit, iar în ce mă privește pe mine m-ai scutit de cercetări ; pentru că trebuia să mă previi de ce o să se întîmple cu fiecare. Acuma știu despre ce e vorba și-mi vine să rîd. Cică „uzufruct" ! Trebuie să-i fie rușine stăpînului dumitale că este atît de neștiutor.

Se învoiră. Se aflau în cîrciumă la Eduviges. Și chiar el o întrebase :

— Ascultă, Viges, îmi poți da camera de pe colț ?

— Pe care o vrei dumneata, don Fulgor ; dacă vrei, ocupă-le pe toate. Or să doarmă aici oamenii dumitale ?

— Nu toți, doar unul. Nu te mai îngriji de noi și du-te de te culcă. Numai lasă-ne cheia.

— Păi nu spun eu bine, don Fulgor, zise Toribio Aldrete. Pe dumneata nu-i om care să te întreacă ; dar mă înnebunește fiul ăsta de cățea al stăpînului dumitale.

Se înțeleseră. A fost pentru ultima oară cînd l-a auzit vorbind cu noimă, ca un om întreg. După aceea se purtase ca un laș, țipînd. „Cică puterea pe care eu o aveam în spate. Fără îndoială !"

Bătu cu coada cravașei în poarta casei lui Pedro Páramo. Se gîndi la ziua cînd făcuse prima dată acest lucru, cu două săptămîni mai înainte. Așteptă o bucată de timp, tot așa cum probabil, a așteptat și rîndul trecut. Privi apoi, așa cum a făcut și data trecută, ciucurele negru care atîrna de

buiandrugul porții. Dar nu comentă în sinea sa ca atunci : „În sfîrșit ! I-au luat. Primul era decolorat, ultimul strălucea de parcă ar fi fost de mătase ; deși nu e decît o cîrpă vopsită". Prima oară așteptase crezînd că poate casa o fi nelocuită. Da să plece cînd a apărut figura lui Pedro Páramo.

— Intră, Fulgor.

Era a doua oară cînd se vedeau. Prima dată el a fost cel care l-a văzut ; pentru că Pedrito era nou-născut. Și acum. Așadar, s-ar fi putut spune că abia acum era prima oară cînd se vedeau. Și i-a convenit să-i vorbească ca unui egal. În sfîrșit ! L-a urmat, lovindu-și piciorul cu cravașa. „Va afla îndată că eu sînt cel care știe. Va afla asta. Și va afla și pentru ce vin".

— Șezi, Fulgor. Aici o să vorbim mai în tihnă.

Acum, era în curte. Pedro Páramo se tolăni într-o iesle și așteptă :

— De ce nu stai jos ?

— Prefer să stau în picioare, Pedro.

— Cum dorești. Dar nu uita pe „don".

Cine era băiatul ăsta care îndrăznea să-i vorbească așa ? Nici tatăl lui, don Lucas Páramo, nu cutezase să facă una ca asta. Și deodată apăruse ăsta, care niciodată nu stătuse în Media Luna și nici nu cunoștea munca decît din auzite, și-i vorbea ca unui mitocan. Dar, în sfîrșit, fie !

— Cum merge treaba ?

Simți că ajungea la ce-l interesa. „Acum e rîndul meu", gîndi el.

— Prost. N-a mai rămas nimic. Am vîndut ultima vită.

Începu să scoată hîrtiile pentru a-l informa la cît se ridică datoria. Şi era gata să spună. „Datorăm atît", cînd auzi :

— Cui îi datorăm ? Nu mă interesează cît, ci cui.

Îi întinse o listă cu nume. Şi zise :

— Nu avem de unde scoate bani să plătim. Asta-i problema.

— Şi de ce ?

— Pentru că familia dumitale a păpat totul. Cereau şi iar cereau, fără a da înapoi nimic. Asta se plăteşte scump. Eu le spuneam : „Cu timpul o să se termine totul". Şi s-a terminat. Dar există cineva aici care-i interesat să cumpere terenurile. Şi plăteşte bine. S-ar putea acoperi tratele pendinte şi încă ar mai rămîne ceva ; deşi, acest ceva este ciuntit.

— Nu cumva oi fi tu ?

— Cum poţi să crezi că aş fi eu ?

— Sînt sigur de asta. Ne-apucăm mîine să punem ordine în treburile astea. Începem cu surorile Preciados. Zici că lor le datorăm mai mult ?

— Da. Şi lor le-am plătit mai puţin. Tatăl dumitale le-a tot amînat. Am înţeles că una dintre ele, Matilda, a plecat la oraş. Nu ştiu dacă la Guadalajara sau la Colima. Şi Lola, vreau să zic doña Dolores, a rămas stăpînă peste toate. Dumneata ştii ferma de la Enmedio. Acum ei, doñei Dolores, trebuie să-i plătim.

— Mîine te duci să-i ceri mîna Lolei.

— Cum crezi dumneata c-o să mă vrea ? Sînt bătrîn...

— O vei cere pentru mine. La urma urmei, e destul de drăguţă. Îi vei spune că sînt foarte

îndrăgostit de ea. În trecere, spune-i părintelui Rentería să ne aranjeze trata. Cîţi bani zici că ai ?

— Nimic, don Pedro.

— Promite-i. Spune-i că de îndată ce vom avea îi vom plăti. Sînt aproape sigur că nu ne face greutăţi. Să faci asta chiar mîine.

— Şi cu Aldrete ?

— Ce e cu Aldrete ? Mi-ai pomenit doar despre alde Preciados, despre alde Fregosos şi despre alde Guzmanes. Acum mai răsare şi acest Aldrete ?

— E în legătură cu hotarele. El a şi dat ordin să se împrejmuiască şi cere să facem separarea pămînturilor şi să punem porţiunea de zid care lipseşte.

— Asta las-o pentru mai tîrziu. Nu te preocupa de hotare. Nu vor fi hotare. Pămîntul nu are împărţiri. Gîndeşte-te la asta, Fulgor, dar să nu dai de înţeles că te-ai gîndi la aşa ceva. Rezolvă mai curînd chestiunea cu Lola. Nu vrei să te aşezi ?

— O să mă aşez, don Pedro. Să spun drept, îmi place să discut cu dumneata.

— Să-i spui Lolei cîte şi mai cîte, c-o iubesc. Asta-i important. Să ştii, Sedano, că o iubesc. Pentru ochii ei, ştii ? Treaba asta s-o faci mîine foarte devreme. Îţi mai reduc din sarcinile de administrator. Uită de Media Luna.

„De unde dracu o fi scos băiatul vicleşugurile astea ? se gîndi Fulgor Sedano, în timp ce se întorcea la Media Luna. Eu nu mă aşteptam la nimic de la el. «Este un nepriceput», spunea despre el răposatul meu stăpîn, don Lucas. «Un leneş de prima clasă». Şi îi dam dreptate. «Cînd o să mor

eu, pleacă și caută-ți altă muncă, Fulgor.» «Da, don Lucas». «După cum ți-am spus, Fulgor, am încercat să-l trimit la seminar, crezînd că cel puțin asta o să-i dea posibilitatea să aibă ce mînca și să poată să o întrețină pe maică-sa cînd n-oi mai fi eu; dar nici la asta nu s-a hotărît» « Dumneata nu meriți așa ceva, don Lucas ». « Nu mă pot bizui pe el pentru nimic, nici ca să-mi fie sprijin la bătrînețe. Ce vrei, Fulgor, planul meu a dat greș». «Mare păcat, don Lucas »".

Și acum treaba asta. Dacă nu ar fi fost atît de legat de Media Luna, nici n-ar fi venit să-l vadă. Ar fi șters-o fără să-l anunțe. Dar tare ținea la pămîntul acela; la măgurile pleșuvite de atîtea arături și care mai puteau fi lucrate, ca să dea mereu tot mai mult. Media Luna cea dragă !... Și pămînturile pe care le luase cu japca... „Fă-te încoace, moșioară de la Enmedio". O și vedea venind. Ca și cum ar fi ajuns aici.

Ce înseamnă o femeie la urma urmelor ! „Fără îndoială că da !" zise. Și își lovi piciorul cu cravașa, făcîndu-se nevăzut prin poarta ceea mare a fermei.

A fost foarte ușor să facă pe grozavul în fața lui Dolores. Pînă cînd fetei îi străluciră ochii și se schimbă la față.

— Iartă-mă că m-am înroșit, don Fulgor. Nu am crezut că don Pedro o să mă aleagă tocmai pe mine.

— Nici nu mai doarme, gîndindu-se la dumneata.

— Și el are de unde să aleagă. Sînt atît de multe fete drăguțe în Comala. Ce o să zică ele cînd o să afle ?

— El numai la dumneata se gîndește, Dolores. Numai la dumneata și la nimeni altcineva.

— Mă tulburi, don Fulgor. Nici nu-mi închipuiam una ca asta.

— Pentru că el e un om atît de retras. Don Lucas Páramo, odihnească-se în pace, îi tot spunea că n-ai fi vrednică de el. Și a tăcut din supunere. Acum cînd el nu mai trăiește, nu mai e nici o piedică. A fost prima lui hotărîre, dar eu am întîrziat să o îndeplinesc fiindcă am avut foarte multe treburi. Să fixăm data nunții pentru poimîine. Ce părere ai ?

— Nu e prea curînd ? Nu am nimic pregătit. Trebuie să mă-ngrijesc de zestre. Îi voi scrie sorei mele. Ba nu, mai bine îi voi trimite un curier ; dar oricum, nu voi fi gata înainte de 8 aprilie. Astăzi sîntem în întîi. Da, abia pe 8. Spune-i să aștepte cîteva zile.

— El ar fi vrut să fie chiar acum. Dacă este din cauza zestrei ți-o procurăm noi. Răposata mamă a lui don Pedro abia aștepta ca dumneata să îmbraci rochiile ei. În familia lor așa este obiceiul.

— Dar zilele astea mai e ceva. Treburi femeiești, știi dumneata. O, ce rușine mi-e să-ți spun asta, don Fulgor ! Mă faci să roșesc. Îmi vine periodul. O, ce rușine !

— Ei și ce ? Căsătoria nu e o treabă care depinde de period. Important e dacă există iubire. Și existînd iubire, toate celelalte sînt de prisos.

— Dar dumneata nu mă înțelegi, don Fulgor.

— Înţeleg. Nunta va fi poimîine.

Şi a lăsat-o cu mîinile întinse, cerînd opt zile, nu mai mult decît opt zile.

„Să nu uit să-i spun lui don Pedro — fără îndoială că don Pedro e un băiat dibaci! — să-i spun să nu uite să-i zică judecătorului că bunurile sînt solidare. «Adu-ţi aminte, Fulgor, să-i spui asta chiar mîine»".

Rămasă singură, Dolores alergă la bucătărie cu un lighean să ia apă caldă: „Voi face ca periodul să-mi vină mai curînd. Să vină chiar în noaptea asta. Dar oricum, mă va ţine trei zile. Nu va avea nici o putere. Ce fericire! Ah, ce fericire! Mulţumesc lui Dumnezeu că mă dă lui don Pedro". Şi adăugă: „Deşi după aceea o să mă urască".

— Ai acum o logodnică şi e foarte de acord cu cele propuse. Părintele vrea şaizeci de pesos pentru a trece sub tăcere strigările în căsătorie. I-am spus că o să-i dăm la timpul cuvenit. El zice că îi trebuie pentru a repara altarul şi că masa din sufragerie este toată scorojită. I-am promis că o să-i trimitem o masă nouă. Zice că dumneata niciodată nu te duci la liturghie. I-am promis că o să te duci. Şi zicea că de cînd a murit bunica dumitale nu i-ai dat zeciuielile. I-am spus să nu se îngrijoreze. E de acord.

— Nu i-ai cerut nimic lui Dolores?

— Nu, stăpîne. N-am îndrăznit. Asta-i adevărul. Era atît de mulţumită, că n-am putut să-i stric bucuria.

— Eşti copil.

„Auzi! Eu copil. Cu 55 de ani în spate. El abia începe să trăiască, iar eu sînt la cîţiva paşi de moarte."

— N-am vrut să-i stric mulţumirea.

— Oricum, eşti un copil.

— Bine, stăpîne.

— Săptămîna viitoare vei merge la Aldrete. Îi spui să revizuiască împrejmuirea de zid. A intrat în terenurile de la Media Luna.

— El şi-a făcut bine măsurătorile. Ştiu sigur că aşa e.

— Păi spune-i că s-a înşelat. Că a calculat greşit. Dărîmă zidurile dacă e nevoie.

— Şi legile?

— Care legi, Fulgor? De acum înainte legea o vom face noi. Ai la lucru în Media Luna vreunul mai făţarnic?

— Da, sînt cîţiva.

— Păi trimite-i un mandat lui Aldrete. Îi închei un proces-verbal acuzîndu-l de „uzufruct" sau de ce-ţi trece ţie prin cap. Şi aminteşte-i că Lucas Páramo a murit. Că trebuie să facă noi tratate cu mine.

Cerul era încă albasrtu. Abia se zăreau cîţiva nori. Vîntul sufla pe undeva pe sus, dar jos se transforma în zăpuşeală.

Bătu din nou în poartă cu coada cravaşei deşi ştia că n-o să-i deschidă nimeni pînă cînd nu i-o veni chef lui Pedro Páramo. Zise privind spre buiandrugul de la poartă: „Sînt drăguţi ciucurii ăştia negri; parcă-s făcuţi să fie aici". În acel moment îi deschiseră şi intră.

— Intră, Fulgor. Ai aranjat treaba cu Toribio Aldrete ?

— Da, stăpîne.

— Ne rămîne afacerea cu Fregosos. Las-o deocamdată baltă. Acum sînt foarte ocupat cu „luna mea de miere".

— Satul ăsta e plin de ecouri. Parcă ar fi închise în crăpăturile pereților sau ascunse sub pietre. Cînd mergi, auzi cum pașii vin parcă după tine. Auzi trosnete. Rîsete. Niște rîsete foarte bătrîne, obosite parcă de atîta rîs. Și voci secătuite de atîta întrebuințare. Toate astea le auzi. Cred că va veni o dată și ziua cînd sunetele astea o să înceteze.

Asta îmi spunea Damiana Cisneros în timp ce străbăteam satul.

— A fost o vreme cînd am auzit, mai multe nopți la rînd, zgomotul vag al unei petreceri. Zgomotele ajungeau pînă la mine la Media Luna. M-am apropiat să văd petrecerea și am văzut ceea ce am văzut acum : nimic. Pe nimeni. Ulițele la fel de pustii ca acum.

Pe urmă n-am mai auzit-o. Și veselia obosește. De aia nici nu mă mir că toate astea se vor termina...

— Da, vorbi din nou Damiana Cisneros. Satul ăsta e plin de ecouri. Eu nu mă sperii. Aud urletul cîinilor și îi las să urle. În zilele cu vînt, se vede cum vîntul smulge frunzele copacilor cînd aici, după cum observi, nu sînt copaci. Au fost într-o vreme, căci dacă n-ar fi fost, de unde ar fi ieșit frunzele ?

Și cel mai rău este cînd auzi vorbind oameni, ca și cum vocile ar ieși dintr-o crăpătură și, totuși, sînt atît de clare, încît le recunoști. Uite, chiar acum cînd veneam, am întîlnit un *velorio* [1]. M-am oprit să spun un *Tatăl-Nostru.* Asta făceam cînd, deodată, o femeie se îndepărtă de celelalte și veni să-mi zică :

„Damiana ! Roagă-te lui Dumnezeu pentru mine, Damiana !"

Își ridică șalul și recunoscui fața sorei mele, Sixtina.

„Ce faci aici ?" am întrebat-o.

Atunci ea a fugit să se ascundă între celelalte femei.

Sora mea Sixtina, dacă cumva nu știi, a murit cînd avea 12 ani. Era cea mai mare. Acasă am fost șaisprezece în familie, așa că socotește cînd a murit. Și uite-o acum, umblînd prin această lume. Să nu te sperii dacă auzi ecouri și voci mai noi, Juan Preciado.

— Și pe dumneata te-a anunțat mama că o să vin ? am întrebat-o.

— Nu. Da chiar, ce-i cu mama ta ?

— A murit, zisei.

— A murit ? Și de ce ?

— N-am știut de ce. Poate de tristețe. Suspina într-una.

— Asta e rău. Fiecare suspin e ca un strop de viață al celui care se destramă. Va să zică a murit ?

— Da. Poate dumneata trebuia să știi asta.

[1] Ceremonie de călugărire a unei femei.

— Și de ce trebuia s-o știu ? Sînt mulți ani de cînd nu știu nimic.
— Atunci cum se face că ai dat de mine ?
— ...
— Dumneata ești vie, Damiana ? Spune-mi, Damiana !
Și mă găsii deodată singur pe străzile acelea pustii. Ferestrele caselor erau larg deschise. Acoperișurile de spini care protejează gardurile de zid erau smulse și lăsau să se vadă vălătucii.
— Damiana ! strigai. Damiana Cisneros !
Îmi răspunse ecoul : „...ana ...neros... ! ...ana ...neros... !"

Auzii cîinii lătrînd de parcă eu i-aș fi trezit. Văzui un om traversînd strada.
— Ei, tu ! strigai.
— Ei, tu ! îmi răspunse propria-mi voce.
Și ca și cum ar fi fost după colțul străzii, auzii niște femei care stau de vorbă :
— Privește cine vine încoace. Nu este Filoteo Aréchiga ?
— El este. Ascunde-ți fața.
— Mai bine să plecăm. Dacă vine după noi, înseamnă că o iubește pe una din noi. Pe cine crezi că urmărește ?
— Cu siguranță pe tine.
— Ba se pare că pe tine.
— Nu mai aleargă. S-a oprit după colțul ăla.
— Atunci nu iubește pe nici una dintre noi, vezi ?
— Dar ce făceai dacă era așa : dacă te căuta pe tine sau pe mine ? Ce făceai ?
— Nu-ți face iluzii.

— La urma urmei a fost mai bine așa. Gurile rele spun că el se ocupă cu angajarea fetelor pentru don Pedro. De la ce-am scăpat !
— Ah, da ? Cu bătrînul ăsta nu vreau să am nimic de-a face ; nici nu vreau să-l văd.
— Hai mai bine să plecăm.
— Că bine zici. Să plecăm de aici.

Noapte. A trecut de mult de miezul nopții. Și vocile :
— ...Îți spun că dacă anul ăsta se face porumbul, voi avea cu ce să-ți plătesc. Dacă se strică recolta, apoi o să mai rabzi și tu...
— Nu-ți cer acum. Știi și tu că m-am purtat totdeauna bine cu tine. Dar pămîntul nu-i al tău. Te-ai apucat să lucrezi un teren care-i al altuia. De unde o să faci rost să-mi plătești ?
Și cine zice că pămîntul nu e al meu ?
— Se spune că l-ai vîndut lui Pedro Páramo.
— Eu nici nu m-am apropiat de acest domn. Pămîntul este încă al meu.
— Asta o spui tu. Dar pe aici se vorbește că este al lui tot.
— Să vină să mi-o spună mie.
— Ascultă, Galileo, ți-o spun deschis, eu pe tine te prețuiesc. Pe deasupra mai ești și bărbatul sorei mele. Și nimeni nu se îndoiește că te porți frumos cu ea. Dar să nu vii să-mi spui mie că n-ai vîndut pămînturile.
— Îți spun că nu le-am vîndut nimănui.
— Dar sînt ale lui Pedro Páramo. Așa a dispus el. N-a venit să te vadă don Fulgor ?
— Nu.

— Mîine cu siguranţă îl vei vedea că vine. Şi dacă nu mîine într-o altă zi.

— N-o să-şi atingă scopul. Ori mă omoară, ori îl omor.

— *Requiescat*[1], amin, cumnate.

— Ai să te întorci şi ai să vezi. De mine, să nu-ţi faci griji. Mama mi-a tăbăcit bine pielea ca să nu mă mai sperii.

— Atunci pe mîine! Spune-i lui Felícitas că în seara asta nu vin să mănînc. Nu mi-ar place să povestească pe urmă: „Am fost cu el în ajun".

— Îţi vom păstra ceva, poate prinzi curaj şi vii.

Se auziră paşii care se îndepărtau cu zgomot de pinteni.

— ...Mîine, cum se va lumina, vei pleca cu mine, Chona. Am înhămat catîrii.

— Şi dacă tata moare de mînie? Aşa bătrîn cum este... Niciodată nu mi-aş ierta dacă i se va întîmpla ceva din cauza mea. Sînt singurul om pe care îl are în preajmă ca să-l ajute. Nu mai are pe nimeni. De ce aşa mare zor să mă răpeşti? Mai rabdă un piculeţ. Nu mai e mult şi va muri.

— Acelaşi lucru mi l-ai spus şi acum un an. Ba chiar m-ai certat că nu îndrăznesc şi mi-ai spus că tu eşti sătulă de toate. Am pregătit catîrii şi sînt gata. Vii cu mine?

— Lasă-mă să mă mai gîndesc.

[1] Odihnească-se în pace (lat.)

— Chona! Nu ştii cît te doresc? Şi nu pot să-mi stăpînesc dorinţele, Chona. Aşa că trebuie să vii cu mine, trebuie.

— Lasă-mă să mă gîndesc. Înţelege! Trebuie să aşteptăm să moară. Mai are puţin de trăit. Atunci voi pleca cu tine şi nu va mai trebui să mă răpeşti.

— Asta mi-ai spus-o şi acum un an.

— Şi ce?

— Păi a trebuit să închiriez catîrii. Şi acum îi am. Numai pe tine te aşteaptă. Lasă-l să se descurce singur! Tu eşti drăguţă. Eşti tînără. Se va găsi vreo bătrînă care să vină să-l îngrijească. Aici se găsesc destule suflete miloase.

— Nu pot.

— Ba să poţi!

— Nu pot. Îmi pare rău! Şi mai e ceva! este tatăl meu.

— Atunci nici să nu mai vorbim. Mă duc la Juliana; ea se prăpădeşte după mine.

— Bine. Eu nu-ţi zic nimic.

— Nu vrei să mă vezi mîine?

— Nu. Nu mai vreau să te văd de loc.

Zgomote. Glasuri. Cîntece îndepărtate:

Logodnica mea mi-a dat pentru lacrimi
O batistă tivită...

Sună fals. De parcă aceste stihuri care se cuvin a fi cîntate de bărbaţi ar fi fost cîntate de femei.

Văzui trecînd căruţele. Boii se mişcau încet. Pietrele scîrţîiau sub roţi. Oamenii mergeau ca şi cum ar mai dormi încă.

„...În toate diminețile satul tresare cînd încep căruțele să treacă din toate părțile, încărcate cu salpetru, cu știuleți de porumb, cu tutun. Roțile scîrțîie făcînd să vibreze geamurile, trezind oamenii. E ora la care se deschid cuptoarele și miroase a pîine coaptă. Și deodată poate să tune. Începe să plouă. Poate că vine primăvara. Acolo te vei obișnui cu cei năprasnici, fiul meu".

Căruțe goale, tulburînd liniștea străzilor. Pierzîndu-se pe drumul întunecat al nopții. Și umbrele. Și ecoul umbrelor.

Mă gîndii să mă întorc. Văzui acolo sus drumul pe care venisem ca o rană deschisă între dealurile întunecate.

Atunci cineva mă bătu pe umăr :

— Ce faci aici ?

— Am venit să caut... și eram gata să spun pe cine, cînd mă oprii — am venit să-l caut pe tatăl meu.

— Și de ce nu intri ?

Am intrat. Era o casă cu acoperișul pe jumătate căzut. Țiglele pe jos. Tavanul pe jos. Și în cealaltă jumătate a casei, un bărbat și o femeie.

— Nu sînteți morți ? i-am întrebat.

Și femeia zîmbi. Bărbatul mă privi serios.

— E beat, zise bărbatul.

— E numai înspăimîntat, zise femeia.

În odaie era o lampă de gaz. Mai era un pat din nuiele și un jilț pe care se afla îmbrăcămintea femeii. Ea era în pielea goală, cum a adus-o Dumnezeu pe lume. Și el la fel.

— Am auzit că se tînguia cineva în fața ușii noastre. Dumneata erai. Ce ți s-a întîmplat ?

— Mi s-au întîmplat atîtea lucruri, încît aș vrea mai de grabă să dorm.

— Noi dormeam.

— Să ne culcăm atunci.

Dimineața îmi alungă amintirile.

Auzeam din cînd în cînd sunetul cuvintelor și observam o deosebire. Vorbele pe care le auzisem pînă atunci nu aveau nici un sunet, nu răsunau, nu se auzeau ; se simțeau ; dar erau fără sunet ca acelea care se aud în timpul viselor.

— Cine o fi ? întreba femeia.

— Cine știe, răspundea bărbatul.

— Cum o fi venit pînă aici ?

— Cine știe.

— Parcă l-am auzit spunînd ceva de tatăl lui.

— Și eu l-am auzit spunînd asta.

— Nu s-o fi rătăcit ? Adu-ți aminte cum au ajuns pe aici cei care spuneau că s-au rătăcit. Căutau un loc numit Los Confines și tu le-ai spus că nu știai pe unde venea locul ăsta.

— Da, mi-aduc aminte ; dar lasă-mă să dorm. Încă nu s-a luminat de ziuă.

— Mai e puțin. Am vorbit ca să te trezesc. Mi-ai poruncit să te trezesc înainte de a se lumina. De asta am vorbit. Scoală-te !

— Și de ce vrei să mă scol ?

— Nu știu de ce. Mi-ai zis aseară să te trezesc. Nu mi-ai spus de ce.

— Atunci, lasă-mă să dorm. N-ai auzit ce-a spus omul ăsta cînd a venit ? Să-l lăsăm să doarmă. A fost singurul lucru pe care l-a spus.

Vocile parcă se îndepărtează. Parcă se pierd. Parcă se sting. Nimeni nu mai zice nimic. Dorm.

Şi deodată altă voce :

— Termină cu mişcatul. Parcă s-ar trezi. Şi dacă ne vede aici, o să ne întrebe ceva.

— Ce ne poate întreba ?

— Bine. Ceva trebuie să spună, nu ?

— Lasă-l. Trebuie să fie foarte obosit.

— Crezi ?

— Da mai taci odată, femeie !

— Uite, se mişcă. Vezi cum se zvîrcoleşte ? Ca şi cum l-ar zgîlţîi ceva pe dinăuntru. Eu ştiu cum e, pentru că şi mie mi s-a întîmplat.

— Ce ţi s-a întîmplat ţie ?

— Aia.

— Nu ştiu despre ce vorbeşti.

— Dacă nu l-aş fi văzut pe omul ăsta zbuciumîndu-se, nu aş fi vorbit despre ceea ce mi s-a întîmplat mie prima oară cînd mi-ai făcut treaba aia. Şi cît m-a durut, şi cît de mult m-am căit pentru asta.

— Pentru care asta ?

— Pentru felul cum mă simţeam după ce mi-ai făcut treaba aia, care, deşi nu vrei să recunoşti, eu am ştiut că era un lucru rău.

— Iar începi cu povestea asta ? De ce nu dormi şi nu mă laşi nici pe mine să dorm ?

— Mi-ai cerut să-ţi amintesc. Asta fac. Pentru Dumnezeu, eu fac ceea ce mi-ai cerut să fac. Hai ! E timpul să te scoli.

— Lasă-mă în pace, femeie !

Bărbatul părea că doarme. Femeia tot bombănea, dar cu voce foarte înceată.

— Trebuie să se fi luminat de ziuă, căci e lumină. Pot să-l văd pe omul ăsta de aici, fiindcă e destulă lumină ca să-l văd. Soarele va răsări curînd. Fireşte, asta nici nu se întreabă. După cît se pare, omul ăsta e un ticălos. Şi i-am dat găzduire. N-o facem decît numai pentru o noapte ; însă îl ascundem. Şi asta cu timpul o să ne aducă răul... Ia uite-l cum se mişcă, cum nu-şi găseşte locul. Se pare că nu se împacă cu sufletul lui.

Se lumină de ziuă. Lumina zilei risipea umbrele. Le destrăma. În camera unde mă aflam se simţea căldura trupurilor care dormeau. Simţeam cum îmi pătrunde prin pleoape lumina albă a zorilor. Auzeam :

— Se frămîntă în el însuşi ca un condamnat. Şi are toate trăsăturile unui om rău. Scoală-te, Donis ! Priveşte-l ! Se freacă de podea răsucindu-se. Face spume la gură. Trebuie să fie unul care a săvîrşit multe crime. Şi tu nici nu-ţi dai seama de asta.

— Trebuie să fie un biet om. Dormi şi lasă-ne să dormim !

— Şi de ce să dorm dacă nu mi-e somn ?

— Scoală-te şi pleacă, şi nu mă mai sîcîi atîta.

— Asta am să fac. O să mă duc să aprind focul. Şi în tăcere, îi voi spune ăstuia să vină să se culce aici cu tine, în locul meu.

— Spune-i.

— N-o să pot. O să-mi fie frică.

— Atunci du-te de-ţi fă treburile şi lasă-ne în pace.

— Asta o să fac.

— Păi ce mai aştepţi ?

— Mă duc.

Simţii că femeia cobora din pat. Picioarele ei desculţe lipăiră de podea şi trecură pe deasupra capului meu. Închisei şi deschisei ochii.

Cînd mă deşteptai, soarele era la amiază. Lîngă mine, o ceaşcă de cafea. Încercai s-o beau. Sorbii cîteva înghiţituri.

— Nu avem mai mult. Iartă-ne sărăcia. Sîntem atît de strîmtoraţi, atît de strîmtoraţi...

Era o voce de femeie.

— Nu vă deranjaţi pentru mine, i-am zis. Nu vă ocupaţi de mine. Sînt obişnuit. Cum pleacă cineva de aici ?

— Pe unde ?

— Pe unde o fi.

— Sînt o mulţime de drumuri. E unul care duce la Contla ; altul care vine de acolo. Un altul care ţine drept spre munte. Ăsta care se vede de aici şi care nu ştiu unde duce, şi-mi arătă cu degetul golul din tavan, acolo unde acoperişul era spart. Cestălalt duce la Media Luna. Şi mai este altul care străbate tot ţinutul şi duce mai departe.

— Poate ăsta este cel pe care am venit.

— Încotro mergi ?

— Merg la Sayula.

— Închipuieşte-ţi ! Eu care credeam că Sayula vine în partea asta. Mereu am dorit s-o cunosc. Se zice că pe acolo e multă lume, aşa-i ?

— Ca prin toate părţile.

— Închipuieşte-ţi ! Şi noi aici sîntem atît de singuri. Dorim aşa de mult să cunoaştem cît de cît din viaţă.

— Unde a plecat soţul tău ?

— Nu e soţul meu. E fratele meu ; deşi el nu vrea să se ştie asta. Unde a plecat ? Cred că s-a dus să caute un tăuraş sălbatic care umblă slobod pe aici. Cel puţin asta mi-a spus.

— Cît e de cînd sînteţi aici ?

— Din totdeauna. Aici ne-am născut.

— Trebuie că aţi cunoscut-o pe Dolores Preciado.

— Poate el, Donis. Eu cunosc atît de puţină lume. Niciodată nu ies. Aici unde mă vezi, aici am stat totdeauna. Bine, nu chiar din totdeauna. Numai de cînd m-a făcut nevasta lui. De atunci îmi petrec viaţa ascunsă de lume, fiindcă mi-e frică că o să mă vadă. El nu vrea să creadă, dar nu-i aşa că pot să sperii lumea ? — şi se apropie de locul unde bătea soarele. Priveşte-mi faţa !

Era o faţă obişnuită, comună.

— Ce vrei să văd ?

— Nu-mi vezi păcatul ? Nu vezi aceste pete viorii ca o pecingine care mă acopăr de sus pînă jos ? Şi asta e numai ce se vede pe dinafară ; înăuntru sînt o adevărată mare de noroi.

— Şi cine poate să te vadă dacă pe aici nu locuieşte nimeni ? Am cutreierat satul şi n-am văzut pe nimeni.

— Asta crezi dumneata ; dar tot mai sînt cîţiva. Spune-mi, Filomeno nu trăieşte ? Dorotea, Melquiades, bătrînul Prudencio, Sóstenes şi toţi ăilalţi, nu trăiesc ? Trăiesc, trăiesc ascunşi. Ziua nu ştiu ce-or face ; dar noaptea ies din ascunzători. Şi ceasurile acelea sînt pline de spaime. Dacă ai vedea mulţimea de suflete care umblă slobode pe stradă. Încep să iasă de cum se întunecă. Şi nimănui nu-i place să le vadă. Sînt atît de mulţi, şi

noi atît de puţini, încît oricît ne-am strădui să ne rugăm pentru ei, nu i-am putea scăpa de chinuri. Nu ar ajunge rugăciunile noastre pentru toţi. Poate ar ajunge pînă la ei cîte-o bucată din *Tatăl-Nostru*. Dar asta nu le poate folosi la nimic. Apoi sînt la mijloc şi păcatele noastre. Nici unul dintre cei care trăim nu a primit iertarea lui Dumnezeu. Nimeni nu va putea să-şi ridice privirea spre cer fără să se simtă copleşit de ruşine. Şi cu ruşinea nu te vindeci. Cel puţin aşa mi-a spus episcopul care a trecut pe aici cu cîtva timp în urmă, dînd indulgenţe. Eu m-am aşezat în faţa lui şi i-am mărturisit totul :

„Asta nu se iartă", mi-a zis el.

„Mi-e ruşine".

„Nu acesta este leacul".

„Căsătoreşte-ne !"

„Despărţiţi-vă !"

Eu am vrut să-i spun că viaţa ne unise punîndu-ne în această situaţie grea. Eram atît de singuri aici, de fapt, eram numai noi. Şi într-un fel satul trebuia să fie populat. Cînd s-o întoarce poate o să aibă cui să-i dea iertarea.

„Despărţiţi-vă. Asta e tot ce se poate face".

„Dar cum o să trăim ?"

„Cum trăiesc oamenii".

Şi a plecat, călare pe catîrul lui, cu faţa aspră, fără a privi înapoi, ca şi cum ar fi lăsat aici întruchiparea pierzaniei. Nu s-a mai întors niciodată. De asta pe aici mişună suflete ; e o adevărată hoinăreală de oameni care au murit fără să primească iertarea şi care nu o vor obţine în nici un fel ; nu o vor obţine niciodată, dacă se depărtează de noi. Vine. Îl auzi ?

— Da, îl aud.

— El e.

Se deschise uşa.

— Ce s-a întîmplat cu tăuraşul ? întrebă ea.

— N-a venit ; dar i-am luat urma şi aproape că ştiu unde e. În noaptea asta îl voi prinde.

— O să mă laşi singură la noapte ?

— Poate că da.

— N-o să pot îndura. Trebuie să stai cu mine. Numai noaptea mă simt liniştită.

— În noaptea asta o să mă duc după tăuraş.

— Am aflat, intervenii eu, că sînteţi fraţi.

— Ai aflat ? Eu o ştiam cu mult înaintea dumitale. Nu ne place să se vorbească despre noi.

— Eu spuneam asta ca să vedeţi că înţeleg. Nu pentru altceva.

— Ce înţelegi dumneata ?

Ea se aşeză alături de el, sprijinindu-se de umerii lui şi zise de asemenea :

— Ce înţelegi dumneata ?

— Nimic, răspunsei. De fiecare dată înţeleg mai puţin. Şi adăugai : aş dori să mă întorc în locurile de unde am venit. Am să profit că mai e încă puţină lumină şi să plec.

— E mai bine să aştepţi. Aşteaptă pînă dimineaţa. În curînd o să se întunece şi toate drumurile sînt încîlcite, cu rîpi şi mărăcinişuri. Poţi să te rătăceşti. Mîine te voi îndruma eu.

— Bine.

Prin acoperişul spart am văzut cum trec cîrduri de sturzi, acele păsări care zboară spre seară, înainte ca întunericul să le închidă drumurile. Apoi, cîţiva nori destrămaţi de vîntul care vine

și duce cu el ziua. După aceea a răsărit luceafărul de seară, iar mai tîrziu luna.

Bărbatul și femeia nu erau cu mine. Ieșiseră prin ușa care da în curte și s-au întors cînd era noapte de-a binelea. Așa că n-au știut ce se întîmplase în timpul cît au umblat ei pe afară.

Și iată ce s-a întîmplat :

Venind din stradă, intră în cameră o femeie. Era foarte bătrînă și slabă, slabă, numai piele și oase. Intră și își plimbă privirea prin cameră. Se duse drept acolo unde era patul și scoase de sub el o valiză. O cercetă cu de-amănuntul. Luă sub braț cîteva cearșafuri și plecă mergînd în vîrful picioarelor, ca să nu mă trezească.

Eu rămăsei nemișcat, ținîndu-mi răsuflarea, privind în altă parte. Pînă cînd, în sfîrșit, reușii să întorc capul și să văd că luceafărul de seară se apropiase de lună.

— Ia asta, auzii.

Nu îndrăzneam să întorc capul.

— Ia-o ! Îți va face bine. Este apă de portocal. Știu că te-ai speriat, fiindcă tremuri. Cu asta o să-ți treacă frica.

Recunoscui mîinile și ridicînd ochii recunoscui și fața. Bărbatul care sta în spatele ei întrebă :

— Ești bolnav ?

— Nu știu. Văd lucruri și oameni acolo unde poate voi nu vedeți nimic. Se afla aici o femeie. Poate ați văzut-o ieșind.

— Vino, zise el femeii. Lasă-l singur. Trebuie să fie un mistic.

— Să-l culcăm în pat. Privește cum tremură ; sigur are fierbințeală.

— Nu-l lua în seamă. Oameni de soiul lui cad în starea asta ca să atragă atenția. Am cunoscut unul în Media Luna care își zicea ghicitor. Făcea pe ghicitorul. Ceea ce niciodată n-a ghicit a fost că a trebuit să moară chiar atunci cînd stăpînul l-a dovedit că e un șarlatan. Trebuie să fie un mistic dintre ăia care își petrec viața colindînd prin sate „ca să găsească ceea ce Providența vrea să le dea“, dar aici nu va găsi pe nimeni care să-l scape de foame. Vezi că nu mai tremură ? Și asta pentru că ne-a auzit.

Parcă s-ar fi întors timpul înapoi. Văzui din nou luceafărul alături de lună. Norii destrămîndu-se. Cîrdurile de sturzi. Și îndată seara încă plină de lumină.

Pereții reflectînd soarele înserării. Pașii mei lovind pietrele. Cărăușul care îmi zicea : „Caut-o pe doña Eduviges, dacă mai trăiește !“

Apoi o cameră în întuneric. O femeie sforăind alături de mine. Am observat că respirația ei era inegală, ca și cum n-ar fi dormit, ci, mai degrabă, numai ar fi imitat zgomotele pe care le face omul prin somn. Patul era de nuiele, acoperit cu cergi care miroseau a urină, de parcă niciodată n-ar fi fost aerisite la soare ; iar ca pernă o pătură din păr de cal umplută cu *pochote* [1] sau cu lînă, atît de tare, sau atît de îmbibată de sudoare, încît se întărise ca lemnul.

[1] Un arbore foarte spinos, din familia malvaceelor, al cărui fruct conține o substanță asemănătoare bumbacului.

Lîngă genunchii mei simţeam picioarele goale ale femeii şi alături de obrazul meu respiraţia ei. M-am aşezat în pat rezemîndu-mă de perna tare ca o cărămidă.

— Nu dormi ? m-a întrebat ea.

— Nu mi-e somn. Am dormit toată ziua. Unde e fratele tău ?

— A plecat pe drumurile alea. Ai auzit şi dumneata unde trebuia să meargă. Poate n-o să vină în noaptea asta.

— Aşa pleacă totdeauna ? Fără să-i pese de dumneata ?

— Da. Şi poate nici nu se mai întoarce. Aşa au zis toţi la început. Că se duc ici, că se duc colo. Pînă cînd se văd plecaţi ; şi se depărtează atît de mult că pînă la urmă le este peste mînă să se mai întoarcă. Donis a încercat mereu să plece şi cred că acum i-a venit şi lui rîndul. Poate fără să-mi fi dat eu seama, m-a lăsat cu dumneata să ai grijă de mine. A găsit acum un prilej. Treaba asta cu tăuraşul sălbatic a fost spusă numai aşa într-o doară. Ai să vezi că nu se mai întoarce.

Aş fi vrut să-i spun : „Mă duc să iau puţin aer ; simt că mi se face greaţă" ; dar am zis :

— Nu te nelinişti. Se va întoarce.

Cînd m-am sculat, mi-a spus :

— Am lăsat în bucătărie, pe foc, ceva de mîncare. E foarte puţin, dar o să-ţi potoleşti foamea.

Am găsit o bucată de pastramă şi nişte *tortillas* [1].

[1] Turtişoare din făină de porumb coapte în spuză.

— Doar de atîta am putut să fac rost, o auzii spunîndu-mi de departe. Le-am luat de la soră-mea, şi i-am dat în schimb două cearşafuri pe care le păstram de la mama. Soră-mea a trebuit să vină să le ia. Nu ştiu ce o să-i spun lui Donis. Ea era femeia pe care ai văzut-o şi de care te-ai speriat.

Un cer negru, plin de stele. Şi alături de lună, luceafărul, steaua cea mai mare dintre toate.

— Nu mă auzi ? am întrebat cu glas încet.

Şi vocea ei mi-a răspuns :

— Unde te afli ?

— Sînt aici, în satul tău. Alături de lumea ta. Nu mă vezi ?

— Nu, fiule, nu te văd.

Vocea ei părea că învăluie totul. Se pierdea pînă dincolo de lume.

— Nu te văd.

La miezul nopţii m-am întors în locul unde dormea femeia şi i-am zis :

— Voi rămîne aici, în colţul ăsta. La urma urmei, patul este la fel de tare ca şi podeaua. Dacă se întîmplă ceva, anunţă-mă.

Ea mi-a zis :

— Donis n-o să se întoarcă. I-am citit asta în ochi. Aştepta să vină cineva ca să plece el. Acuma ai să te îngrijeşti de mine. Ce, nu vrei să ai grijă de mine ? Vino să dormi cu mine.

— Stau bine aici.

— E mai bine să te sui în pat. Acolo o să te mănînce *turicatas*.

Atunci m-am dus şi m-am culcat cu ea.

M-am trezit exact la miezul nopţii din pricina căldurii. A căldurii şi a transpiraţiei. Corpul acelei femei făcut din pămînt, învelit într-o crustă de pămînt, se destrăma de parcă s-ar fi cufundat într-o băltoacă cu noroi. Simţeam că înot în sudoarea care şiroia din ea şi că nu mai am aer să respir. M-am ridicat. Femeia dormea. Din gura ei ieşea un zgomot bolborosit cu bulbuci foarte asemănător cu horcăitul.

Am ieşit în stradă să caut aer, dar căldura care mă urmărea nu se dezlipea de mine.

Dar nici afară nu era aerul de care aveam nevoie; doar noaptea, toropitoare şi liniştită, înfierbîntată de zăduful de august.

Nu era aer. A trebuit să respir propria mea răsuflare, oprind în căuşul mîinilor înainte de a se risipi aerul care ieşea din gura mea. Simţeam cum şi aerul acesta se duce şi vine de fiecare dată mai puţin, pînă cînd s-a subţiat într-atît încît s-a strecurat printre degetele mele dispărînd pentru totdeauna.

Da, pentru totdeauna.

Îmi amintesc că am văzut, neîndoielnic, am văzut ceva asemeni norilor spumoşi care se învîrtejeau deasupra capului meu şi mă atingeau uşor cu spuma lor. M-am pierdut apoi în ceţurile lor. E tot ce-am mai văzut.

— Vrei să mă faci să cred că te-a ucis zăduful, Juan Preciado. Eu te-am întîlnit în piaţă, foarte departe de casa lui Donis. Era şi el cu mine şi zicea că faci pe mortul. Te-am tîrît pe furiş la umbra portalului; erai ţeapăn de-a binelea, închircit cum sînt morţii care au murit de frica

morţii. Dacă în noaptea aceea de care vorbiţi n-ar fi fost aer de respirat, nici noi n-am fi avut putere să te ridicăm... necum să te şi mai înmormîntăm. Şi uite, te înmormîntăm.

— Ai dreptate, Doroteo. Doroteo zici că te cheamă ?

— E acelaşi lucru. Deşi numele meu este Dorotea. Dar e totuna.

— Da, Dorotea. Şoaptele m-au ucis.

„Ai să întîlneşti acolo dragostea mea pentru acel loc. E locul pe care l-am iubit. Locul unde visele m-au istovit. Satul meu, aşezat deasupra cîmpiei. Plin de copaci şi de frunze ca o puşculiţă în care ne-am păstrat amintirile. Vei simţi că acolo oricine năzuieşte să trăiască o veşnicie. Zorile, dimineaţa, amiaza şi noaptea sînt totdeauna la fel; se deosebesc numai prin culorile diferite pe care li le împrumută aerul. Acolo aerul schimbă culoarea lucrurilor; acolo viaţa se mişcă de parcă ar fi o şoaptă; o adevărată şoaptă..."

— Da, Dorotea. Şoaptele m-au ucis. Deşi îmi alungasem frica. Se cuibărise în mine, încît n-am mai putut s-o suport. Şi cînd am auzit şoaptele, mi-am ieşit din minţi.

Tu ai dreptate: am ajuns în piaţă. M-a atras acolo hărmălaia mulţimii şi credeam că voi întîlni oameni într-adevăr. Nu mai eram în toate minţile; îmi amintesc că am venit sprijinindu-mă de pereţi, de parcă aş fi mers cu mîinile. Şi din pereţi izvorau şoapte, de parcă s-ar fi infiltrat printre zidurile crăpate şi coşcovite. Le auzeam. Erau voci omeneşti; dar nu voci clare, ci tainice ca şi cum mi-ar fi murmurat ceva în treacăt sau ar fi ţiuit ceva la urechile mele. M-am îndepărtat de

pereţi şi am continuat să merg prin mijlocul străzii; însă le auzeam bine, de parcă ar fi mers cu mine, înaintea sau în urma mea. Nu mi-era cald cum ţi-am spus înainte ; dimpotrivă, mi-era frig. După ce am ieşit din casa femeii care mi-a dat patul ei şi pe care, cum îţi spuneam, am văzut-o topindu-se în apa transpiraţiei ei, m-a pătruns frigul. Şi cu cît mergeam, mi se făcea din ce în ce mai frig, pînă cînd mi s-a încreţit pielea de frig. Am vrut să mă întorc ; mă gîndeam că întorcîndu-mă, voi regăsi căldura de care abia scăpasem ; dar după ce am mai mers puţin, mi-am dat seama că frigul venea din mine, din propriul meu sînge. Eram speriat. Am auzit larmă mare în piaţă şi am crezut că acolo, între oameni, o să-mi piară frica. Aşa se face că m-aţi găsit în piaţă. Va să zică Donis s-a întors ? Femeia credea că n-o să-l mai vadă niciodată.

— Era dimineaţă cînd te-am întîlnit. Donis nu ştiu de unde venea. Nu l-am întrebat de unde vine.

— Bine, deci am ajuns la piaţă. M-am rezemat de stîlpul unei porţi. Am văzut că nu era nimeni, deşi se auzea un murmur ca într-o zi de tîrg cu lume multă. Un zumzet continu, confuz, asemănător cu susurul vîntului prin crengile unui copac, noaptea, cînd nu se vede nici copacul, nici crengile, dar se aude susurul. Chiar aşa. N-am mai făcut nic un pas. Am început să simt cum zumzetul acela primejdios ca un roi se apropie şi se învîrteşte în jurul meu ; pînă la urmă am izbutit să desluşesc cîteva cuvinte aproape goale de sunet : „Roagă-te lui Dumnezeu pentru noi“. Asta am

auzit că-mi spuneau. Atunci mi-a îngheţat sufletul. Din cauza asta m-aţi găsit mort.

— Mai bine n-ai fi plecat din ţinutul tău. De ce ai venit aici ?

— Ţi-am spus mai la început. Am venit să-l caut pe Pedro Páramo, care, după cît se pare, a fost tatăl meu. M-a adus speranţa.

— Speranţa ? Asta se plăteşte scump. Eu a trebuit să trăiesc mai mult decît se cuvenea. Aşa am plătit speranţa că-l voi întîlni pe fiul meu. Ca pînă la urmă să văd că n-a fost altceva, să zic aşa, decît o închipuire ; pentru că niciodată n-am avut nici un fiu. Acum cînd sînt moartă, am timp să mă gîndesc şi să aflu totul. Nici măcar cuib pentru a-l păstra nu mi-a dat Dumnezeu. Numai viaţa asta nenorocită şi lungă pe care am trăit-o purtîndu-mi privirea tristă de colo-colo, uitîndu-mă mereu cu coada ochiului, căutînd parcă ceva în spatele oamenilor, bănuind că cineva mi-ar fi ascuns copilul. Şi toate astea erau urmarea unui vis blestemat. Am avut două vise : pe unul dintre ele l-am numit „cel binecuvîntat“, iar pe celălalt „cel blestemat“. Cel dintîi m-a făcut să-mi închipui că avusesem un fiu. Şi cît am trăit, n-am încetat nici o clipă să cred că n-ar fi fost aşa ; fiindcă l-am simţit în braţele mele, fraged, avînd gură şi ochi, şi mînuţe ; multă vreme am păstrat neşters chipul lui cînd dormea şi mi-am amintit de bătaia inimii lui. Cum aş fi putut să mă-ndoiesc că asta n-ar fi fost adevărat ? Îl luam cu mine oriunde mă duceam, înfăşurat în şalul meu, şi dintr-o dată l-am pierdut. În cer mi-au spus că făcuseră o greşeală cu mine. Că îmi dăduseră o inimă de mamă, dar un piept ca la orice femeie.

Asta a fost celălalt vis pe care l-am avut. Am ajuns în rai și m-am uitat să văd dacă între îngeri recunosc chipul fiului meu. Dar nimic. Toate fețele erau la fel, făcute după același calapod. Atunci am întrebat. Unul dintre sfinți s-a apropiat de mine și, fără să-mi zică nimic, și-a cufundat o mînă în stomacul meu ca și cum ar fi cufundat-o într-un morman de ceară. Cînd a scos-o, mi-a arătat ceva asemeni unei coji de nucă : „Iată dovada".

Se știe cît de ciudat pentru noi, oamenii, se vorbește acolo sus, dar tot se înțelege. Am vrut să le spun că aia era numai stomacul meu, zbîrcit de foame, de prea puțină mîncare ; dar alt sfînt m-a împins ușor de umeri și mi-a arătat ușa de la ieșire : „Du-te de te odihnește încă puțin pe pămînt, fiica mea, și încearcă să fii bună, pentru ca purgatoriul tău să fie mai puțin lung".

Asta a fost visul „blestemat" din care m-am lămurit că n-avusesem niciodată nici un copil. Am știut asta foarte tîrziu, cînd trupul meu se încovoiase, cînd mă cocoșasem așa că șira spinării mi se ridicase deasupra capului, și nu mai puteam să merg. Și toți oamenii din sat au plecat lăsîndu-mă singură ; au plecat toți ; fiecare s-a dus în altă parte și o dată cu ei s-a dus și pomana din care trăiam. M-am așezat să aștept moartea. După ce noi te-am întîlnit pe tine, s-au hotărît și bietele mele oase să stea liniștite. „Nimeni n-o să mă bage în seamă", m-am gîndit. Nu stau în calea nimănui. Și vezi, nici măcar nu iau vrun locșor al cuiva. M-au îngropat în același mormînt cu tine și încap foarte bine în golul dintre brațele

tale. Aici, în colțul unde mă ții acum. Numai că-mi trece prin minte c-ar fi trebuit să te țin eu pe tine îmbrățișat. Auzi ? Afară plouă. Nu auzi cum izbește ploaia ?

— Parcă ar merge cineva peste noi.

— Mai lasă frica. Nimeni nu mai poate să te sperie. Încearcă să te gîndești la lucruri plăcute, fiindcă vom sta multă vreme îngropați.

În zorii zilei a plouat. Picături grele se întipăreau în praful moale și fin al brazdelor. O pasăre, un fel de sturz[1] trecu aproape atingînd pămîntul, gemu imitînd tînguirea unui copil ; mai încolo se auzi scoțînd un geamăt ca de oboseală ; ceva mai departe, în locul unde începea să se zărească orizontul, slobozi un sughiț și apoi un hohot de rîs ; după aceea începu să geamă iar.

Fulgor Sedano simți mirosul pămîntului și scoase capul să vadă cum ploaia strica brazdele. Ochii lui mici se înveseliră. Sorbi cu nesaț mirosul aromat al pămîntului și zîmbi arătîndu-și dinții.

— Așa ! zise el. Iar o să avem un an bun ! Și adăugă : Vino, ploicică, vino ! Cazi, cazi pînă cînd oi obosi ! Pe urmă aleargă mai departe, amintește-ți că am deschis prin muncă tot pămîntul numai ca să-ți fie pe plac.

Și izbucni în rîs.

Pasărea aceea care se întorcea după ce colindase cîmpurile, trecu prin fața lui și scoase un geamăt sfîșietor.

[1] În textul spaniol *pájaro burlón* denumește o specie de sturz american care imită glasul altor păsări.

Ploaia se înteţi ; departe acolo unde începea să se lumineze, cerul se întunecă şi părea că negura care abia se risipise se întorcea iar.

Împinsă de vînt, poarta mare de la Media Luna se deschise scîrţîind. Ieşiră mai întîi doi oameni, apoi alţi doi, după aceea alţi doi şi tot aşa pînă la două sute de oameni călare care se împrăştiară pe cîmpurile plouate.

— Trebuie să alungăm vitele de la Enmedio mai încolo de locul unde a fost Estagua, iar pe cele de la Estagua fugăriţi-le pe dealurile de la Vilmayo, le poruncea Fulgor Sedano, pe măsură ce ieşeau. Şi grăbiţi-vă căci ne apucă ploaia.

A spus-o de atîtea ori, încît numai ultimii au auzit : „De aici într-acolo şi de acolo mai încolo".

Trecînd pe dinaintea lui, fiecare îşi ducea mîna la pălărie pentru a-l face să creadă că înţelesese ce le spunea.

Abia ieşise ultimul om, cînd intră în goană Miguel Páramo, care, fără a se opri, descălecă aproape sub nasul lui Fulgor, lăsînd calul să-şi caute singur ieslea.

— De unde vii la ora asta, băiete ?

— Vin de la supt.

— Pe cine ai supt ?

— Păi nu ghiceşti ?

— Trebuie să fie Dorotea, *Cuarraca* [1]. Numai ei îi plac bebeluşii.

— Eşti un tîmpit, Fulgor ; dar nu-i vina ta.

[1] Broasca.

Şi plecă, fără a-şi scoate pintenii, să i se dea de mîncare.

În bucătărie, Damiana Cisneros, îi puse aceeaşi întrebare :

— Dar de unde vii, Miguel ?

— De pe aici, am vizitat călugăriţele.

— Nu vreau să te supăr. Iartă-mă ! Cum să-ţi fac ouăle ?

— Cum îţi plac ţie.

— Îţi vorbesc serios, Miguel.

— Înţeleg, Damiana. Nu te supăra. Ascultă, tu cunoşti pe una Dorotea, poreclită *Cuarraca* ?

— Da. Dacă vrei s-o vezi, este chiar afară. În fiecare dimineaţă vine după mîncare. Poartă un ghemotoc înfăşurat într-un şal şi-l adoarme cu cîntece de leagăn, zicînd că este pruncul ei. Se pare că i s-a întîmplat o nenorocire mai demult, în tinereţe ; dar cum niciodată nu vorbeşte, nu ştie nimeni ce s-a întîmplat. Trăieşte din pomana oamenilor.

— Bătrînă afurisită ! Îi voi juca un renghi de-o să-i meargă fulgii.

Pe urmă stătu şi se gîndi dacă Dorotea nu i-ar fi de folos la ceva. Şi fără a mai şovăi, porni spre uşa din spate a bucătăriei şi o strigă :

— Vino încoace, vreau să-ţi propun o afacere, îi zise.

Şi cine ştie ce fel de propunere i-o fi făcut, căci atunci cînd s-a întors, îşi freca mîinile :

— Adă ouăle alea ! îi strigă Damianei. Şi adăugă : De azi înainte să-i dai acestei femei să mănînce ca şi mie, să n-o faci să te tragă de mînecă.

În acest timp, Fulgor Sedano se dusese pînă la hambare să controleze cît porumb mai este. Îl

preocupa treaba asta, pentru că va mai întîrzia culesul. La drept vorbind, abia semănase. „Vreau să văd dacă ne ajunge. Apoi adăugă: „Băiatul ăsta! E la fel ca taică-său; numai că a început prea devreme și nu cred că o s-o ducă mult. Am uitat să-i spun că ieri au venit să se plîngă că a omorît pe unul. Dacă o să continue așa..."

Oftă și încercă să-și imagineze în ce loc or fi mers văcarii. Dar îl trezi din gînduri mînzul roib al lui Miguel Páramo care își scărpina botul de gardul de spini. „Nici măcar nu i-a scos șaua", gîndi Fulgor. „Nici n-o s-o facă. Cel puțin don Pedro este mai consecvent și are momentele lui de calm. Deși lui Miguel îi îngăduie prea multe. Ieri i-am spus isprava lui Miguel și mi-a răspuns: «Poți să-ți faci o idee de ceea ce am fost eu, Fulgor; el nu-i în stare să facă una ca asta: nu are încă putere să omoare pe nimeni. Pentru asta e nevoie să ai rărunchii așa de mari». Își duse mîinile ca și cum ar fi măsurat un dovleac. «Vina pentru ce face el arunc-o asupra mea».

— Miguel o să-ți dea multă bătaie de cap. Îi place gîlceava.

— Lasă-l în pace. E copil. Cîți ani are? Ca mine, șaisprezece. Nu, Fulgor?

— Poate. Îmi amintesc cînd l-au adus; parcă a fost ieri; dar e așa de violent și trăiește așa de năvalnic, că de multe ori mi se pare că se ia la întrecere cu timpul. Pînă la urmă o să piardă; ai să vezi și dumneata.

— E încă un copil, Fulgor.

— Fie cum spui dumneata, don Pedro, dar femeia aia care-a venit ieri să plîngă aici, învinuindu-l pe fiul dumitale de uciderea bărbatului

ei, era tare mîhnită. Don Pedro, eu știu să măsor adîncimea mîhnirii. Femeia era îndurerată. I-am oferit două sute cincizeci de banițe de porumb ca să dea uitării povestea asta; dar nu le-a primit. Atunci i-am făgăduit că o s-o despăgubim într-alfel. Tot n-a primit.

— De cine-i vorba?

— Sînt niște oameni pe care nu-i cunosc.

— N-ai de ce să te îngrijorezi, Fulgor. Acești oameni nu există.

Ajunse la hambare și simți căldura porumbului. Luă un pumn de boabe să vadă dacă nu le atinseseră gărgărițele. Măsură înălțimea grămezii de porumb: „O s-ajungă, zise. Pîn-atunci crește nutrețul și n-o să mai fie nevoie să dăm porumb la vite. E din belșug".

La întoarcere, privi cerul acoperit de nori: „O să mai plouă mult timp". Și uită de toate celelalte.

— Afară se pare că s-a schimbat vremea. Mama îmi spunea că atunci cînd începea să plouă, totul se umplea de lumină și de mirosul crud al lăstarilor. Îmi povestea cum veneau norii negri, cum se năpusteau asupra pămîntului și îl transformau, schimbîndu-i culorile... Mama, ea care și-a trăit copilăria și cei mai frumoși ani în acest sat și care n-a putut să vină să moară aici. De aceea m-a trimis pe mine în locul ei. E ciudat, Dorotea, că nu am reușit să văd nici norii. Măcar de-ar fi aceiași pe care i-a văzut ea.

— Nu știu, Juan Preciado. Sînt atîția ani de cînd n-am mai ridicat fața către cer, că am și uitat cum arată. Și dacă aș fi făcut-o, ce-aș fi cîș-

tigat? Ceru-i așa de înalt, iar ochii mei așa de orbi, că trăiam mulțumită să știu unde-i pămîntul. În afară de asta, mi-a pierit tot interesul după ce părintele Rentería mi-a spus că niciodată nu voi cunoaște împărăția cerurilor. Că nici de departe n-am s-o văd... Asta din pricina păcatelor mele; dar nu trebuia să mi-o spună. Viața-i grea și așa. Singurul lucru care o face pe o femeie să-și miște picioarele este nădejdea că murind, ele au s-o poarte de colo-colo; dar cînd acelei femei i se închide orice ușă și rămîne deschisă numai poarta infernului, mai bine nu s-ar fi născut... Cerul pentru mine, Juan Preciado, este aici unde mă aflu acum.

— Și sufletul tău? Unde crezi că s-a dus?

— Poate că stă degeaba pe pămînt ca atîtea altele; tot căutînd oamenii vii care să citească o rugăciune pentru el. Poate mă urăști pentru felul cum m-am purtat cu tine; dar nu-mi mai pasă. M-am lăsat de obiceiul rău al remușcărilor. Îmi amăra pînă și puținul pe care-l mîncam și îmi făcea nopțile chin, umplîndu-mi-le de zbucium, de chipurile condamnaților și de alte lucruri de astea. Cînd am simțit că mor, sufletul meu m-a rugat să mă ridic și să-mi duc mai departe zilele așteptînd poate vreo minune care m-ar spăla de păcate. Nici n-am încercat: „Aici se termină drumul, i-am zis. Nu mai am putere să merg mai departe". Și am deschis gura ca să iasă sufletul. Și a ieșit. Am simțit cînd a căzut în palmele mele firicelul de sînge cu care era legat de inima mea.

Au bătut la poarta lui, au strigat, dar el nu le-a răspuns. Auzea cum băteau la toate ușile, deșteptînd oamenii. Fulgor — îl recunoscu după pași — aleargă spre poarta cea mare, se opri o clipă ca și cum ar fi vrut să se întoarcă să strige. Apoi continuă să alerge.

Voci. Pași care mergeau tîrîș, rari și înceți de parcă ar căra ceva greu. Zgomote vagi, neclare. Îi veni în minte moartea tatălui său, tot într-o dimineață ca asta; deși atunci ușa era deschisă și se zărea un cer plumburiu și trist. Rezemată de ușă, abia stăpînindu-și plînsul, o femeie. O mamă, de care el uitase, și uitase de multe ori, îi spunea cu vocea schimbată, istovită, susținută numai prin firul suspinului: „L-au ucis pe tatăl tău!"

Niciodată n-a dorit să retrăiască acea amintire, pentru că ea aducea după sine altele, ca și cum ai sparge un sac doldora și ai încerca să oprești grîul care curge din el. Moartea tatălui său a atras după sine moartea altora. În fiecare din acestea, era nelipsită imaginea obrazului său ciopîrțit; un ochi scos, celălalt privind răzbunător. Și alta și iar alta, pînă cînd șterse din memorie această imagine, pînă cînd n-a mai existat nimeni care să i-o reamintească.

— Rezemați-l aici! Nu, nu așa! Trebuie să-l puneți cu capul înapoi. Ei, tu! Ce stai?

Totul spus în șoaptă.

— Și el?

— El doarme. Să nu-l trezim. Nu faceți zgomot.

Acolo era el, puternic, privind la cei care puneau un balot înfășurat în saci vechi, legat strîns cu funia de înjugat boii, în care părea ascuns un cadavru.

— Cine e? întrebă.

Fulgor Sedano se apropie de el și-i spuse:

— Este Miguel, don Pedro.

— Ce i-au făcut ? strigă.

Don Pedro așteptă să audă : „L-au omorît !", și clocotea de mînie, de furie ; auzi însă cuvintele liniștite ale lui Fulgor Sedano care spunea :

— Nimeni nu i-a făcut nimic. El singur și-a găsit moartea.

Lămpi cu petrol luminînd în noapte.

— ...L-a ucis calul, se amestecă unul în vorbă.

Îl întinseră pe pat și, aruncînd jos salteaua, așezară pe scîndurile goale corpul dezlegat de curelele cu care fusese adus tîrîș. Îi puseră mîinile pe piept, îi acoperiră fața cu o cîrpă neagră. „Pare mai mare decît era", spuse în șoaptă Fulgor Sedano.

Pedro Páramo rămăsese împietrit. Pe chipul lui nu se citea nimic. În cap gîndurile alergau unul după altul, fără să ajungă să se mai lege. În sfîrșit, zise :

— Încep să plătesc. Mai bine să încep mai devreme, ca să termin mai repede.

Nu a simțit nici o durere.

Cînd a vorbit oamenilor adunați în curte, mulțumindu-le pentru că veniseră să ia parte la durerea lui, croindu-și drum cu glasul printre bocetul femeilor, nu i-a tremurat vocea, nici vorbele. S-a auzit în noapte cum azvîrlea din picioare mînzul roib al lui Miguel Páramo.

— Mîine să trimiți să omoare acest animal ca să nu mai sufere, îi porunci lui Fulgor Sedano.

— Bine, don Pedro. Cred că bietul animal este îndurerat.

— Și eu cred la fel, Fulgor. Du-te și spune-le femeilor ălora să nu mai facă atîta scandal ; e prea

multă gălăgie pentru mortul meu. Dacă ar fi fost al lor, n-ar fi plîns cu atîta poftă.

Părintele Rentería își va aminti mulți ani după aceea de noaptea în care patul prea tare l-a ținut treaz și l-a obligat pînă la urmă să iasă afară. A fost noaptea în care a murit Miguel Páramo.

A cutreierat străzile pustii ale Comalei speriind cu pașii săi cîinii care adulmecau prin gunoaie. A ajuns pînă la rîu și acolo s-a oprit privind apa liniștită în care se oglindeau stelele de pe bolta cerească. Cîteva clipe luptase cu gîndurile, aruncîndu-le în apa neagră a rîului.

„Treaba asta a început, gîndi el, atunci cînd Pedro Páramo s-a ridicat din situația proastă în care era la una mai bună. Și a crescut ca bălăria. Rău este că a obținut orice de la mine : «Mă învinovățesc, părinte, că am avut un copil cu Pedro Páramo». «Că i-am dat-o pe fiica mea lui Pedro Páramo». Am așteptat mereu să vină să-și mărturisească singur vinovăția ; dar niciodată n-a făcut-o. Și pe urmă a pus vîrf răutății sale cu acest fiu pe care l-a avut și pe care l-a recunoscut, numai Dumnezeu știe de ce. Singurul lucru pe care-l știu este că eu i-am pus în brațe acest copil pe care l-a folosit ca pe un instrument".

Avea încă foarte vie în minte ziua cînd îi dusese copilul, abia născut. Îi zisese :

— Don Pedro, maică-sa a murit născîndu-l. A spus că era al dumitale. Ține-l.

Iar el a tăgăduit acest lucru, și a zis :

— De ce nu-l păstrezi părinte ? Fă-l preot.

— Cu sîngele care curge în vinele lui, nu vreau să-mi iau această răspundere.

— Crezi într-adevăr că am sînge rău ?
— Sînt sigur, don Pedro.
— Îți voi dovedi că nu e adevărat. Lasă-mi-l aici. O să găsesc pe cineva care să se ocupe de el.
— Exact la asta m-am gîndit. Cel puțin la dumneata n-o să-i lipsească nimic.
Băiețelul așa mic cum era, se zvîrcolea ca o viperă.
— Damiana ! Ai grijă de ăsta. Este fiul meu.
Pe urmă deschise sticla :
— Am să beau acest pahar pentru răposata și pentru dumneata.
— Și pentru el ?
— Și pentru el ! De ce nu ?
A mai umplut cîte un pahar și au băut pentru viitorul copilului.
Așa a fost.
Începură să treacă căruțele spre Media Luna. El se aplecă, ascunzîndu-se în binta care mărginea rîul. „De cine te ascunzi ?", se întrebă el însuși.
— Bună ziua părinte ! auzi că-i ziceau.
Se ridică de la pămînt și răspunse :
— Dumnezeu să vă binecuvînteze.
Se aprindeau luminile în sat. Undele rîului se umplură de culori luminoase.
Se luminează de ziuă, părinte ? întrebă unul dintre căruțași.
— Trebuie să fie mult după revărsatul zorilor, răspunse el. Și plecă în cealaltă direcție, cu intenția de a nu se mai opri.
— Încotro așa devreme, părinte ?
— Unde este muribundul, părinte ?
— A murit cineva în Contla, părinte ?

Ar fi vrut să le răspundă : „Eu. Eu sînt cel mort". Dar se mulțumi numai să zîmbească.
După ce ieși din sat grăbi pasul.
Se întoarse în zori.
— Unde ai fost, unchiule ? îl întrebă Ana, nepoata lui. Au venit o mulțime de femei să te caute. Voiau să se spovedească, pentru că mîine este vinerea mare.
— O să vină iar deseară.
Doborît de oboseală se așeză pe o bancă în coridor și rămase o clipă liniștit.
— Ce rece e aerul ! Nu-i așa, Ana ?
— E cald, unchiule.
— Eu nu simt.
Nu voia să se mai gîndească că fusese în Contla, unde, împreună cu parohul, îi spovedise pe toți sătenii și că parohul, cu toate rugămințile lui, nu-l dezlegase de păcate :
— Omul al cărui nume nu vrei să-l dezvălui a știrbit reputația bisericii tale și tu ai tolerat asta. Ce se mai poate aștepta de la tine părinte ? Ce-ai făcut din puterea lui Dumnezeu ? Vreau să mă conving că ești bun și că de acum înainte vei fi stimat de toți ; dar nu e de ajuns să fii bun. Păcatul nu este bun. Și pentru a-i pune capăt trebuie să fii aspru și neiertător. Vreau să cred că toți sînt credncioși ; dar nu ești tu cel care le menții credința ; ei și-o mențin prin superstiție și frică. Încă mai doresc că fiu alături de tine în sărăcia în care trăiești și în necazurile pe care le alini zilnic. Știu cît de grea ne este munca în aceste sate nenorocite în care sîntem surghiuniți ; dar tocmai asta îmi dă dreptul să-ți spun că nu trebuie să predăm serviciul nostru cîtorva care ne-ar da prea

puţin în schimbul sufletului ; iar dacă sufletul tău a ajuns în mîinile lor, ce vei putea face pentru a fi mai bun decît cei care sînt mai buni ca tine ? Nu, părinte, mîinile mele nu sînt îndeajuns de curate pentru a-ţi da iertarea păcatelor. Trebuie s-o cauţi în altă parte.

— Vrei să spui, preasfinte, că trebuie să plec ?

— Trebuie să pleci. Nu poţi continua să te consacri celorlalţi dacă tu însuţi eşti un păcătos.

— Şi dacă mi se suspendă funcţia ?

— Poate o meriţi. Va rămîne la aprecierea celor mari.

— N-ai putea dumneata... ? Provizoriu să zicem... Trebuie să dau miruiala... Împărtăşania. Mor atîţia în satul meu, preasfinte.

— Părinte, lasă ca pe morţi să-i judece Dumnezeu.

— Atunci, nu ?

Şi parohul din Contla spusese că nu.

Au trecut apoi amîndoi pe coridoarele parorhiei umbrite de azalee. Se aşezară sub o boltă de viţă în care se coceau strugurii.

— Sînt acri, părinte, i-o luă înainte cu răspunsul parohul la întrebarea pe care vrea să i-o pună. Trăim într-un ţinut în care totul se întîmplă graţie Providenţei ; dar totul se face cu acreală. Sîntem condamnaţi la asta.

— Ai dreptate, sfinte părinte. Acolo în Comala am avut de gînd să sădesc viţă de vie. Nu i-a priit. Cresc numai mirţi şi portocali ; portocali acri şi mirţi acri. Am şi uitat savoarea lucrurilor dulci. Dumneata îţi aminteşti goioavele de China pe care le aveam la seminar ? Piersicile, mandarinele la care li se desfăcea coaja de cum le strîngeai puţin ?

Eu am adus aici cîteva seminţe, puţine, abia o punguţă... M-am gîndit apoi că ar fi fost mai bine să le las acolo unde s-ar fi copt, căci aici au pierit.

— Şi totuşi, părinte, se zice că pămînturile din Comala sînt bune. Păcat că sînt în mîinile unui singur om. Pedro Páramo e încă stăpînul, nu ?

— Aşa e voinţa lui Dumnezeu.

— Nu cred că în cazul ăsta să fi intervenit voinţa lui Dumnezeu. Nu crezi la fel, părinte ?

— De multe ori m-am îndoit ; dar acolo el este recunoscut de oameni ca stăpîn.

— Şi între acei oameni eşti şi tu ?

— Eu sînt un biet om, nevoit să se umilească atunci cînd simte vreo pornire.

Se despărţiseră. El luîndu-i mîinile şi sărutîndu-i-le. Cu toate acestea, acum, aici trezit la realitate, nu dorea să se gîndească iar la dimineaţa aceea petrecută la Contla.

Se ridică şi plecă spre poartă.

— Unde te duci, unchiule ?

Nepoata lui, Ana, mereu prezentă, mereu lîngă el, ca şi cum ar căuta să stea în umbra lui pentru a se apăra de viaţă.

— Vreau să mă plimb puţin, Ana. Să văd dacă aşa îmi revin.

— Ţi-e rău ?

— Nu mi-e rău, Ana. Sînt un om rău. Asta simt că sînt.

Merse pînă la Media Luna şi exprimă condoleanţe lui Pedro Páramo. Ascultă din nou aceleaşi dezvinovăţiri pentru învinuirile care i se făcuseră fiului său. Îl lăsă să vorbească. La urma urmelor

nimic nu mai avea importanță. În schimb, refuză invitația de a lua masa cu el:

— Nu pot, don Pedro, trebuie să fiu devreme la biserică pentru că mă așteaptă o mulțime de femei lîngă confesional. Altă dată o să rămîn.

S-a întors mergînd agale și a ajuns la biserică pe înserate. A intrat direct în biserică, așa cum era, plin de praf și obosit.

Se așeză să spovedească.

Prima se apropie bătrîna Dorotea, care era totdeauna aci așteptînd să se deschidă ușile bisericii.

Simți că mirosea a alcool.

— Ce, iar te-ai îmbătat? De cînd?

— Am fost la priveghiul lui Miguelito, părinte. Și mi s-au întîmplat lucruri minunate. Mi-au dat să beau atîta că m-am purtat ca o paiață.

— Niciodată n-ai fost altceva, Dorotea.

— Dar acum trag păcatele, părinte. Și cu prisosință.

În diverse împrejurări el îi spusese: „Nu te spovedi, Dorotea, că nu ai de ce; și mă faci să-mi pierd timpul degeaba. Tu nu poți să săvîrșești nici un păcat, nici cînd îți propui. Lasă locul celorlalți!"

— Acuma, da, părinte. E de-adevărat.

— Spune.

— Acum cînd nu mai pot să-i fac nici un rău, îți voi spune că eu eram cea care îi găseam fete răposatului Miguelito Páramo.

Părintele Rentería, care intenționa să dea frîu liber gîndurilor, păru că se trezește din visare și întrebă aproape ca totdeauna:

— De cînd?

— De cînd era băietan. De cînd l-au cuprins fierbințelile dragostei.

— Repetă ceea ce ai spus, Dorotea.

— Păi eu eram cea care îi găseam și lui Miguelito fetele.

— I le duceai?

— Uneori, da. Alteori doar îi ajutam să se întîlnească. Iar pentru altele îi dădeam numai o îndrumare. Dumneata știi: ora la care erau singure și la care el putea să le ia pe neașteptate.

— Au fost multe?

Nu voia să întrebe asta; dar a întrebat din obișnuință.

— Le-am pierdut socoteala. Au fost foarte multe.

— Ce vrei să fac cu tine, Dorotea? Judecă-te tu însăți. Vezi dacă tu singură te poți ierta.

— Eu nu, părinte. Dar dumneata poți. Pentru asta am venit.

— De cîte ori ai venit aici să-mi ceri să te trimit în rai cînd vei muri? Ai vrea să vezi dacă acolo o să-l întîlnești pe fiul tău, nu, Dorotea? Ei, bine, nu vei mai putea merge în rai. Dar Dumnezeu să te ierte!

— Mulțumesc, părinte.

— Da. Eu, de asemenea, te iert în numele lui. Poți să pleci.

— Nu-mi dai nici o pedeapsă?

— Nu-ți trebuie, Dorotea.

— Mulțumesc, părinte.

— Du-te cu Dumnezeu!

Ciocăni cu degetele în ferestruica confesionarului pentru a chema altă femeie. Și în timp ce auzea „Sînt păcătoasă" capul i se aplecă de parcă n-ar fi putut să și-l mai țină. Apoi a venit ame-

țeala, mersul greoi ca printr-o apă murdară și rotirea luminilor; lumina plină a zilei care se descompunea făcîndu-se fărîme; și gustul de sînge pe limbă. Cuvintele „Sînt păcătoasă" se auzeau mai tare, repetate și apoi se sfîrșeau cu: „în vecii vecilor, amin, în vecii vecilor, amin, în vecii..."

— Taci, zise. Cît timp e de cînd nu te-ai spovedit?

— Două zile, părinte.

Ca și cum nenorocirea l-ar înconjura. „Ce faci aici? gîndi. Odihnește-te. Du-te și te odihnește. Ești foarte obosit."

Se ridică din confesional și se duse direct în sacristie. Fără a întoarce capul spuse mulțimii care îl aștepta:

— Toți cei care se simt cu cugetul împăcat, pot să se împărtășească mîine.

În urma lui se auzi un murmur.

Stau culcată în același pat în care a murit mama cu mulți ani în urmă; pe aceeași saltea; sub aceeași pătură de lînă neagră cu care ne înveleam amîndouă cînd dormeam. Atunci eu dormeam alături de ea, într-un locușor pe care mi-l făcea între brațele ei.

Mi se pare că mai simt încă suflul încet și regulat al respirației ei; tresăririle și suspinele cu care ea îmi legăna somnul. Mi se pare că simt suferința morții ei... Dar e o închipuire.

Stau aici, culcată pe spate, gîndind la acea vreme, încercînd să uit că sînt singură. Pentru că sînt culcată doar pentru o clipă. Dar nu în patul mamei mele, ci înăuntrul unei lăzi negre ca aceea care se

folosește pentru îngropat morții. Pentru că sînt moartă.

Îmi dau seama unde mă aflu și mă gîndesc...

Mă gîndesc la vremea cînd se coceau lămîile. La vîntul de februarie care rupea tulpinile ferigilor, înainte ca nepăsarea să le fi veștejit; la lămîile coapte care umpleau cu mirosul lor vechea curte.

Vîntul cobora din munți în diminețile de februarie. Iar norii rămîneau acolo sus în așteptarea vremii bune care să-i facă să coboare în vale; uneori, lăsau gol cerul albastru, lăsau ca lumina să cadă în jocul vîntului care făcea vîrtejuri pe pămînt stîrnind praful și lovind crengile portocalilor.

Și vrăbiile ciripeau vesele; ciuguleau frunzele pe care vîntul le smulse și iar ciripeau vesele; își lăsau penele printre spinii crengilor, urmăreau fluturii și ciripeau. Era vremea lor.

Era în februarie, cînd diminețile sînt pline de vînt, de vrăbii și de lumină albastră. Îmi amintesc bine.

Atunci a murit mama.

Probabil că strigasem; strîngîndu-și disperarea mîinile mele se frînseseră. Tu așa ai fi dorit să fi fost. Dar poate că acea dimineață nu era veselă? Pe poarta deschisă intra vîntul rupînd tulpinele de iederă.

Pe unele părți ale trupului meu începuse să apară un fel de puf și mîinile îmi tremurau înghețate cînd îmi atingeam sînii. Vrăbiile se jucau. Pe colnice se legănau spicele. Mi se rupea inima că mama nu se va mai întoarce să vadă jocul vîntului prin iasomie; că ochii ei vor rămîne închiși și nu vor mai vedea lumina zilelor. Dar de ce trebuie să plîng?

Îți aduci aminte, Justina? Tu pusesei scaunele de-a lungul coridorului pentru ca lumea care va veni s-o vadă să stea și să-și aștepte rîndul. Scaunele au rămas goale. Și mama singură, în mijlocul luminărilor ; fața ei palidă și dinții albi care abia se vedeau printre buzele învinețite și împietrite de moarte. Genele îi erau liniștite, liniștită îi era și inima. Stăteam acolo amîndouă spunînd rugăciuni fără de sfîrșit. Nici ea, nici noi nu auzeam nimic, totul pierzîndu-se în noapte, în cîntecul vîntului. Îi călcasei rochia neagră, apretîndu-i gulerul și manșetele ca să se vadă mîinile încrucișate pe pieptul mort, bătrînul ei piept iubitor la care am dormit într-o vreme, la care am supt și care a tresăltat pentru a-mi legăna în cîntece somnul.

Nimeni n-a venit s-o vadă. A fost mai bine așa. Moartea nu se împarte ca un bun. Nimeni nu caută tristețea.

Cineva a bătut la ușă. Ai ieșit tu.

— Du-te tu, ți-am zis. Eu nu deslușesc fața oamenilor. Și spune-le să plece. Ce, vin după banii liturghiilor gregoriene? Mama n-a lăsat nici un ban. Spune-le, Justina! N-o să ajungă în rai dacă nu se slujesc liturghiile astea? Cine sînt ei să facă dreptate, Justina? Zici că sînt nebună? Bine.

Și scaunele tale au rămas goale pînă cînd am plecat s-o îngropăm cu oamenii tocmiți, care asudau din cauza unei greutăți străină de ei și pentru care nu simțeau nici o suferință. Au terminat de săpat mormîntul umed ; au coborît încet sicriul, cu răbdarea cu care-și fac meseria, sub vîntul care îi răcorea după efortul făcut. Ochii lor erau reci, indeferenți. Au zis: „Atîta face". Și tu le-ai plătit, ca și cum ai cumpăra un lucru, deznodîndu-ți batista umedă de lacrimi, pe care o storsesei și iar o storsesei și în care păstrai acum banii pentru înmormîntare...

Iar după ce ei au plecat, ai îngenunchiat în locul unde fusese obrazul ei, ai sărutat pămîntul și ai fi putut să faci o gaură cu genunchii dacă nu ți-aș fi spus: „Hai să mergem Justina, mama este în altă parte ; aici nu mai este decît un mort."

— Tu ai spus toate astea, Dorotea?

— Cine, eu? Am adormit o clipă. Te-a speriat cineva?

— Am auzit pe cineva vorbind. Era o voce de femeie. Am crezut că erai tu.

— Voce de femeie? Ai crezut că sînt eu? Poate să fie cea care vorbește mereu singură. Cea din mormîntul mare. Doña Susanita. E înmormîntată aici alături de noi. Trebuie s-o fi pătruns umezeala și s-a mișcat prin somn.

— Și cine e?

— E ultima soție a lui Pedro Páramo. Unii spun că era nebună. Alții că nu. Adevărul e că vorbea singură de pe cînd era în viață.

— Trebuie să fi murit de mult.

— O, da! De mult. Ce-ai auzit-o spunînd?

— Spunea ceva despre mama ei.

— Dar ea nici n-a avut mamă...

— Păi despre asta vorbea.

— ...Sau, cel puțin, n-au adus-o cînd au venit aici. Dar stai puțin. Acum mi-aduc aminte că ea s-a născut aici și că de mulți ani a dispărut. Mama ei a murit de tuberculoză. Era o doamnă foarte ciudată ; era mereu bolnavă și nu vizita pe nimeni.

—Asta spunea ea. Că nimeni nu venise s-o vadă pe maică-sa cînd a murit.

— Dar despre care timpuri o vorbi ? Se știe că nimeni nu se oprea la casa lor de frică să nu ia tuberculoza. Își amintea despre asta, obraznica ?

— Despre asta vorbea.

— Cînd o s-o auzi iar, să-mi dai de știre ; mi-ar plăcea să aflu ce zice.

— Auzi ? Parcă începe să spună ceva. Se aude un murmur.

— Nu, nu e ea. Asta vine mai de departe, din cu totul altă parte. Și e voce de bărbat. Morții ăștia bătrîni, de cum îi ajung umezeala încep să se miște. Și se trezesc.

„Cerul e mare. Dumnezeu a fost cu mine în noaptea asta. Dacă n-ar fi fost așa, cine știe ce s-ar fi întîmplat. Pentru că era încă noapte cînd am reînviat..."

— O auzi mai bine ?

— Da.

„...Eram plin de sînge peste tot. Și ridicîndu-mă m-am bălăcit cu mîinile în sîngele împrăștiat printre pietre. Era sîngele meu. Băltoace de sînge. Dar nu eram mort. Îmi dădeam seama. Am știut că don Pedro nu vrusese să mă omoare. Voia numai să mă sperie. Voia să afle dacă fusesem în Volmayo cu doisprezece ani înainte. În ziua de San Cristobal. La o nuntă. La care nuntă ? În care zi de San Cristobal ? Eu mă bălăceam în sîngele meu și-l întrebam : «La care nuntă, don Pedro ? Nu, nu don Pedro, n-am fost. Poate am trecut pe acolo. Dar așa din întîmplare...» El n-a vrut să mă omoare. M-a lăsat șchiop, după cum vedeți, și ciung. Dar nu m-a omorît. Se zice că mi s-a strîmbat un ochi de atunci. Un lucru e sigur : că m-a făcut mai bărbat. Cerul e mare. Și nimeni nu se îndoiește de asta."

— Cine o fi ?

— Cine poate ști ? Unul dintre atîția. Pedro Páramo a pricinuit atîtea morți după ce a fost ucis taică-său, încît se zice că a terminat cu cei care erau de față la nunta la care don Lucas Páramo trebuia să țină loc de naș. Pe don Lucas l-a atins glonțul numai prin ricoșeu, fiindcă, după cît se pare, glonțul era pentru mine. Și cum niciodată nu s-a aflat de unde pornise glonțul care l-a atins, Pedro Páramo i-a nimicit pe toți. Asta s-a întîmplat acolo sus, pe dealul de la Vilmayo, unde erau niște ferme din care n-a mai rămas nici urmă... Prinveste, acum parcă ar vorbi ea. Tu care ai auzul tînăr fii atent... Și să-mi povestești ce o să spună.

— N-o s-o înțeleg. Parcă nu vorbește, ci se tînguie.

— Și de ce se tînguie ?

— Păi cine poate ști.

— Trebuie să aibă ceva. Nimeni nu se tînguie degeaba. Ciulește bine urechea.

— Se tînguie și nimic mai mult. Poate Pedro Páramo a făcut-o să sufere.

— Să nu crezi asta. El o iubea. Aș spune chiar că niciodată n-a iubit vreo altă femeie ca pe ea. Cînd a luat-o, era bolnavă și poate nebună. Atît a iubit-o, încît a petrecut restul anilor înfundat într-un jilț, privind drumul pe care o duseseră la cimitir. Nu se mai interesa de nimic. Și-a lăsat pămînturile și a poruncit să se ardă uneltele. Unii spun că a făcut toate astea fiindcă era obosit, alții — fiindcă l-a copleșit tristețea ; a fugit de lume și s-a așezat în jilțul său, cu fața spre drum.

De atunci pămîntul a rămas nelucrat, părăginit. Îți era milă să-l vezi umplîndu-se de buruieni ca de o plagă care l-a năpădit de cum l-au lăsat în părăsire. Oamenii au plecat care încotro; se împrăştiau în căutare de alte „adăpătoare". Îmi amintesc zilele în care Comala s-a umplut de „rămas bun", iar nouă ni se părea un lucru vesel să mergem să-i conducem pe cei care plecau. Plecau cu gîndul de a se întoarce. Ne lăsau în grijă lucrurile şi familia lor. Apoi unii trimeteau după familie, dar nu şi după lucruri şi pe urmă păreau să-şi uite de sat, de noi şi chiar de lucrurile lor. Eu am rămas fiindcă nu aveam unde să plec. Alţii au rămas aşteptînd ca Pedro Páramo să moară, căci, după cum se spunea, făgăduise să le lase moştenire bunurile lui şi cu această speranţă au trăit mulţi. Dar au trecut ani după ani, iar el a trăit mereu acolo, ca o sperietoare de păsări pe pămînturile de la Media Luna.

Cînd mai era puţin pînă să moară, au venit războaiele astea şi puţinii oameni care rămăseseră au pierit şi ei. Asta a fost cînd am început eu să mor de foame, de atunci nu mi-am mai revenit niciodată.

Şi totul din cauza gîndurilor şi a remuşcărilor lui don Pedro. Şi numai din cauză că i-a murit nevasta, Susanita. Poţi să-ţi dai seama acum dacă o iubea.

Fulgor Sedano zise:
— Stăpîne, ştii cine umblă pe aici?
— Cine?
— Bartolomé San Juan.
— Cum aşa?

— Asta mă întreb şi eu. Ce o fi venit să facă?
— Nu l-ai întrebat?
— Nu. Mai bine să spună el. N-a căutat casă. S-a dus direct la vechea dumitale casă. Acolo a descălecat, şi-a dat jos desagii, ca şi cum dumneata i-ai fi închiriat casa dinainte. Cel puţin aşa mi s-a părut mie, că făcea toate astea cu multă siguranţă.
— Şi tu ce faci, Fulgor, nu controlezi ceea ce se petrece? Nu-i asta treaba ta?
— M-am zăpăcit din cauza celor ce ţi-am spus. Dar mîine voi clarifica lucrurile dacă dumneata crezi că e nevoie.
— Cele de mîine lasă-le în seama mea. Mă ocup eu de ele. Au venit amîndoi?
— Da, el şi femeia lui. Dar cum de ştii?
— N-o fi cumva fiica lui?
— Păi după felul cum o trata părea mai degrabă nevasta lui.
— Du-te şi te culcă, Fulgor.
— Dacă îmi îngădui.

„Am aşteptat treizeci de ani să te întorci, Susana. Am aşteptat păstrînd totul. Tot ceea ce se putea păstra, aşa încît să nu rămînă nici o altă dorinţă decît a ta, dorinţa de tine. De cîte ori l-am rugat pe tatăl tău să vină să trăiască aici din nou, spunîndu-i că eu am nevoie de asta? Am făcut-o chiar cu un anume vicleşug.

I-am oferit slujba de administrator, ca astfel să te întorci şi tu şi să te pot vedea. Şi ce mi-a răspuns? «Nu este răspuns, îmi spunea mereu curierul. Domnul Bartolomé rupe scrisorile cînd i le înmînez.» Dar de la curier am aflat că te căsătoriseşi

și că apoi rămăseseși văduvă și îi țineai din nou tovărășie tatălui tău."

Liniște.

„Curierul pleca și venea și de cîte ori se întorcea îmi spunea: «Nu-i găsesc, don Pedro. Spun oamenii că au plecat din Mascota. Unii îmi spun că au plecat încoace, iar alții — că încolo.» Și eu: «Nu te uita la bani, caută-i. Că doar nu i-o fi înghițit pămîntul.»

Pînă cînd într-o zi a venit și mi-a spus: «Am colindat din nou tot muntele, cercetînd ungherul unde se ascunde don Bartolomé San Juan, pînă cînd am dat de el. Locuia într-o chichineață făcută din bușteni, într-o văgăună din munți, chiar în locul unde se află minele părăsite, *La Andrómeda*.»

Și pe atunci băteau vînturi neobișnuite. Se spunea că unii s-au ridicat cu armele. Umblau fel de fel de zvonuri. Asta a fost ceea ce l-a determinat pe tatăl tău să-și ia tălpășița încoace. Nu venea pentru el, după cum mi-a spus în scrisoare, ci pentru siguranța ta; dorea să te aducă într-un loc cu oameni.

Am simțit că se deschidea cerul. Am avut curajul să alerg spre tine. Să te înconjur cu bucuria mea. Să plîng. Și am plîns, Susana, cînd am știut că, în sfîrșit, te vei întoarce."

— Sînt sate care știu ce e mizeria. Le cunoști îndată ce respiri un pic din aerul lor vechi și amorțit, sărac și slab ca tot ceea ce e bătrîn. Acesta e unul din satele alea, Susana.

Acolo de unde am venit, cel puțin te bucurai privind norii și păsările, copacii; îți amintești?

Aici, în schimb, nu vei simți decît acest miros galben și acru care parcă se răspîndește peste tot. Este un sat nenorocit, murdar, plin de mizerie.

El ne-a rugat să ne întoarcem. Ne-a oferit casa lui. Ne-a dat tot ce putea să ne facă trebuință. Dar nu trebuie să-i fim recunoscători. Sîntem nefericiți că stăm aici, pentru că aici nu vom avea nici o salvare. Presimt asta.

Știi ce mi-a cerut Pedro Páramo? Îmi închipuiam eu că ceea ce ne dădea nu era gratuit. Și era dispus să-mi pretindă muncă, deși urma să-i plătim într-un fel. I-am povestit amănunțit despre mine *La Andrómeda* și l-am făcut să vadă că în toată treaba asta avea posibilități de cîștig, exploatînd-o cu chibzuială. Și știi ce mi-a răspuns? „Nu mă interesează mina dumitale, Bartolomé San Juan. Singurul lucru pe care-l vreau de la dumneata este fiica dumitale. Asta a fost cea mai bună realizare a dumitale." Așa că te vrea pe tine, Susana. Zice că te jucai cu el cînd erați copii. Că te cunoaște. Că ați mers de v-ați scăldat împreună în rîu cînd erați copii. Eu n-am știut asta; dacă aș fi știut-o te-aș fi ucis bătîndu-te cu latul sabiei.

— Nu mă îndoiesc de acest lucru.

— Tu ai fost cea care ai spus: „Nu mă îndoiesc de acest lucru?"

— Eu am spus-o.

— Așadar ești dispusă să te culci cu el?

— Da, Bartolomé.

— Nu știi că e căsătorit și că a avut o mulțime de neveste?

— Da, Bartolomé.

— Nu-mi spune Bartolomé. Sînt tatăl tău!

Bartolomé San Juan, un miner mort. Susana San Juan, fiica unui miner mort în minele *La Andrómeda*. Îmi dădeam limpede seama. „Va trebui să merg acolo ca să mor", m-am gîndit. Apoi a zis :

— I-am spus că tu, deși văduvă, continui să trăiești cu soțul tău, sau cel puțin așa te porți ; am încercat să-l fac să renunțe, dar privirea i s-a făcut vifor cînd i-am vorbit ; iar cînd pronunțam numele tău, închidea ochii. Este răutatea întruchipată. Asta e Pedro Páramo.

— Și eu cine sînt ?

— Tu ești fiica mea. A mea. Fiica lui Bartolomé San Juan.

În mintea Susanei San Juan începură să umble gîndurile la început încet, apoi se opriră, ca după aceea să înceapă să alerge în așa fel încît abia a reușit să zică :

— Nu e adevărat ! Nu e adevărat !

— Asta-i lumea : cea care-l apasă pe om din toate părțile, care merge presărînd ici colo cîte un pumn din țărîna noastră, desfăcîndu-ne în bucățele de parcă ar stropi pămîntul cu sîngele nostru. Ce am făcut ? Pentru ce ne-a putrezit sufletul ? Mama ta spunea că cel puțin ne rămîne mila lui Dumnezeu. Și tu o refuzi, Susana. De ce mă renegi pe mine ca tată ? Ești nebună ?

— Nu știai ?

— Ești nebună ?

— Firește, Bartolomé. Nu știai ?

— Știai, Fulgor, că asta este femeia cea mai frumoasă care a existat pe pămînt ? Ajunsesem să

cred că am pierdut-o pentru totdeauna. Dar acum nu mai am chef s-o pierd din nou. Mă înțelegi, Fulgor ? Spune-i lui taică-său să se ducă să continuie exploatarea minelor lui. Și acolo... îmi închipui că va fi ușor ca bătrînul să dispară pe acele meleaguri unde nu se duce nimeni niciodată. Nu crezi ?

— Poate că așa este.

— Trebuie să fie așa. Trebuie să rămînă orfană. Sîntem obligați să ocrotim pe cineva. Nu crezi ?

— Nu văd unde ar fi greutatea.

— Atunci, mai iute, Fulgor, mai iute !

— Și dacă ea o să afle ?

— De la cine ? Hai să vedem ! Vorbim așa între patru ochi, cine ar spune-o ?

— Sînt sigur că nimeni.

— Lasă-l pe „sînt sigur că". Lasă-l chiar de-acum și ai să vezi cum totul o să iasă bine. Adu-ți aminte de sarcina pe care ți-am dat-o cu *La Andrómeda*. Trimete-l acolo să continuie munca. Să se ducă și să se întoarcă. Nimic din ce i-a trecut prin cap n-o să i se întîmple fiicei lui. Îi purtăm noi de grijă. Acolo va fi munca lui și aici casa lui. Așa spune-i, Fulgor.

— Iar îmi place cum acționezi dumneata, stăpîne, de parcă ar întineri sufletele.

Peste cîmpurile din valea Comalei ploua. O ploaie măruntă, neobișnuită pentu aceste pămînturi care cunosc numai ploile torențiale, repezi. E duminică. Din Apango au coborît indienii cu șiragurile lor de mușețel, cu rozmarin, și cu mănun-

chiuri de cimbru. Nu au adus *ocote* [1] pentru că era umed şi nici pămînt de stejar care de asemenea era umed de prea multă ploaie. Întind ierburile pe pămînt, sub bolţile portalului şi aşteaptă.

Ploaia cade într-una peste băltoace.

Între brazde, unde încolţeşte porumbul, apa curge în pîrîiaşe. Oamenii n-au venit azi la piaţă, fiind ocupaţi să sfărîme brazdele ca apa să-şi caute alte albii şi să nu ia tîrîş porumbul fraged. Umblă în grupuri prin terenul inundat, sub ploaie, spărgînd cu lopeţile bulgării moi de pămînt, legînd porumbiştea şi încercînd s-o protejeze ca să crească fără multă trudă.

Indienii aşteaptă răbdători. Simt că este o zi rea. Poate de aceea tremură sub „pardesiele" lor de paie ude ; nu tremură de frig, ci de frică. Şi privesc ploaia măruntă şi cerul care nu se limpezeşte.

Nu vine nimeni. Satul pare a fi pustiu. Nevestele i-au însărcinat să aducă un pic de aţă pentru cîrpit şi ceva zahăr şi, dacă se va putea şi se va găsi, o sită pentru strecurat *atole* [2]. „Pardesiul" li se face greu de umezeală pe măsură ce se apropie amiaza. Flecăresc, povestesc glume şi rîd în hohote. Şirurile de muşeţel strălucesc stropite de burniţă. Gîndesc : Dacă am fi adus măcar niţel rachiu, nu ne-ar fi păsat ; dar lăstarul de agave a fost distrus de apă. În sfîrşit, o să vedem ce-i de făcut."

[1] O specie de pin, care produce multă răşină, folosită ca ceai.

[2] Băutură foarte obişnuită în Mexic, preparată din făină de porumb copt, fiert în apă sau lapte.

Justina Diaz, ocrotită de o umbrelă, mergea pe uliţa care vine de la Media Luna, ocolind şiroaiele ce bolboroseau pe trotuare. Îşi făcu semnul crucii şi se închină cînd trecu pe la uşa bisericii mari. Intră sub arcadele portalului. Indienii se răsuciră ca s-o vadă. Privirea lor o cercetează atent. Se opri la prima tarabă şi cumpără de zece centavos frunze de rozmarin, şi se întoarse, urmărită rînd pe rînd de privirile indienilor.

— Pe o vreme ca asta, totul e scump, îşi zise ea, luînd iar drumul spre Media Luna. Această biată crenguţă de rozmarin costă zece centavos. Abia de o să dea puţin miros.

Cînd se întunecă, indienii îşi ridicară tarabele. Plecară prin ploaie cu desagii grei în spate ; trecură pe la biserică pentru a se ruga Fecioarei, lăsîndu-i un mănunchi de cimbru de pomană. Apoi se îndreptară către Apango, de unde veniseră. „O să fie mai bine în altă zi", îşi spuseră ei. Mergeau pe drum povestindu-şi glume şi rîzînd în hohote.

Justina Diaz intră în dormitorul Susanei San Juan şi puse rozmarinul pe consolă. Perdelele trase nu lăsau să pătrundă lumina, aşa că nu vedea decît umbre, iar lucrurile le ghicea doar. Presupuse că Susana San Juan o fi adormit ; ea dorea ca mereu să fie adormită. Simţi că doarme şi se bucură. Dar atunci auzi un suspin depărtat, venind dintr-un ungher al camerei întunecate.

— Justina ! se auzi strigată.

Întoarse capul. Nu văzu pe nimeni ; simţi însă pe umăr o mînă şi în urechi o răsuflare. O voce tainică :

— Pleacă de aici, Justina ! Strînge-ţi lucrurile şi du-te. Nu mai am nevoie de tine.

— Ba ea are nevoie de mine, zise îndreptîndu-și trupul. E bolnavă și are nevoie de mine.

— Nu, Justina. Eu voi rămîne aici ca s-o îngrijesc.

— Dumneata ești, don Bartolomé? și nu așteptă răspunsul. Scoase un țipăt care ajunse pînă la bărbații și femeile ce se întorceau de la cîmp. „Parcă ar fi un urlet omenesc; dar nu seamănă a fi strigătul unei ființe omenești."

Ploaia înăbușea zgomotele. Se aude numai cum cad picăturile ploii, însăilînd parcă firul vieții.

— Ce ți s-a întîmplat, Justina? De ce strigi? a întrebat Susana San Juan.

— N-am strigat, Susana. Poate că ai visat tu.

— Ți-am spus că nu visez niciodată. Nu ții seama de ce spun eu. Sînt foarte trează. Azi-noapte n-ai dat afară pisica și nu m-a lăsat să dorm.

— A dormit cu mine, la picioarele mele. Era udă leoarcă și, de milă, am lăsat-o să rămînă în patul meu; dar n-a făcut zgomot.

— Nu, zgomot n-a făcut. Numai că și-a petrecut vremea făcînd circ, sărind de la picioarele mele la cap și mieunînd încet ca și cum i-ar fi fost foame.

— I-am dat să mănînce bine și nu s-a dezlipit de mine toată noaptea. Iar visezi aiurea, Susana.

— Îți spun că și-a trecut noaptea speriindu-mă cu săriturile ei. O fi foarte blîndă pisica ta, dar nu-mi place să stea aici cînd dorm.

— Ai vedenii, Susana. Asta este. Cînd o să vină Pedro Páramo, am să-i spun că nu te mai pot suporta. Am să-i spun că plec. Se vor găsi oameni de treabă care să-mi dea de lucru. Nu toți sînt maniaci ca tine, și nu toți trăiesc doar ca să jignească pe alții cum faci tu. Mîine plec, îmi iau pisica și te las în pace.

— Nu vei pleca de aici Justina, afurisită și blestemată ce ești! Nu vei pleca nicăieri, pentru că niciodată nu vei găsi pe cineva care să te iubească așa ca mine.

— Nu, nu voi pleca, Susana. Nu voi pleca. Știi bine că sînt aici ca să te îngrijesc. Nu-i nimic dacă m-ai jignit, eu te voi îngriji mereu.

O îngrijise de cînd s-a născut. O ținuse în brațe. O învățase să meargă. Să facă pașii care ei i se păreau mari, fără sfîrșit. Văzuse cum crește copilașul cu gura și ochii dulci „ca dulceața". „Dulceața de izmă e albastră. Galbenă și albastră. Verde și albastră. Amestecată cu izmă și mentă". Îi mușca tălpile. O distra dîndu-i să sugă de la pieptul ei, care secase de mult, dar care era ca o jucărie. „Joacă-te — îi spunea — cu această jucărioară a ta". Ar fi strivit-o și ar fi făcut-o bucăți.

Afară se auzea cum cade ploaia pe frunzele platanilor, peste băltoacele care acopereau pămîntul.

Cearceafurile erau reci de umezeală. Curgînd prin burlane, apa făcea spume, bolborosea zi și noapte. Curgea neîncetat, zi și noapte! Ploua torențial, ploua cu bășici.

Era miezul nopții și afară zgomotul ploii acoperea toate celelalte zgomote.

Susana San Juan se ridică încet. Își îndreptă ușor corpul și se depărtă de pat. Simțea din nou o greutate. Greutatea era în trupul ei, în picioarele ei. Încercînd să-i ghicească fața, întrebă:

— Tu ești, Bartolomé?

I s-a părut că aude poarta scîrțîind, ca și cum ar fi intrat sau ar fi ieșit cineva. Și pe urmă numai ploaia, intermitentă, rece, răpăind pe frunzele platanilor.

A adormit și nu s-a trezit decît atunci cînd lumina zilei, a unei dimineți cenușii, a luminat cărămizile roșii. Strigă.

— Justina !

Și Justina, ca și cum ar fi fost acolo, apăru imediat, înfășurîndu-i corpul într-o cuvertură.

— Ce vrei, Susana ?

— Pisica. Din nou a venit.

— Sărăcuța de tine, Susana !

S-a aplecat deasupra ei, îmbrățișînd-o, pînă cînd ea a reușit să-i ridice capul și Susana a întrebat-o :

— De ce plîngi ? Îi voi spune lui Pedro Páramo că ești bună cu mine. Nu-i voi povesti nimic de spaima pe care am tras-o din cauza pisicii tale. Nu mai plînge așa, Justina.

— Tatăl tău a murit, Susana. Alaltăieri seară a murit și azi au venit să spună că l-au îngropat, că nu l-au putut aduce aici, pentru că drumul era foarte lung. Ai rămas singură, Susana.

— Atunci el era, și surîse. A venit să-și ia rămas bun de la mine, zise și surîse iar.

Cu mulți ani înainte, cînd era o copilă, tatăl ei îi spusese :

— Coboară, Susana, și dă-mi ce vezi acolo.

Atîrna de o frînghie care îi rănea mijlocul și îi sîngera mîinile ; dar nu voi să-i dea drumul : era ca un fir unic care o lega cu lumea de afară.

— Nu văd nimic, tată.

— Caută bine, Susana. Trebuie să găsești ceva.

Și i-a luminat cu lampa.

— Nu văd nimic, tată.

— Te voi lăsa mai jos. Să-mi spui cînd atingi pămîntul.

Intrase pe o mică gaură deschisă între scînduri. Mersese pe niște scînduri groase, vechi, putrezite, făcute țăndări și pline de pămînt lipicios.

— Coboară mai mult, Susana, ai să găsești ceea ce îți spun.

Și ea a coborît balansîndu-se în adîncime, cu picioarele bălăbănind, în căutarea acelui „punct de sprijin pe care să-l atingă cu picioarele".

— Mai jos, Susana. Mai jos. Spune-mi dacă vezi ceva.

Și cînd a găsit sprijinul, a rămas acolo, tăcută, pentru că amuțise de frică. Lampa umbla încoace și încolo, iar lumina trecea prin fața ei, pe lîngă ea. Și strigătul de colo, de sus, o înfiora :

— Dă-mi ce-i acolo, Susana !

Și ea a apucat craniul în mîini și cînd lumina l-a învăluit din plin i-a dat drumul.

— E un craniu de mort, a spus.

— Trebuie să găsești ceva mai aproape de el. Să-mi dai tot ce găsești.

Din cadavru se desfăcură fluierele picioarelor ; maxilarul se desprinse de parcă ar fi fost din zahăr. I-a dat bucată cu bucată pînă cînd a ajuns la degetele de la picioare. I-a înmînat acel schelet, os cu os. Mai întîi craniul, acea sferă rotundă care s-a desfăcut în mîinile ei.

— Mai caută, Susana. Trebuie să mai fie ceva. Bani. Discuri rotunde de aur. Caută-le, Susana !

Atunci n-a mai știut de ea; și-a revenit abia după cîteva zile, sub privirile pline de răceală ale tatălui ei.

Pentru asta rîdea acum.

— Am știut că ești tu, Bartolomé.

Și biata Justina, care plîngea pe pieptul ei, a trebuit să se ridice văzînd că ea rîdea și rîsul ei se transforma în hohote.

Afară ploua. Indienii plecaseră. Era luni și valea Comalei se îneca în ploaie.

În toate acele zile, a continuat să sufle vîntul. Vîntul care adusese ploile. Ploaia trecuse; dar vîntul a rămas. Porumbiștea crescuse, își înălțase frunzele și porumbul se înclina peste brazde ca să se apere de vînt. Ziua, vîntul era suportabil; răsucea iedera și făcea să scîrțîie țiglele de pe acoperișuri; noaptea însă, gemea, gemea puternic. Batalioane de nori negri, amenințători treceau încet pe cer.

Susana San Juan aude cum bate vîntul în fereastra închisă. Stă culcată cu brațele sub cap, dusă pe gînduri, și ascultă zgomotele nopții; ascultă cum noaptea se duce și vine, tîrîtă de suflarea vîntului fără astîmpăr. Apoi vîntul uscat s-a oprit.

S-a deschis ușa. O răbufnire de aer a stins lampa. Vede că e întuneric și atunci încetează a mai gîndi. Aude șoapte ușoare. Aude bătaia inimii, în palpitații inegale. Printre pleoapele închise întrezărește lumina.

Nu deschide ochii. Părul răvășit îi cade peste față. Lampa luminează broboanele de pe buzele ei. Întrebă:

— Tu ești, tată?

— Sînt preotul tău, fiica mea.

Întredeschise ochii. Se uită de parcă părul ei s-ar încrucișa cu o umbră de pe tavan, al cărei cap ajunge deasupra obrazului ei. Și figura ștearsă din față, înapoia genelor ei bogate. O lumină difuză; în loc de inimă, o lumină în forma unei inimioare care bate, tremurînd ca o flăcăruie pîlpîitoare. „Ți-a murit inima de suferință — gîndește. Știu că vii să-mi povestești că a murit Florencio; dar eu știu asta. Nu te întrista pentru celelalte; nu fi îngrijorat pentru mine. Eu îmi păstrez durerea într-un loc sigur. Nu lăsa să ți se stingă inima."

Se ridică din pat și se tîrî pînă unde se afla părintele Rentería.

— Lasă-mă să te consolez cu mîhnirea mea adîncă! zise ea ocrotind cu mîinile flacăra lumînării.

Părintele Rentería o lăsă să se apropie de el; o privi cum înconjura cu mîinile lumînarea aprinsă și cum apoi își apropie fața de feștila arzîndă, pînă cînd mirosul de carne arsă îl făcu să stingă lumînarea dintr-o suflare.

Întunericul reveni și ea fugi să se ascundă sub cearșeafuri.

Părintele Rentería îi zise:

— Am venit să te încurajez, copilă.

— Atunci adio, părinte, răspunse ea. Să nu te întorci. Nu am nevoie de tine.

Auzi cum se depărtau pașii care totdeauna îi lăsau o senzație de frig, de tremur și de frică.

— De ce vii să mă vezi, dacă ești mort?

Părintele Rentería închise ușa și ieși în aerul nopții.

Vîntul continuă să bată.

Un bărbat căruia i se zicea Tartamudo [1] ajunse la Media Luna și întrebă de Pedro Páramo.

— Pentru ce îl cauți ?

— Vreau să vo-vorbesc cu-cu el.

— Nu e aici.

— Spu-spu-ne-i cî-cînd se întoarce, că-că vin din pa-partea lui don Fulgor.

— Mă voi duce să-l caut ; dar o să aștepți cîteva ore.

— Spu-spu-ne-i că e ce-ceva u-urgent.

— Am să-i spun.

Bărbatul căruia i se zicea Tartamudo așteptă fără să descalece. Peste o clipă îi apăru înainte Pedro Páramo pe care nu-l văzuse niciodată.

— Ce dorești ?

— Tre-tre-buie să vor-vorbesc direct cu-cu stăpînul.

— Eu sînt ! Ce vrei ?

— Păi mai ni-nimic. L-au o-omorît pe-pe don Fulgor Se-Sedano. Eu îl înso-so-țeam. Mer-mersesem în di-direcția „jghea-a-buri-lor" ca-a să controlez da-da-că nu s-a împu-pu-ținat apa. Și asta fă-fă-ceam cî-cînd am vă-ă-zut o ceată de oa-oameni care ne-au ieșit î-înainte. Și di-din mu-mulțimea a-aia a țîșnit o vo-vo-ce care-a zis : „Eu-eu pe-ăla-l cu-cunosc. E-e admini-ni-strato-to-rul de la Me-Media Luna".

Pe-pe mine ni-ni-ci nu m-au bă-băgat în seamă. Da-da' lui don Fulgor i-au po-po-runcit să dea dru-dru-mul calului. I-au spus că e-erau re-revoluționari. Că ve-ve-neau pentru pă-pă-mînturile du-mitale. „Fu-fugi ! i-au zis lu-lui don Fulgor. Du-te și spu-spu-ne-i stăpî-pî-nului tău că ne vedem la el acasă". Și el a-a luat-o la goa-goană, în-în-grozit. Nu-nu prea re-repede, că era gre-greu ; da-da' a fu-fu-fugit. L-au u-u-cis cînd fu-fu-gea. A murit cu-cu-n picior în sus și-și cu a-altul în jos gata să pă-pășească.

A-a-tunci eu nu m-am mi-mișcat. Am a-așteptat să se fa-facă noa-noapte și am ve-venit să vă spun ce-ce s-a-ntîmplat.

— Și ce aștepți ? De ce nu te miști ? Pleacă și spune-le ălora că sînt aici pentru ceea ce doresc ei. Să vină să vorbească cu mine. Dar mai înainte fă un ocol prin Consagración. Îl cunoști pe *Tilcuate* ? Ai să-l găsești acolo. Spune-i că trebuie să-l văd. Și pe indivizii cu pricina anunță-i să vină de îndată ce au nițel timp disponibil. Ce soi de revoluționari sînt ?

— Nu-nu știu. Ei așa-și zi-ziceau.

— Spune-i lui *Tilcuate* că am nevoie urgentă de el.

— Așa am-am să fac, stă-stăpîne.

Pedro Páramo se întoarse să se închidă în biroul său. Se simțea bătrîn și împovărat. Nu-l interesa Fulgor care la urma urmelor era „mai mult pentru altceva, decît pentru asta". Dăduse de la sine tot ceea ce trebuia să dea ; deși a fost foarte serviabil, cum putea să fie cu oricine. „În orice caz, ce mai «tilcuateală» o să primească nebunii ăia", se gîndi el.

Se gîndea mai mult la Susana San Juan, care ședea mereu în pat, dormind, părînd că doarme și cînd nu dormea. Noaptea trecută și-o petrecuse

[1] Bîlbîitul

în picioare, rezemat de perete, observînd la lumina palidă a lămpii fața plină de sudoare, frămîntarea disperată a trupului Susanei, mîinile agitînd cearceafurile și perna.

De cînd o adusese să trăiască aici, nu petrecuse lîngă ea alte nopți decît acestea îndurerate, încărcate de o sfîșietoare neliniște. Și se întreba cînd se vor sfîrși toate astea.

Spera că o dată și-odată vor lua sfîrșit. Nimic nu poate dura o veșnicie ; nu există nici o amintire oricît de puternică ar fi, care să nu se șteargă.

Dacă cel puțin ar fi știut ce o chinuia lăuntric, ce o făcea să se zvîrcolească în insomnii, ce parcă o rupeau în bucăți făcînd-o pînă la urmă să nu mai fie bună de nimic.

Credea că o cunoaște. Și chiar dacă n-ar fi fost așa, nu-i era oare de ajuns să știe că era ființa cea mai iubită de el pe pămînt ? Și că în plus — și asta e cel mai important — i-ar fi fost de ajuns să plece din această viață luminîndu-se cu o imagine care ar fi mai luminoasă decît toate celelalte ?

Dar care era lumea Susanei San Juan ? Iată ceea ce Pedro Páramo n-a izbutit să știe nicicodată.

„Corpul meu se simțea bine pe nisipul cald. Țineam ochii închiși, brațele desfăcute, picioarele întinse sub briza mării. Și în față, departe, marea lăsînd, după ce trecea mareea, urme de spumă pe picioarele mele".

— Acum vorbește ea, Juan Preciado. Să nu uiți să-mi spui ce zice.

„...Era devreme. Marea suia și cobora în valuri. Se desprindea de spuma ei și se ducea, limpede, cu apa verde, în unde ușoare.

În mare nu mă scald decît goală, i-am spus. Și el m-a urmat în prima zi, de asemenea gol, cu trupul fosforescent la ieșirea din mare. Nu erau pescăruși ; numai acele păsări cărora li se spune „ciocuri urîte" care parcă grohăie, sforăie și dispar după ce răsare soarele. El m-a urmat în prima zi, dar s-a simțit singur cu toate că eram eu acolo.

E ca și cum ai fi un *pico feo*, unul singur între atîtea, mi-a spus. Îmi placi mai mult în nopțile cînd stăm amîndoi pe aceeași pernă, sub cearceafuri, în întuneric.

Și am plecat.

„M-am întors eu. M-aș întoarce mereu. Marea îmi udă gleznele și se duce ; îmi udă genunchii, coapsele ; îmi înconjură mijlocul cu brațul, moale, trece peste sînii mei, se încolăcește de gîtul meu ; îmi apasă umerii. Atunci mă cufund în mare, întreagă. Într-o dăruire totală, mă las în voia ei, în bătaia ei puternică, în stăpînirea ei blîndă.

«Îmi place să mă scald în mare», i-am spus.

Dar el nu înțelegea.

Și a doua zi eram din nou în mare, purificîndu-mă. Lăsîndu-mă în voia valurilor.

Cînd se lăsă seara, apărură oamenii. Veneau purtînd carabine și panglici ca cele de la chivăre. Erau vreo douăzeci. Pedro Páramo îi invită să cineze. Iar ei, fără să-și scoată sombrero-urile se așezară la masă și așteptară tăcuți. Se auzea numai cum sorbeau ciocolata cînd li s-a adus și cum mestecau *tortilla* după *tortilla* cînd s-a adus fasolea.

Pedro Páramo îi privea. Nu i se păreau fețe cunoscute. În spatele lui, în umbră, aștepta *Tilcuate*.

— Domnilor, le zise cînd văzu că terminară de mîncat, cu ce vă pot fi de folos ?

— Dumneata ești stăpînul aici ? întrebă unul, arătînd încăperea cu mîna.

Dar altul îl întrerupse zicînd :

— Aici eu vorbesc !

— Bine. Ce doriți ? întrebă din nou Pedro Páramo.

— După cum vezi și dumneata, noi ne-am ridicat cu armele.

— Și ?

— Pă' ; asta e totul. Ți se pare puțin ?

— Dar pentru ce ați făcut-o ?

— Pă' pentru că au făcut-o și alții. Dumneata nu știi ? Peste puțin o să primim instrucțiuni și atunci o să-ți spunem. Deocamdată iacătă-ne.

— Eu știu pentru ce ne-am ridicat, zise altul. Și dacă vrei, îți spun. Ne-am răzvrătit împotriva guvernului și împotriva voastră, fiindcă ne-am săturat de voi. Împotriva guvernului pentru că-i josnic, iar împotriva voastră pentru că nu sînteți nimic altecva decît niște bandiți și niște hoți burtoși. Deocamdată, despre domnul guvern eu nu mai zic nimic ; ce vrem să-i spunem o să-i spunem cu gloanțe.

— Cît vă trebuie pentru a face revoluție ? întrebă Pedro Páramo. Poate aș putea să vă ajut.

— A zis bine aici domnul, Perseverancio. Nu trebuia să-ți dai drumul la gură. Avem nevoie să facem demersuri pe lîngă un bogat să ne finanțeze ; și cine crezi c-ar fi mai potrivit decît domnul aici de față. Ia vezi, Casildo, cam cît ne lipsește ?

— Să ne dea ceea ce binevoiește să ne dea.

— Ăsta „nu ți-ar da nici praful de pe tobă".

— Dacă tot sîntem aici, să-i scoatem și porumbul pe care l-a băgat în gușa lui murdară de porc.

— Liniștește-te, Perseverancio. Cu binișorul, lucrurile ies mai bine. Hai să cădem la învoială. Vorbește tu, Casildo.

— Pă' după socoteala mea, aș zice că vreo douăzeci de mii de pesos ar fi ceva, pentru început. Ce credeți ? Acum, cine știe, dacă acestui domn i se pare c-ar fi cam... puțin și ar fi... bucuros să ne dea ceva pe deasupra. Hai să zicem atunci, cincizeci de mii. Ne învoim ?

— Vă dau o sută de mii de pesos, le zise Pedro Páramo. Cîți sînteți ?

— Sîntem trei sute.

— Bine. Vă dau încă trei sute de oameni ca să vă sporiți contingentul. Peste o săptămînă veți avea la dispoziție și oameni, și banii. Banii vi-i dăruiesc, oamenii vi-i împrumut numai. După ce vă faceți treaba cu ei, mi-i trimiteți înapoi aici. E bine așa ?

— Cum să nu.

— Atunci peste opt zile, domnilor. Și mi-a făcut multă plăcere să vă cunosc.

— Da, spuse ultimul, ieșind. Ține minte : dacă nu-ți îndeplinești obligația, o să auzi vorbindu-se despre Perseverancio, căci ăsta e numele meu.

Pedro Páramo se despărți de el dîndu-i mîna.

— Cine crezi tu că este șeful ăstora ? îl întrebă el mai tîrziu pe *Tilcuate*.

— Păi, după părerea mea, cred că este burtosul ăla care sta în mijloc și care nici n-a ridicat ochii. Să mă bați dacă nu-i el... Rar mă înșel, don Pedro.

— Nu, Damasio, șeful ești tu. Ce, nu vrei să mergi la răscoală ?

— Ba da ; nu mai întîrzii nici o clipă. Cît îmi place mie zarva !

— Ai văzut despre ce e vorba, așa că nu mai ai nevoie de sfaturile mele. Adună-ți trei sute de băieți de încredre și înrolează-te la răzvrătiții ăia. Spune-le că le aduci oamenii pe care li i-am făgăduit. Celelalte, știi tu cum să le manevrezi.

— Și despre bani ce să le spun ? Le înmînez și banii ?

— Îți voi da zece pesos pentru fiecare. Numai atît, pentru cheltuielile lor mai urgente. Le spui că restul e păstrat aici și le stă la dispoziție. Nu e bine să te încarci cu atîta bănet și să umbli cu el prin această forfotă. În treacăt fie zis : ți-ar plăcea fermișoara de la Puerta de Piedra ? Bine, este a ta chiar din clipa asta. Îi vei duce avocatului Gerardo Trujillo, din Comala, un act și pe loc vei pune proprietății numele tău. Ce zici, Damasio ?

— Ce să mai zic, stăpîne. Deși cu ferma asta sau fără ea, eu tot aș face treabă, numai de plăcere. Parcă nu m-ai cunoaște. Oricum vă mulțumesc. Bătrîna va avea cel puțin cu ce să se ocupe cînd n-oi mai fi eu.

— Și ascultă, în trecere, ia-ți și cîteva vaci. Ceea ce lipsește la ferma aia este mișcarea.

— Pot să fie *cebuses ?*

— Alege-ți din care dorești și pe care socotești că o să le poată îngriji nevastă-ta. Și, revenind la afacerea noastră, încearcă să nu te depărtezi prea mult de terenurile mele ; n-o să mai vină alții dacă văd cîmpul ocupat. Și vino să mă vezi de cîte ori poți sau ai vreo noutate.

— O să vin, stăpîne.

— Ce spune, Juan Preciado ?

— Spune că ea își ascundea picioarele între ale lui. Picioarele ei înghețate, ca pietrele reci și care acolo se încălzeau ca într-un cuptor unde se rumenește pîinea. Zice că el îi mușcă picioarele spunîndu-i că erau ca pîinea rumenită în cuptor. Că dormea ghemuită, băgîndu-se înăuntrul lui, pierdută în acea stare în care nu mai simți nimic altceva decît că ți se sfîșie carnea, că se deschidea ca o despicătură făcută de un cui fierbinte, cînd rece, cînd călduț, care dă lovituri puternice în carnea ei moale ; scufundîndu-se mai mult, pînă cînd începea să geamă. Dar că o duruse mai mult moartea lui. Asta a zis.

— De cine vorbea ?

— Firește, de cineva care a murit înaintea ei.

— Cine să fie ?

— Nu știu. A spus că în noaptea cînd el a zăbovit, a simțit că se întorsese foarte tîrziu, poate spre ziuă. Abia l-a simțit, căci picioarele care fuseseră reci păreau învăluite în ceva ; cineva i le înfășurase în ceva și le încălzea. Cînd s-a trezit, a văzut că erau înfășurate într-un ziar pe care ea îl citise în timp ce-l aștepta și-l lăsase să cadă pe podea cînd a doborît-o somnul. Atunci cînd au

venit să-i spună că el murise, picioarele ei erau înfășurate în ziar.

— Probabil că s-a rupt coșciugul în care au îngropat-o, căci se aude un scîrțîit de scînduri.

— Da, și eu aud.

În noaptea aceea visele au revenit. Pentru ce această intensă aducere-aminte despre atîtea lucruri ? Pentru ce nu pur și simplu moartea în locul acestei muzici duioase a trecutului ?

— Florencio a murit, doamnă.

Ce lung era omul acela ! Ce înalt ! Și vocea lui era aspră, uscată ca cel mai uscat pămînt. Și chipul lui era șters sau se estompase după aceea ? — ca și cum între ea și el se interpusese ploaia. „Ce-a spus ? Florencio ? Despre care Florencio vorbea ? Despre al meu ? Oh, de ce nu am plîns și de ce nu m-am înecat atunci în lacrimi ca să-mi uit durerea ! Doamne, tu nu exiști ! Ți-am cerut ocrotire pentru el. Te-am rugat să ai grijă de el. Dar tu te ocupi doar de suflete. Și ceea ce eu vreau de la el este trupul lui. Gol și aprins de dragoste, clocotind de dorințe ; strivind tremurul sînilor și al brațelor mele. Corpul meu străveziu atîrna ușor de al lui și lăsat în voia puterilor lui. Ce voi face acum cu buzele mele, fără gura lui care să le soarbă ? Ce voi face cu buzele mele îndurerate ?"

În timp ce Susana San Juan se zvîrcolea neliniștită, Pedro Páramo, în picioare, lîngă ușă, o privea și urmărea secundele acelui nou vis care dura așa de mult. Uleiul din lampă sfîrîia și flacăra pîlpîia din ce în ce mai slab. Curînd se va stinge.

Dacă ceea ce simțea ea ar fi măcar durere și nu aceste vise neliniștite, aceste interminabile și istovitoare vise, ar putea el să-i găsească vreo alinare. Așa gîndea Pedro Páramo, fixîndu-și privirea asupra Susanei San Juan și urmărind fiecare mișcare a ei. Ce s-ar întîmpla dacă și ea s-ar stinge odată cu flacăra acelei lumini slabe cu ajutorul căreia o vedea ?

A ieșit închizînd încet ușa, fără să facă zgomot. Afară, aerul curat al nopții a desprins de Pedro Páramo imaginea Susanei San Juan.

Ea se trezi puțin înainte de a se lumina de ziuă. Era transpirată. Trase jos cuverturile grele și cearșafurile ca să scape de căldura lor. Atunci corpul ei rămase gol, răcorit de vîntul dimineții. Suspină și adormi iar.

Așa o găsise, cîteva ore după aceea, părintele Renteria : goală și adormită.

— Știi, don Pedro, că l-au înfrînt pe *Tilcuate ?*

— Știu că au fost ceva împușcături azi-noapte, pentru că s-a auzit scandal ; dar nu știu nimic altceva. Cine ți-a povestit astea, Gerardo ?

— Niște răniți care au ajuns pînă la Comala. Nevastă-mea i-a ajutat cu pansamente. Spuneau că sînt dintre oamenii lui Damasio și că avuseseră mulți morți. Se pare că s-au întîlnit cu unii care își zic „villistas" [1].

— La naiba, Gerardo ! Văd că vor veni timpuri rele. Și tu ce-ai de gînd să faci ?

— Plec, don Pedro. Plec la Sayula. Mă voi stabili din nou acolo.

[1] Oamenii lui Pancho Villa.

— Voi, avocații, aveți acest avantaj ; cîtă vreme nu vă astupă nimeni gura puteți să vă duceți averea oriunde.

— Să nu crezi asta, don Pedro ; mereu ne creem probleme. Și să știi că ne doare cînd părăsim persoane ca dumneata ; se uită doar neînțelegerile pe care le-am avut cu unii oameni. Trăim risipindu-ne viața cu fiecare clipă, dacă se poate spune așa. Unde dorești să-ți las hîrtiile ?

— Nu le lăsa. Ia-le. Ce, acolo unde mergi nu poți să te mai ocupi de afacerile mele ?

— Îți mulțumesc pentru încredere, don Pedro. Îți mulțumesc sincer. Deși mi-ar fi imposibil să fac certificarea unor corectări pe acte. Oarecari nereguli... Să zicem... Mărturii pe care nimeni în afară de dumneata nu trebuie să le știe. Pot da naștere la interpretări răuvoitoare dacă o să ajungă în alte mîini. Cel mai sigur este să rămînă la dumneata

— Bine zici, Gerardo. Lasă-le aici. Le voi arde. Cu sau fără hîrtii, cine îmi poate contesta proprietatea pe care o am ?

— Nimeni, fără îndoială, don Pedro. Nimeni. Cu voia dumitale !

— Mergi cu Dumnezeu, Gerardo !

— Ce-ai spus ?

— Spun să te însoțească Dumnezeu.

Avocatul Gerardo Trujillo ieși încet. Era bătrîn : dar nu așa de bătrîn încît să meargă cu pașii mărunți și înceți cu care mergea. Adevărul e că aștepta o recompensă. Servise pe don Lucas — odihnească-se în pace — tatăl lui don Pedro — și încă îl mai servea ; apoi pe Miguel, fiul lui don Pedro.

Deci, se aștepta la o gratificație. Una mare și valoroasă. Îi spusese soției lui :

— Mă duc să-mi iau rămas bun de la don Pedro. Știu c-o să-mi dăruiască ceva. Vreau să spun că cu banii pe care o să mi-i dea el ne vom rostui bine în Sayula și vom trăi în tihnă cît mai avem de trăit.

Dar de ce femeile au totdeauna o îndoială ? Primesc înștiințări din cer, sau e altceva ? Ea nu era sigură că va obține ceva :

— Va trebui să muncești din greu acolo pentru a ne reveni. De aici nu vei scoate nimic.

— De ce spui asta ?

— Știu eu.

Merse spre poartă, atent la orice chemare : „Ei, Gerardo ! Copleșit cum sînt de atîtea nu m-am mai gîndit la tine. Ori eu îți datorez servicii care nu se plătesc cu bani. Primește asta, e un dar neînsemnat".

Dar n-a fost chemat. Deschise poarta și deznodă căpăstrul cu care își legase calul de par. Sui în șa, și merse la pas, încercînd să nu se depărteze mult ca să audă cînd îl vor chema. Merse spre Comala fără a se abate din drum. Cînd văzu că Media Luna s-a pierdut în urma lui, gîndi : „M-aș înjosi dacă i-aș cere un împrumut".

— Don Pedro, m-am întors, căci nu sînt împăcat cu mine însumi. Voi continua bucuros să mă ocup de afacerile dumitale.

I-a spus asta, stînd din nou în biroul lui Pedro Páramo, unde fusese înainte cu mai puțin de jumătate de oră.

— Bine, Gerardo. Hîrtiile sînt acolo unde le-ai lăsat.

— Aş dori de asemenea... Cheltuielile... Transcrierea... Un avans minim din onorariu... Ceva pe deasupra, dacă ai fi de acord.

— Cinci sute ?

— Nu s-ar putea să fie un pic, să zicem, un piculeţ, mai mult ?

— Eşti de acord cu o mie ?

— Şi dacă ar fi cinci ?

— Cinci ce ? Cinci mii de pesos ? Nu-i am. Tu ştii bine că totul este plasat. Pămînturi, animale. Ştii asta. Ia o mie. Nu cred că ai nevoie de mai mult.

Căzu pe gînduri. Cu capul aplecat asculta zornăitul banilor pe biroul unde Pedro Páramo îi număra. Îşi amintea de don Lucas care îi rămînea mereu dator cu onorariile. De don Pedro care a făcut o nouă rînduială. De Miguel, fiul lui. Cîtă bătaie de cap îi dăduse băiatul ăsta !

L-a eliberat din închisoare cel puţin de vreo cincisprezece ori, dacă nu de mai multe ori. Şi asasinarea acelui om, cum se chema pe numele lui de familie ? Rentería, aşa e ! Mortul numit Rentería, cel căruia i-au pus un pistol în mînă. S-a speriat rău de tot Miguelito atunci, deşi după aceea i-a venit să rîdă. Numai asta cît l-ar fi costat pe don Pedro, dacă lucrurile ar fi ajuns în faţa legii ! Şi violurile ? De cîte ori a trebuit să scoată bani din propriul său buzunar pentru ca fetele să uite ; „Fii bucuroasă că vei avea un fiu blond“!, le spunea.

— Ţine, Gerardo. Îngrijeşte-i foarte bine, pentru că din ei nu dau muguri !

Şi el, care era tot dus pe gînduri răspunse :

— Da, nici morţii nu dau muguri — şi adăugă : Din păcate !

Mai era încă mult pînă la ziuă. Cerul era plin de stele, grele, umflate parcă de atîta noapte. Luna apăruse o clipă şi apoi dispăruse. Era o lună tristă, pe care nimeni nu o priveşte, pe care nimeni n-o bagă în seamă. A stat o clipă acolo, pocită, fără a da nici o lumină, şi apoi a plecat, să se ascundă în spatele dealurilor.

Departe, pierzîndu-se în întuneric, se auzea mugetul taurilor.

„Animalele astea niciodată nu dorm, îşi zise Damiana Cisneros. Nu dorm niciodată. Sînt ca diavolul care umblă mereu căutînd suflete pe care să le ducă în iad.“ Se răsuci în pat, apropiindu-şi faţa de perete. Atunci auzi loviturile.

Îşi ţinu răsuflarea şi deschise ochii. Auzi din nou trei lovituri seci, ca şi cum cineva ar fi bătut în perete, cu nodurile degetelor. Nu lîngă ea, ci puţin mai departe ; dar în acelaşi perete.

„Mare minune ! De n-ar fi trei ciocănituri ale lui San Pascual Bailón care vine să anunţe pe cîte un credincios că i-a sosit ceasul morţii“.

Şi fiindcă din pricina reumatismului, pierduse socoteala anilor de mai mult timp, nu se nelinişti ; dar o cuprinse frica şi, mai mult decît frica, o cuprinse curiozitatea.

Se ridică de pe patul de scînduri fără să facă zgomot şi se aplecă peste fereastră.

Cîmpul era negru. Totuşi îl cunoştea atît de bine, încît văzu cînd corpul enorm al lui Pedro Páramo se legănă peste fereastră la fetişcana Margarita.

— A, don Pedro ! zise Damiana. Nu se lasă, motanul ! Dar nu înțeleg de ce-i place să facă lucrurile așa, pe ascuns ; dacă m-ar fi anunțat, eu i-aș fi spus Margaritei că stăpînul o vrea pentru noaptea asta și el n-ar fi trebuit nici să se ridice din pat.

Auzind mugetul taurilor, închise fereastra. Se aruncă în pat acoperindu-se pînă la urechi și apoi începu să se gîndească la ce i se întîmpla fetișcanei aceleia, Margarita.

Mai tîrziu trebui să-și lepede cămașa de noapte pentru că începuse să-i fie cald...

— Damiana, a auzit.

Pe atunci ea era fată.

— Deschide-mi ușa, Damiana !

Îi tremura inima de parcă ar fi o broască zbătîndu-i-se între coaste.

— Pentru ce, stăpîne ?

— Deschide-mi, Damiana !

— Dar dorm, stăpîne.

A auzit apoi cum don Pedro se îndepărta pe coridoarele lungi, bocănind cu pantofii cum făcea cînd era mînios.

Noaptea următoare, pentru a evita cearta, a lăsat ușa întredeschisă și s-a dezbrăcat ca să-i fie lui mai ușor.

Dar Pedro Páramo nu s-a mai întors la ea niciodată.

De aceea și acum, cînd era vătășiță peste toate slugile de la Media Luna, fiindcă știuse să se facă respectată, și acum, cînd îmbătrînise, tot se mai gîndea încă la noaptea aceea cînd stăpînul i-a zis : „Deschide-mi ușa, Damiana !"

Și s-a culcat gîndindu-se cît de fericită o fi în acele clipe Margarita.

A auzit din nou alte lovituri, dar în poarta mare, ca și cum cineva ar fi bătut cu patul puștii.

A deschis a doua oară fereastra și s-a aplecat privind în noapte. Nu vedea nimic, deși i se părea că pămîntul e în plină forfotă, ca atunci cînd după ploaie mișună de viermi și rîme. Simțea că se ridică din pămînt ceva asemănător căldurii ce iese din trupurile mai multor oameni. Auzi broaștele orăcăind ; greierii ; noaptea era liniștită ca după ploaie. Auzi iar loviturile cu patul puștii în poartă.

O lampă își aruncă lumina pe chipul cîtorva oameni. Pe urmă se stinse.

„Nu mă interesează", zise Damiana Cisneros, și închise fereastra.

— Am știut că te-au înfrînt, Damasio. Cum te-ai lăsat să-ți facă una ca asta ?

— Te-au informat greșit, stăpîne. Mie nu mi s-a întîmplat nimic. Oamenii mei sînt teferi. Au venit cu mine șase sute de oameni și alți cîțiva care ni s-au alăturat. S-a întîmplat altceva : cîțiva dintre „cei vechi", sătui de a sta degeaba, s-au apucat să tragă asupra unui pluton de săraci, ca să-i facă să creadă că sîntem o armată întreagă de *villistas*, știi ?

— Și ăia de unde au răsărit ?

— Vin din Nord, nimicind tot ce întîlnesc în cale. Se pare că cutreieră pămîntul și măsoară toate terenurile. Sînt puternici. Pe-ăștia nu-i înfrînge nimeni.

— Și de ce nu te-ai unit cu ei ? Ți-am spus că trebuie să fii cu cei care o să cîștige.

— Sînt cu ei.
— Atunci de ce ai venit, să mă vezi?
— Avem nevoie de bani, stăpîne. Ne-am săturat să tot mîncăm carne. Nici nu ne mai place. Şi nimeni nu vrea să ne vîndă pe datorie. Pentru asta am venit, să ne aprovizionezi dumneata şi să nu fim siliţi să furăm de la nimeni. Dacă am fi de prin alte părţi, nu ne-ar păsa dacă dăm „iama" pe la localnici; dar aici toţi sîntem înrudiţi şi avem remuşcări dacă furăm. Aşa că ne trebuie bani, să cumpărăm chiar şi numai ardei de zece centavos. Sîntem sătui de carne.
— Acuma ţi-ai ridicat pretenţiile, Damasio?
— Nicidecum, stăpîne. Vorbesc în numele băieţilor; dinspre partea mea, nici nu mă sinchisesc.
— E bine să te ocupi de oamenii tăi, dar ademeneşte-i pe alţii să-ţi dea ce-ţi trebuie. Eu ţi-am spus. Mulţumeşte-te cu ce ţi-am spus. Şi să nu crezi că-ţi dau un sfat, dar te întreb: nu ţi-a trecut prin cap să ataci Contla? Pentru ce crezi că mergi la revoluţie? Dacă mergi să ceri de pomană, te înşeli. Făceai mai bine dacă rămîneai cu nevastă-ta să îngrijeşti de găini. Năpusteşte-te asupra vreunui sat. Dacă tu-ţi aperi pielea, de ce dracu nu merg alţii să facă rost de cîte ceva? Contla e satul care mişună de bogaţi. Ia-le cîte ceva din ceea ce au. Sau poate ei cred că le eşti *pilmama* [1] şi că le aperi interesele? Nu, Damasio. Fă-i să vadă că n-ai venit nici ca să te joci, nici ca să te distrezi. Dă-le o chelfăneală şi ai să vezi cum îţi ies nişte centavos din tămbălăul ăsta.

[1] Dădacă (Mexic).

— Fie, stăpîne. De la dumneata totdeauna învăţ ceva folositor.
— Atunci să-ţi fie de folos!
Pedro Páramo privi cum plecau oamenii. Caii treceau în şir prin faţa lui, mergînd la trap; confundîndu-se cu noapeea. Sudoare şi praf; vibrarea pămîntului. Cînd văzu licuricii încrucişîndu-şi iar luminile, îşi dădu seama că toţi oamenii plecaseră. Rămînea el, singur, ca un trunchi puternic, care începe să putrezească pe dinăuntru. Se gîndi la Susana San Juan. Se gîndi la fetişcana cu care se culcase mai înainte, la trupul mic, speriat şi tremurînd, de parcă gîfîind şi-ar fi dat sufletul. „O mînă de om", i-a zis. Şi o îmbrăţişase încercînd să creadă că cuprinde corpul Susanei San Juan. „O femeie care nu era din lumea asta".

Cînd mijesc zorile, ziua se apropie dînd tîrcoale; aproape că se aud balamalele pămîntului răsucindu-se umede; vibrarea acestui bătrîn pămînt, răsturnînd întunericul.
— E adevărat că noaptea e plină de păcate, Justina?
— Da, Susana.
— E adevărat?
— Trebuie să fie, Susana.
— Şi ce crezi tu că e viaţa, Justina, decît un păcat? Nu auzi? Nu auzi cum scîrţîie pămîntul?
— Nu, Susana, nu izbutesc să aud nimic. Norocul meu nu e atît de mare ca al tău.
— Te-ai mira şi tu. Îţi spun că te-ai mira dacă ai auzi ceea ce aud eu.
Justina continuă să facă ordine prin cameră. Aranjă unul după altul preşurile pe scîndurile

umede ale duşumelei. Strînse apa de la ghiveciul de flori care se spărsese. Adună florile. Puse cioburile în găleata plină cu apă.

— Cîte păsări ai omorît în viaţa ta, Justina ?

— Multe, Susana.

— Şi nu te-ai întristat ?

— Ba da, Susana.

— Atunci ce mai aştepţi ca să mori ?

— Moartea, Susana.

— Dacă nu e decît asta, va veni. Nu te îngrijora.

Susana San Juan era ridicată pe perne. Ochii neliniştiţi, privind în toate părţile. Mîinile pe burtă, prinse pe pîntece ca o carapace protectoare. Zumzete uşoare se încrucişau ca nişte aripi pe deasupra capului ei. Şi zgomotul scripeţilor de la fîntînă. Zgomotele vagi pe care le fac oamenii cînd se trezesc.

— Crezi în iad, Justina ?

— Da, Susana. Cred şi în rai.

— Eu cred numai în iad, zise. Şi închise ochii.

Cînd a ieşit Justina din cameră, Susana San Juan era din nou adormită şi afară scînteia soarele. Se întîlni cu Pedro Páramo.

— Cum se simte doamna ?

— Rău, îi spuse plecînd capul.

— Se vaietă ?

— Nu, domnule, nu se vaietă de nimic ; dar se zice că morţii nu se vaietă. Doamna este pierdută pentru noi.

— N-a venit părintele Rentería s-o vadă ?

— Azi-noapte a venit şi a spovedit-o. Azi trebuia s-o împărtăşească, dar se pare că nu-i e pe voie, că părintele Rentería nu i-a adus împărtăşania. A zis că va face asta la un ceas timpuriu, şi vezi dumneata că soarele este sus şi n-a venit. Cred că nu-i e pe voie.

— Pe voia cui ?

— A lui Dumnezeu, domnule.

— Nu fi proastă, Justina.

— Cum spui dumneata, domnule.

Pedro Páramo deschise uşa şi stătu rezemat de ea lăsînd ca o rază de lumină să cadă asupra Susanei San Juan. Îi văzu ochii strînşi ca atunci cînd simţi o durere lăuntrică ; gura umezită, întredeschisă ; cearceafurile răvăşite de mîinile ei lăsau să se vadă goliciunea trupului care începu să se zvîrcolească, să se zbată convulsiv.

Parcurse spaţiul mic care îl despărţea de pat şi acoperi corpul gol, care continua să se zbată ca un vierme în spasme din ce în ce mai violente. Se apropie de urechea ei şi îi şopti : „Susana !" Repetă : „Susana !"

Uşa se deschise şi intră în tăcere părintele Rentería, mişcînd repede buzele :

— Îţi voi da împărtăşania, fiica mea.

Aşteptă ca Pedro Páramo s-o ridice, rezemînd-o de tăblia patului. Susana San Juan, pe jumătate adormită, scoase limba şi înghiţi ostia. Apoi spuse : „Am petrecut o clipă foarte fericită, Florencio." Şi se scufundă iar în mormîntul cearceafurilor ei.

— Doña Fausta, vezi acolo în Media Luna fereastra aceea, la care mereu a stat aprinsă lumina ?

— Nu, Ángeles. Nu văd nici o fereastră.

— Chiar acum, s-a stins lumina. Nu s-o fi petrecînd ceva rău la Media Luna ? Sînt mai bine de trei ani de cînd fereastra asta e luminată noapte

de noapte. Cei care au fost acolo spun că e camera unde stă soția lui Pedro Páramo, o biată nebună căreia îi este frică de întuneric. Și uite: chiar acum s-a stins lumina. Nu o fi vreo nenorocire?

— Poate a murit. Era foarte bolnavă. Se zice că nu-i mai cunoștea pe oameni și că vorbea singură. Bună pedeapsă a trebuit să îndure Pedro Páramo căsătorindu-se cu femeia asta.

— Bietul don Pedro!

— Nu, Fausta. A meritat asta. Și chiar mai mult.

— Privește, fereastra e tot în întuneric.

— I-a lasă-n pace fereastra aia și hai să ne culcăm, căci e prea tîrziu ca două bătrîne să umble hai-hui pe stradă.

Și cele două femei care ieșeau de la biserică aproape de ora unsprezece noaptea se pierdură sub arcadele portalului, privind cum umbra unui bărbat străbătea piața, mergînd spre Media Luna.

— Ascultă, doña Fausta, nu ți se pare că domnul care trece pe acolo este doctorul Valencia?

— Așa parcă, deși nu văd bine și n-aș putea să jur că el e.

— Amintește-ți că totdeauna poartă pantaloni albi și haină neagră. Fac prinsoare c-o să se întîmple ceva rău la Media Luna. Și uite cît de grăbit merge, de parcă l-ar goni cineva din urmă.

— Poate să nu fie într-adevăr un lucru rău. Îmi vine să mă întorc și să-i spun părintelui Rentería să dea o raită pe acolo, ca nu cumva nefericita aceea să moară fără spovedanie.

— Nu te gîndi la asta, Ángeles. Nici Dumnezeu nu vrea așa ceva. După toate cîte a suferit pe lumea asta, nimeni n-ar vrea să plece fără spovedanie ca să sufere și pe lumea cealaltă. Deși ghicitorii soartelor spun că pentru nebuni nu e de vreun folos spovedania, căci chiar dacă au cugetul pătat, tot nevinovați sînt. Asta numai Dumnezeu o știe... Privește, iar s-a aprins lumina la fereastră. Să dea Dumnezeu să iasă totul bine! Închipuiește-ți, dacă ar muri cineva în casa aceea, ce s-ar alege de tot ce am făcut noi zilele astea ca biserica să strălucească de curățenie acum de Crăciun. Cu puterea pe care o are don Pedro, ne-ar strica toată sărbătoarea, cît ai clipi din ochi.

— Dumitale totdeauna îți trece prin cap ce e mai rău, doña Fausta. Mai bine fă ca mine: lasă totul în grija Domnului. Spune-i Fecioarei un *Ave Maria* și sînt sigură că nimic n-o să se întîmple așa, pe neașteptate. Și apoi, facă-se voia Domnului, că, la urma urmei, ea n-a fost chiar atît de mulțumită în viața asta.

— Crede-mă, Ángeles, dumneata totdeauna îmi dai curaj. Mă duc să mă culc cu aceste gînduri și să visez. Se zice că gîndurile din vise merg direct la cer. Să dea Dumnezeu ca ale mele să atingă această înălțime. O să ne vedem mîine.

— La revedere, pe mîine, Fausta.

Cele două bătrîne, care locuiau poartă în poartă, intrară ficare în casa ei. Liniștea nopții se așternu iar peste sat.

— Am gura plină de pămînt.

— Da, părinte.

— Nu, spune: „Da, părinte!“ Repetă cu mine ceea ce o să spun.

— Ce o să-mi spui? Mă vei spovedi încă o dată? De ce încă o dată.

— Asta nu va fi o spovedanie, Susana. Am venit numai să stau de vorbă cu tine. Să te pregătesc pentru moarte.

— Voi muri ?

— Da, copilă.

— Dece nu mă laşi atunci în pace ? Am chef să mă odihnesc. Te-au trimis să-mi strici somnul. Să stai aici cu mine pînă cînd îmi trece somnul. Ce voi face pe urmă ca să adorm iar ? Nimic, părinte. De ce nu pleci mai bine şi nu mă laşi în pace ?

— Te voi lăsa în pace, Susana. Pe măsură ce repeţi cuvintele pe care am să ţi le spun eu, vei adormi. Vei simţi că adormi legănată de aceste cuvinte. Şi o dată adormită, nimeni nu te va mai trezi. Niciodată nu te vei mai trezi.

— Bine, părinte. Voi face ce spui dumneata.

Stînd pe marginea patului, cu mîinile aşezate pe umerii Susanei San Juan, cu gura aproape lipită de urechea ei ca să nu vorbească tare, părintele Rentería spunea în şoaptă fiecare cuvînt : „Am gura plină de pămînt." Apoi se opri. Încercă să vadă dacă buzele ei se mişcau. Şi le văzu bîiguind ceva, deşi nu rosteau nici un sunet.

„Am gura plină de tine, de gura ta. Buzele tale strînse, aspre de parcă ar fi muşcat buzele mele strivindu-le..."

Se opri şi ea. Privi pieziş spre părintele Rentería şi îl văzu departe, ca şi cum s-ar fi aflat în spatele unui geam aburit. Apoi auzi iar vocea încălzindu-i urechea :

— Înghit saliva spumoasă ; mestec bulgări de pămînt plini cu viermi care mi se opresc în gît şi mă rîcîie în cerul gurii... Gura mi se surpă, răsucindu-se în strîmbături, găurită de dinţii care o pătrund şi o devorează. Nasul se moleşeşte. Sticla ochilor se topeşte. Părul arde într-o singură pălălaie...

Îl mira liniştea Susanei San Juan. Ar fi vrut să-i ghicească gîndurile şi să înţeleagă lupta acelei inimi pentru a alunga imaginile pe care le trezea în sufletul ei. O privi în ochi şi ea îi întoarse privirea. I se păru că vede cum buzele ei se forţau să schiţeze un zîmbet.

— Lipsesc încă multe. Arătarea lui Dumnezeu. Lumina blîndă a cerului nemărginit. Bucuria heruvimilor şi cîntecul serafimilor. Cea din urmă vedenie a condamnaţilor la suferinţă veşnică. Şi nu numai atît. Dar totul se completează cu durerea pămîntească. Măduva oaselor noastre se preschimbă în foc şi venele sîngelui nostru în fire de foc, făcîndu-ne să ne strîmbăm de o durere fără margini ; durere care nu e niciodată potolită, ci mereu sporită de mînia lui Dumnezeu.

„Mă cuprindea în braţele lui. Mă iubea."

În aşteptarea ultimei clipe, părintele Rentería îşi trecu privirea peste figurile celor din jurul lui. Aproape de uşă, Pedro Páramo aştepta cu braţele încrucişate ; imediat lîngă el, doctorul Valencia şi, alături de ei alţi bărbaţi. Mai departe, în umbră, un grup de femei care abia aşteptau să înceapă să spună rugăciunea celor răposaţi.

Vru să se ridice. Să dea bolnavei miruiala şi să spună : „Am terminat." Dar nu, nu terminase încă. Nu putea să dea sfînta împărtăşanie unei femei fără a cunoaşte măsura căinţei ei.

Îl cuprinse îndoiala. Poate că ea nu avea nimic de care să se căiască. Poate că el nu avea nimic

pentru care să o ierte. Se aplecă din nou asupra ei, scuturîndu-i umerii, şi spunîndu-i cu voce înceată :

— Vei merge în faţa lui Dumnezeu. Şi judecata lui este neiertătoare pentru păcătoşi.

Apoi se apropie iarăşi de urechea ei : dar ea scutură din cap :

— Şi pleacă odată, părinte ! Nu te întrista din cauza mea. Sînt liniştită şi mi-e foarte somn.

Se auzi plînsul uneia dintre femeile ascunse în umbră.

Atunci Susana San Juan păru că recapătă viaţă. Se ridică în pat şi zise :

— Justina, fă-mi plăcerea şi du-te să plîngi în altă parte.

Apoi simţi cum capul îi pătrunde în pîntece. Încercă să separe pîntecele de cap ; să dea la o parte acel stomac care îi apăsa ochii şi îi tăia respiraţia ; dar se răsturna din ce în ce mai mult, ca şi cum s-ar fi cufundat în noapte.

— Eu am văzut-o murind pe doña Susanita.

— Ce spui, Dorotea ?

— Ce ţi-am spus.

La revărsatul zorilor, oamenii au fost treziţi de dangănul clopotelor. Era în dimineaţa zilei de 8 decembrie. O dimineaţă mohorîtă. Nu friguroasă, dar mohorîtă. A început să bată mai întîi clopotul cel mare. Au urmat celelalte. Cîţiva au crezut că băteau pentru liturghia mare şi au început să deschidă porţile ; se deschideau mai ales la casele în care locuiau oameni ce se trezesc devreme, dar aşteaptă treji ca în zorii zilei clopotul să-i anunţe că noaptea s-a sfîrşit. Dangătul a durat mai mult

decît se cuvine. Şi nu sunau numai clopotele de la biserica mare, ci şi cele de la Sangre de Cristo, cele de la Cruz Verde, poate şi cele de la Santuario. Se făcuse amiază şi dangătul nu înceta. S-a făcut noapte. Şi au tot bătut şi zi şi noapte clopotele ; toate la fel, mereu mai cu putere, pînă cînd dangătul lor s-a transformat într-o tînguire de sunete zgomotoase. Oamenii ţipau ca să poată auzi ce-aveau să-şi spună. „Ce s-o fi întîmplat" ? se întrebau.

După trei zile toţi erau aproape surzi. Era imposibil să vorbeşti în acel zumzet care umplea văzduhul. Dar clopotele continuau să bată, în cascade, cu o bătaie seacă, ca de fagot.

— A murit doña Susana.

— A murit ? Cine a murit ?

— Soţia.

— A ta ?

— A lui Pedro Páramo.

Începu să vină lume din toate părţile, adusă de dangătul necontenit al clopotelor. Veneau ca într-un pelerinaj, de la Contla. Şi chiar de mai departe. Cine ştie de unde, a venit un circ cu pocnitori de artificii şi cu scaune zburătoare. Cu muzicanţi. La început s-au apropiat ca şi cum ar fi fost spectatori şi într-o clipă s-au şi instalat şi au început să cînte serenade. Şi aşa, puţin cîte puţin, totul s-a transformat în petrecere. Comala mişuna de lume, de tămbălău, de zgomote. Şi tot aşa două zile cît a ţinut slujba religioasă. În acele zile cu greu puteai să faci un pas prin sat.

Clopotele încetară să bată ; dar petrecerea continuă. N-a fost chip să-i faci pe oameni să înţeleagă că era vorba de zile de doliu. N-a fost chip să-i

faci să plece ; dimpotrivă, veneau într-una, mai mulţi.

Media Luna era izolată, cufundată în linişte. Se umbla cu picioarele goale ; se vorbea în şoaptă. O îngropară pe Susana San Juan şi puţini în Comala aflară de asta. Acolo era bîlci. Se dădeau lupte de cocoşi, se auzea muzică ; strigătele beţivilor şi cele de la loterii. Pînă la Media Luna ajungea lumina din Comala, care părea o aureolă pe cerul cenuşiu şi mohorît. Pentru Media Luna au fost zile mohorîte, triste. Don Pedro nu vorbea. Nu ieşea din camera lui. Jură să se răzbune pe Comala :

Îmi voi încrucişa braţele şi Comala va muri de foame.

Şi aşa a făcut.

Tilcuate a venit din nou :

— Acum sîntem *carrancistas* [1].

— Bine.

— Mergem cu domnul Obregón.

— Bine.

— S-a încheiat pace. Sîntem slobozi.

— Aşteaptă. Nu-ţi dezarma oamenii. Asta nu poate dura mult.

— S-a ridicat cu arme părintele Rentería. Noi mergem cu el sau împotriva lui ?

— Asta nu se discută. Dă-te de partea guvernului.

[1] Oamenii generalului revoluţionar Venustiano Carranza (1859—1920).

— Dar sîntem trupă neregulată. Ne consideră răzvrătiţi.

— Atunci du-te de te odihneşte.

— Cu puterea pe care o am în mine ?

— Atunci fă ce vrei.

— Mă voi duce să-l întăresc pe părinţel. Îmi place cum strigă. În plus izbăvirea mi-e asigurată.

— Fă ce vrei.

Puţin înainte de a se destrăma ultima umbră a nopţii, Pedro Páramo şedea aşezat într-un jilţ vechi, lîngă poarta mare de la Media Luna. Stătea singur poate de peste trei ore. Nu dormea. Uitase de somn şi de timp ! „Noi cei bătrîni dormim puţin, aproape de loc. Şi uneori abia dacă moţăim ; dar gîndim mereu. Asta e singurul lucru care mi-a rămas să-l fac". Apoi adaugă cu glas tare :

— N-o să întîrzie. N-o să întîrzie.

Şi continuă : „E multă vreme de cînd ai plecat, Susana. Lumina era atunci la fel ca acum, poate nu avea această culoare de roşu-aprins ; dar era aceeaşi lumină săracă, fără strălucire, învăluită în aceeaşi pînză albă de pîclă, ca şi acum. Era acelaşi moment al zilei. Eu aici, lîngă poartă, privind zorii zilei, privind cînd tu plecai pe drumul ce duce spre cer ; acolo unde cerul începea să-şi mijească luminile ; tu te îndepărtai din ce în ce mai mult, pierdută între umbrele pămîntului.

A fost ultima oară cînd te-am văzut. Ai trecut atingînd uşor cu corpul tău ramurile paradisului de pe cărare şi i-ai luat cu aerul tău ultimele lui frunze. Apoi ai dispărut. Ţi-am zis : «Întoarce-te, Susana !»

Pedro Páramo își mișca buzele murmurînd ceva. Pe urmă închise gura și întredeschise ochii în care se oglindea lumina slabă a zorilor.

Se lumina de ziuă.

La aceeași oră, mama lui Gamaliel Villalpando, doña Inés, mătura strada în fața prăvăliei fiului ei, cînd a intrat pe poarta întredeschisă Abundio Martínez. Îl găsi pe Gamaliel adormit pe tejghea, cu pălăria acoperindu-i fața ca să nu-l supere muștele. A trebuit să aștepte un timp să se deștepte. A trebuit să aștepte ca doña Inés să termine de măturat strada și să vină să-l împungă cu coada măturii în coaste pe fiu-său și să-i zică :

— Ai un client ! Scoală-te !

Gamaliel se ridică supărat, bombănind. Avea ochii înroșiți de nesomn și din cauza că ținuse tovărășie bețivilor, îmbătîndu-se cu ei. Așezat pe tejghea, o blestemă pe maică-sa, se blestează pe el însuși și blestemă de nenumărate ori viața „care nu face nici doi bani". Apoi se așeză mai bine, cu mîinile între picioare, și, bălmăjind încă blesteme, zise :

— Eu n-am nici o vină că la ora asta bețivii umblă de capul lor.

Apoi adormi.

— Săracu, fiu-meu ! Iartă-l, Abundio ! Bietul de el, a petrecut toată noaptea servindu-i pe niște călători care s-au întrecut cu băutura. Ce te aduce pe aici așa de dimineață ?

Îi spuse asta țipînd, pentru că Abundio era surd.

[1] Măsură pentru lichide, egală cu 0,504 l.

— Păi nimic mai mult decît un *cuartillo* [1] de alcool de care am mare nevoie.

— Iar a leșinat Refugio ?

— A murit, mamă Villa. Chiar astă-noapte, foarte aproape de unsprezece. Mi-am vîndut pînă și măgarii. Pînă și pe ei i-am vîndut ca s-o scap.

— Nu aud ce spui ! Sau nu spui nimic ? Ce spui ?

— Că mi-am petrecut noaptea priveghind-o pe Refugio. Și-a dat sufletul aseară.

— De-aia mi-a mirosit mie a mort. Să știi că pînă și lui Gamaliel i-am spus : „Bănuiesc că a murit cineva în sat." Dar nici nu m-a luat în seamă. Săracul de el s-a potrivit la băutură cu drumeții ăia și s-a îmbătat. Și tu știi că atunci cînd este beat, rîde de toate și nu ia nimic în seamă. Dar ce-mi spui ? Și ai chemat oameni la priveghi ?

— Nici unul, mamă Villa. Vreau alcoolul ca să-mi potolesc durerea.

— Îl vrei simplu ?

— Da, mamă Villa. Ca să mă îmbăt mai repede. Și dă-mi-l odată că sînt grăbit.

— Îți voi da doi decilitri pentru același preț. Să-i spui răposatei că eu am prețuit-o totdeauna și să nu mă uite cînd o să mă duc în împărăția cerurilor.

— Da, mamă Villa.

— Spune-i-o înainte de a se răci.

— O să-i spun. Știu că și ea se bizuie pe dumneata să te rogi pentru ea. Cum ți-am spus, a murit îndurerată pentru că nu a avut nici cine s-o ajute să moară ușor.

[1] Măsură pentru lichide, egală cu 0,504 l.

— Ce, nu ai fost să-l aduci pe părintele Rentería ?

— Am fost. Dar mi-au spus că e plecat pe deal.

— Pe care deal ?

— Păi pe coclaurile astea. Nu știi că merge la răscoală.

— Așadar și el ? Săracii de noi, Abundio !

— Ce ne privește pe noi asta, mamă Villa ? N-avem nici în clin, nici în mînecă. Dă-mi și celălalt cuartillo. După cum văd, Gamaliel face pe niznaiul și nu se scoală.

— Dar să nu uiți să-i spui nevesti-ti să se roage lui Dumnezeu pentru mine cît e nevoie.

— Nu te îngrijora. O să-i spun cum oi ajunge. Și, o să-i spun pînă cînd o să-mi promită ; fiindcă trebuie să scapi și dumneata de supărare.

— Da, da, mai ales asta să faci. Căci tu știi cum sînt femeile. Trebuie să le ceri să facă ce au de făcut.

Abundio Martínez lăsă alți douăzeci de centavos pe tejghea.

— Dă-mi celălalt cuartillo, mamă Villa. Și dacă vrei să mi-l dai pe degeaba, asta te privește. Făgăduiesc că pe ăsta mă duc să-l beau lîngă răposata ; lîngă Cuca mea.

— Pleacă, pînă nu se scoală fiul meu. E morocănos rău cînd se trezește dimineața după o beție. Du-te cît mai repede și să nu uiți să-i spui nevestei tale ce are de făcut pentru mine.

Ieși din prăvălie strănutînd. Alcoolul era foc curat ; dar fiindcă îi spuseseră că așa se suie mai repede la cap, sorbi o înghițitură, apoi alta, făcîndu-și vînt la gură cu poala cămășii. Apoi încercă să meargă drept acasă unde îl aștepta Refugio, dar

se întoarse din drum și începu să meargă în susul străzii, ieșind din sat pe unde îl scoase poteca.

— Damiana ! strigă Pedro Páramo. Vino să vezi ce vrea omul ăsta care se-ndreaptă încoace.

Abundio înaintă, poticnindu-se, ghemuit, mergînd uneori în patru labe. Simțea că pămîntul se răsturna, îl învîrtea și îl zvîrlea ; el alerga ca să se prindă iarăși de pămînt și, cînd îl simțea în palme pornea iar, și tot așa pînă cînd a ajuns în fața unui domn așezat lîngă o poartă. Atunci se opri :

— Dați-mi ceva de pomană ca să-mi înmormîntez nevasta, zise.

Damiana Cisneros se ruga : „Și ne izbăvește pe noi, Doamne, de ispita celui rău". Și îl arăta cu mîna făcînd semnul crucii.

Abundio Martínez văzu femeia cu privirea speriată, punîndu-i în față mîinile așezate ca o cruce și se cutremură. Crezu că poate demonul îl urmărise pînă aici și se întoarse, așteptînd să dea cu ochii de vreo arătare. Nevăzînd pe nimeni repetă :

— Vă cer un ajutor cît de mic ca să-mi îngrop moarta.

Soarele îl bătea în spate. Soarele, care abia răsărise și era rece, tulbure din cauza prafului.

Fața lui Pedro Páramo se ascunse sub pături ca și cum s-ar fi ferit de lumină, în timp ce strigătele Damianei se auzeau repetat, străbătînd cîmpurile : „Îl omoară pe don Pedro !"

Abundio Martínez auzea că femeia strigă. Nu știa ce să facă pentru a face să înceteze acele strigăte. Nu le găsea un capăt în gîndurile lui. Simțea că țipetele bătrînei se aud foarte departe. Se vor fi auzit poate pînă la nevasta lui, căci lui

îi sfredeleau urechile, deşi nu le înţelegea. Se gîndi la nevasta lui care stătea întinsă pe patul de scînduri, singură, în curtea unde o scosese ca să se liniştească şi să nu se împută prea repede. Cuca, femeia care ieri încă se culcase cu el, vie, zburdînd ca o mînză, şi care îl muşca frecîndu-şi nasul de nasul lui. Cea care îi dăruise copilaşul acela care a murit de cum s-a născut, pentru că zice-se ea nu era întreagă ; boală de ochi şi friguri şi lipsă de vlagă şi nu ştiu cîte alte boli avea nevasta lui. Aşa i-a spus doctorul care a fost s-o vadă. A trebuit să-şi vîndă măgarii ca să-l aducă pînă aici şi să-i dea suma atît de mare pe care i-a cerut-o. Şi nu folosise la nimic...

Cuca, femeia care se afla acolo, îndurînd aerul rece şi umed, cu ochii închişi, fără a mai putea să vadă zorii zilei ; nici soarele acesta, nici vreun alt soare.

— Ajutaţi-mă ! zise. Daţi-mi ceva !

Dar nu se auzi nici măcar el. Strigătele acelei femei îl asurzeau.

Pe drumul spre Comala se mişcară nişte puncte negre. Deodată se preschimbară în oameni şi ajunseră lîngă el. Damiana Cisneros încetă să mai strige. Îşi desfăcu mîinile puse cruciş. Căzuse şi deschisese gura, ca şi cum ar fi căscat.

Oamenii care veniseră o ridicară de jos şi o duseră în casă.

— Nu ţi s-a întîmplat nimic, stăpîne ? întrebară.

Se ivi chipul lui Pedro Páramo ; el abia clătină din cap.

Îl dezarmară pe Abundio care mai ţinea încă în mînă cuţitul plin de sînge :

— Vino cu noi, îi ziseră. Ai intrat în mare încurcătură.

Şi el îi urmă.

Înainte de a intra în sat le ceru o îngăduinţă. Se dădu deoparte şi vomită ceva de culoarea fierii. Şuvoi după şuvoi ca şi cum ar fi băut zece litri de apă. Capul începu să-i ardă şi îşi simţi limba grea.

— Sînt beat, spuse.

Se întoarse la oamenii care îl aşteptau. Se apucă de umerii lor şi ei îl duseră tîrîş, săpînd cu vîrful picioarelor o dîră pe pămînt.

Acolo în urmă, Pedro Páramo, aşezat în jilţul lui, privi alaiul care se ducea spre sat. Simţi cum mîna dreaptă, pe care vrea s-o ridice, îi cădea ca moartă pe genunchi, dar nu luă în seamă asta. Era obişnuit să vadă cum îi moare în fiecare zi cîte una din părţile trupului. Văzu cum se scutură ramura arborelui de *paradis* lăsînd să cadă frunzele : „Toţi au ales acelaşi drum. Toţi se duc". Apoi se întoarse la locul în care îşi lăsase gîndurile.

— Susana, zise. Apoi închise ochii. Eu te-am rugat să te întorci...

„...Era o lună mare în mijlocul lumii. Mă pierdusem privindu-te. Razele lunii pe faţa ta. Nu mă săturam privind această apariţie care erai tu. Gingaşă, luminată de lună ; gura ta umezită, irizată de stele ; corpul tău devenind străveziu în apa nopţii. Susana, Susana San Juan".

Vru să ridice mîna pentru a limpezi imaginea ; dar mîna rămase pe picioarele lui ca şi cum ar fi fost de piatră. Vru să ridice cealaltă mînă, dar îi căzu uşor alături, pînă cînd rămase sprijinită pe pămînt ca o cîrjă ţinîndu-i umărul scos din oase.

— Asta e moartea mea, zise.

Soarele se rostogolea peste lucruri, dezvăluindu-le forma. Pămîntul în ruină sta în fața lui, pustiu. Căldura îi încingea corpul. Ochii abia i se mişcau ; săreau de la o amintire la alta, pierzînd conturul prezentului. Deodată inima lui se opri şi părea că se opreşte şi timpul, şi aerul.

„Poate că n-o să mai fie o altă noapte", se gîndi el.

Pentru că-i era frică de nopțile care umpleau întunericul cu fantasme. Îi era frică să se închidă cu fantasmele sale. De asta îi era frică.

„Ştiu că peste puține ore va veni Abundio cu mîinile lui însîngerate să-mi ceară ajutorul pe care nu i l-am dat. Desigur îl voi auzi, pînă cînd vocea lui se va stinge o dată cu ziua.

Simți cum nişte mîini îi ating umerii şi îşi îndreptă corpul încordîndu-şi-l.

— Sînt eu, don Pedro, zise Damiana. Nu doreşti să-ți aduc prînzul ?

Pedro Páramo răspunse :

— Mă duc acolo. Mă duc.

Se sprijini de brațele Damianei Cisneros şi încercă să meargă. După cîțiva paşi, căzu, rugîndu-se ; dar fără a rosti un singur cuvînt. Căzu, izbindu-se cu o lovitură seacă de pămînt şi prăbuşindu-se ca un morman de pietre.

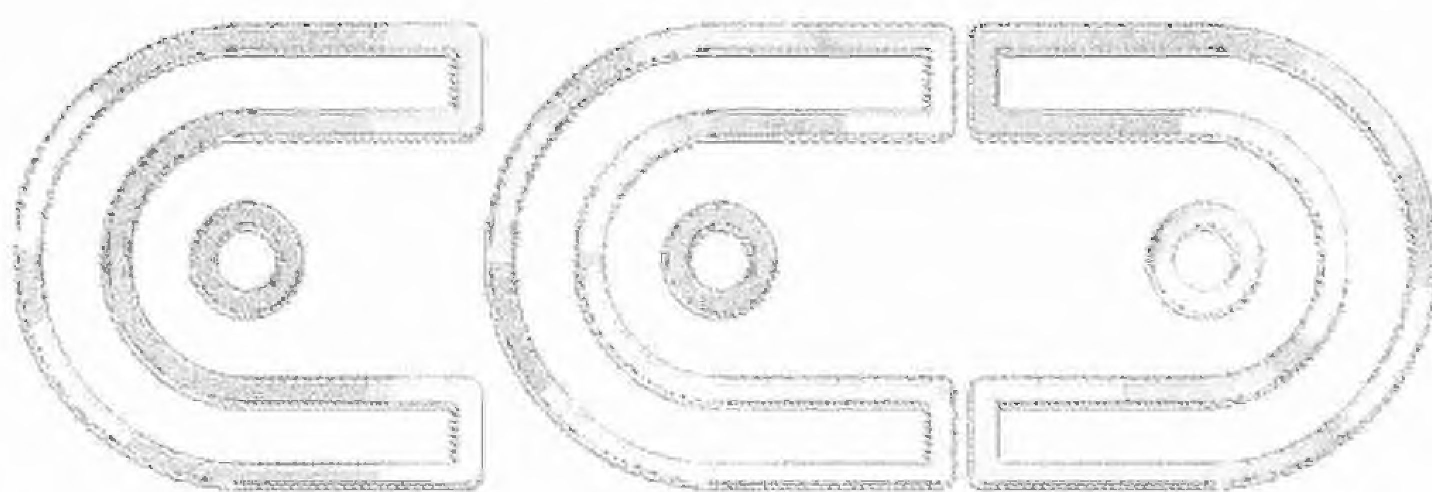

TIPARUL EXECUTAT LA

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918"

Coli tipo: 9,50, comanda nr. 276

Scanare și prelucrare digitală

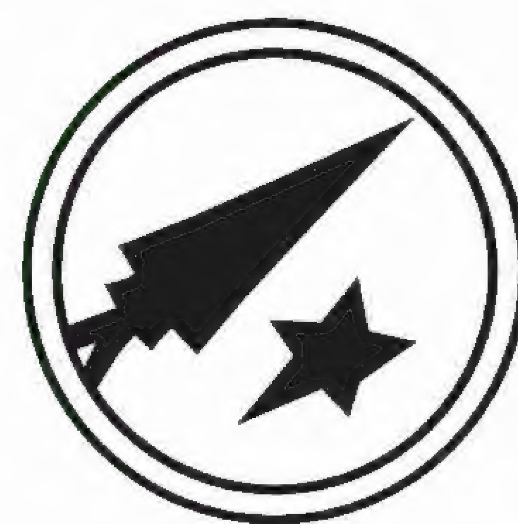
de

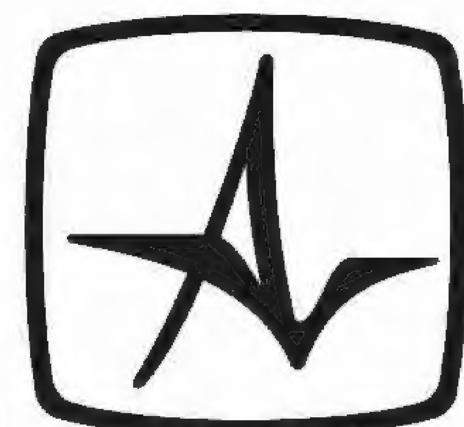
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

